

**Východočeské
listy
historické**

45/2021

Univerzita Hradec Králové
Historický ústav Filozofické fakulty

VÝCHODOČESKÉ LISTY HISTORICKÉ
EAST-BOHEMIAN JOURNAL OF HISTORY
45/2021

Redakční kruh | Editorial Committee of the Board of Editors

prof. Ondřej Felcman (Univerzita Hradec Králové, ČR University of Hradec Králové, CZE)	předseda redakční rady Chairman of the Board of Editors
dr. Tomáš Hradecký (Univerzita Hradec Králové, ČR University of Hradec Králové, CZE)	vedoucí redaktor Editor-in-Chief
dr. Ryszard Gładkiewicz (Uniwersytet Wrocławski, Polsko University of Wrocław, POL)	
dr. Vlastimil Havlík (Univerzita Hradec Králové, ČR University of Hradec Králové, CZE)	
doc. Martin Šandera (Univerzita Hradec Králové, ČR University of Hradec Králové, CZE)	
dr. Jiří Štěpán (Univerzita Hradec Králové, ČR University of Hradec Králové, CZE)	

Další členové redakční rady | Other Members of the Board of Editors

doc. Zdeněk Beran (Univerzita Hradec Králové, ČR University of Hradec Králové, CZE)	
prof. Petr Čornej (Česká republika Czech Republic)	
Dr. Daniel Franzkowski (Spolková republika Německo Federal Republic of Germany)	
doc. Jiří Hutečka (Univerzita Hradec Králové, ČR University of Hradec Králové, CZE)	
prof. Zenon Jasiński (Uniwersytet Opolski, Polsko University of Opole, POL)	
Mgr. Monika Kabešová redaktorka Editor (Univerzita Hradec Králové, ČR University of Hradec Králové, CZE)	
doc. Karel Konečný (Univerzita Palackého v Olomouci Palacký University Olomouc, CZE)	
doc. Jiří Kubeš (Univerzita Pardubice, ČR University of Pardubice, CZE)	
prof. Milena Lenderová (Univerzita Pardubice, ČR University of Pardubice, CZE)	
dr. Miroslav Londák (Slovenská akadémia vied, Slovensko Slovak Academy of Sciences, SVK)	
doc. Naděžda Morávková (Západočeská univerzita v Plzni West-Bohemian University in Plzeň)	
doc. Jaroslav Pažout (Technická univerzita v Liberci, ČR Technical University in Liberec, CZE)	
doc. Veronika Štědová (Univerzita Hradec Králové, ČR University of Hradec Králové, CZE)	
dr. Ondřej Tikovský (Parlamentní knihovna, ČR Library of the Parliament, CZE)	

Recenzenti 45. svazku | Reviewers of Volume No. 45

PhDr. František Čajka, Ph.D.

doc. PhDr. Blažena Gracová, CSc.

doc. Mgr. Petr Grulich, Ph.D.

prof. PhDr. Zdeněk Jirásek, CSc.

Dr hab. Jaroslav Malicki

Mgr. Klára Mezihoráková, Ph.D.

prof. PhDr. František Musil, CSc.

doc. PhDr. et Mgr. Zdeněk Radvanovský, CSc.

PhDr. Tomáš Somer, Ph.D.

studie

Obit Borso, illustris baro. Poslední dny Boreše z Rýzmburka

JIŘÍ ŠMERAL

Abstrakt | Abstract

Boreš z Rýzmburka patřil mezi mimořádně významné a vlivné muže 13. století. Část, mimo jiné i závěr jeho života však poznamenal konflikt s králem Přemyslem Otakarem II. Článek se pokouší ozřejmit a zpřesnit dosud ne zcela vyjasněné okolnosti a datum Borešova skonu.

Boreš of Rýzmburk was one of the most important and influential men of the 13th Century. However, part of his life, including its end, was marked by a conflict with the King Přemysl Otakar II. The study attempts to clarify the not yet fully obvious circumstances and the date of Boreš's death.

Klíčová slova | Key words

Boreš z Rýzmburka, Hrabišici, šlechta, panovník, genealogie, hrad, Rýzmburk, Dlouhá Loučka, Vraní hora, klášter, Corona sanctae Marie, Přemysl Otakar II., Rudolf Habsburský, augustiniáni eremité, Moravskotřebovsko, osídlování, nekrologium

Boreš of Rýzmburk, Hrabišici, aristocracy, monarch, genealogy, castle, Rýzmburk, Dlouhá Loučka, Vraní hora, monastery, Corona sanctae Marie, Přemysl Otakar II., Rudolf of Habsburg, Augutinian Eremites, Moravská Třebová region, settlement, obituary

---

Hrabišici patřili ve 13. století k předním šlechtickým rodům českého království. Mezi představiteli rodu, kteří ovlivnili domácí politiku a přispěli k socioekonomické transformaci české krajiny, zazářil Boreš z Rýzmburka. Borešova osobnost zaujala řadu badatelů, i přesto však zůstávaly poslední dny dlouhého života významného velmože zčásti nevyjasněné.

O Borešově dětství a rané dospělosti mnoho nevíme. Z pozdějších zmínek se usuzuje, že se narodil mezi lety 1210 až 1215. Jeho otcem byl Bohuslav z Rýzmburka, jeden z nejvlivnějších velmožů českého království. O Borešově matce nemáme téměř žádnou povědomost. Předpokládá se, že pocházela z významného šlechtického rodu, patrně ze sousedního Saska. Rodinné prostředí Hrabišiců, které Boreše formovalo, bylo podle všeho jazykově české. Tomáš Velímský předpokládá, že na Borešovo vzdělání mělo vliv rovněž prostředí

cisterciáckého kláštera v Oseku, který byl hrabišickou rodovou fundací. Zde se mohl setkat s latinou a němčinou (mniši byli povoláni z Waldsassen v jižní části Chebska). A německy se hovořilo i na dvoře králů Přemysla Otakara I. a Václava I., kde se Hrabišici pohybovali už od počátku 13. století.¹

Od čtyřicátých let začal i Boreš pronikat do domácí politiky. Po otci Bohuslavovi zaujal významné postavení na dvoře krále Václava I. Ukázalo se to o desetiletí později. Co se týče pramenů, nemáme pro počátek čtvrtého decenia žádné relevantní zprávy, které by nám umožnily učinit si o Borešových aktivitách konkrétnější představu. Z následujícího vývoje však můžeme dovozovat, že se po otcově smrti postupně etabloval u dvora a současně budoval a rozvíjel soukromou rodovou doménu v severních a severozápadních Čechách. Výrazně je Borešovou politickou aktivitou poznamenán až konec čtyřicátých let. Lví podíl na tom měl jeho postoj v odboji mladého krále Přemysla proti otci Václavovi.²

Okolnostmi Přemyslova povstání se zabývat nebudeme, jen připomeneme, že Boreš patrně po celou dobu konfliktu setrval neochvějně na straně vládnoucího krále. Jak uvádí kronikář Dalimil: „Všěcka země s knězem (Přemyslem – pozn. autora) bieše, král Boršě a Chvala a málo starých s sobú jmieše. S těmi, jakož moha, sě bránieše, ale kněz po zemi volně jezdieše“. Boreš tehdy patřil k nemnoha významným Václavovým spojencům. Že to nebylo spojenectví bez rizika, nás opět zpravuje Dalimilova kronika: „Ti, již s knězem tehdy biechu, ti Boršovi a Chvalovi (panství – pozn. autora) žžiechu... Kněz tehdy před Mostem ležieše a Boršovi sbožie žžieše“.³

- 1 K Borešovu životopisu nejpodrobněji, bohužel ne zcela bezchybně srov. Tomáš VELÍMSKÝ, *Hrabišici, páni z Rýzmburka*, Praha 2002, passim (zde i starší literatura); srov. recenzi Jiří ŠMERAL, in: *Časopis Matice moravské* 122, 2003, s. 558–561; Václav NOVOTNÝ, *Boreš z Rýzmburka*, *Časopis Matice moravské* 47, 1923, s. 189–192; Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Boreš z Rýzmburka*, *Časopis Společnosti přátel starožitností* 31, 1923, s. 44–51. Se zasazením do širšího kontextu srov. Marcin R. PAUK, *Działalność fundacyjna możnowładztwa czeskiego i jej uwarunkowania społeczne (XI–XIII wiek)*, Kraków – Warszawa 2000, s. 80–83; TÝŽ, *Der böhmischen Adel im 13. Jahrhundert. Zwischen Herrschaftsbildung und Gemeinschaftsgefühl*, in: *Böhmen und seine Nachbarn in der Přemyslidenzeit*, hrsg von I. Hlaváček, A. Patschovsky, Ostfildern 2011, s. 247–287; Vratislav VANÍČEK, *Velké dějiny země Koruny české II (1197–1250)*, Praha – Litomyšl 2000, passim; Josef ŽEMLIČKA, *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků*, Praha 2011, passim.
- 2 Z novější literatury k Přemyslově odboji: J. ŽEMLIČKA, *Odboj královice Přemysla v letech 1248–1249 a jeho sociální zázemí*, *Československý časopis historický* 33, 1985, s. 564–568; TÝŽ, *Počátky Čech královských 1198–1253. Proměna státu a společnosti*, Praha 2002, s. 166–185; V. VANÍČEK, *Velké dějiny...*, s. 371–387; Libor JAN, *Domácí šlechtická opozice a přemyslovští králové 13. věku*, in: *Rituál smíření. Konflikt a jeho řešení ve středověku*, Brno 2008, s. 85–94; Stanislav BARTA, *Smíření otce se synem. Uzavření sporu krále Václava I. s markrabětem Přemyslem roku 1249*, in: *tamtéž*, s. 101–108; Martin WIHODA, *Přemyslova moravská léta. Mezi královskou korunou a babenberským dědictvím*, in: *Pocta králi. K 730. výročí smrti českého krále, rakouského vévody a moravského markraběte Přemysla Otakara II.*, Brno 2010, s. 50–51.
- 3 STAROČESKÁ KRONIKA TAK ŘEČENÉHO DALIMILA 2, eds. J. Daňhelka, K. Hádek, B. Havránek, N. Kvítková, Praha 1988, s. 346. Ke kronikářově pojetí Přemyslova odboje a roli české šlechty srov. Elóise ADDE-VOMACKA, *Volba krále a tyranovražda. Návod k ustavení politické role české šlechty v Dalimilově kronice*, *Mediaevalia historica bohemia* 17/1, 2004, s. 44–45. Dalimil Boreše chválí, že zachoval králi věrnost.

Cílem plenění se staly statky Václavových věrných, což po roce 1248 zavadlo příčinu k otevřené domácí válce. Rozhodujícím okamžikem konfliktu byla Přemyslova porážka v bitvě u Mostu, kterou mu s pomocí míšeňských sborů (mezi jinými i Fridricha staršího ze Šumburku) uštědřil právě Boreš. Z hlediska Přemyslova odboje se jednalo o zásadní zlom. Poté již vše směřovalo k ukončení nepřátelství mezi starým králem a mladým kralevicem a k hledání legitimacy Přemyslova postavení. Boreš z toho každopádně krátkodobě vylákal. Nejen, že se po roce 1249 objevuje v prestižní funkci komorníka, ke které na počátku následujícího desetiletí připojil ještě úřad maršálka, ale současně získal od krále Václava i některá privilegia.⁴

Zmíníme dvě – budování rodového hradu Rýzmburku a zisk Moravskotřebovska, kde Boreš začal, vedle severních Čech, rozvíjet další významnou majetkovou enklávu. Souhlas s výstavbou hradů podléhal, alespoň formálně panovníckému regálu.⁵ Tato skutečnost se stala východiskem pro hypotézu, že hrad Rýzmburk původně vystavěl panovník. Kromě celkové délky hradeb se toto tvrzení opírá o listinu pro velehradské cisterciáky z roku 1264, ve které se Boreš tituluje „*miseracione divina castellanus in Rysenburch*“. Uvedená pasáž skutečně může vyznívat tak, že Boreš v době vydání listiny nebyl vlastníkem hradu, ale pouze jeho správcem. Důležitou roli však hraje doba, kdy se Boreš začal po hradu psát.⁶

Rozpor vyplývající ze zmínky z roku 1264 se v dosavadní literatuře vysvětluje několika způsoby. Buďto byl hrad od počátku královský, Boreš si jej přivlastnil a až později mu panovník hrad zase odebral,⁷ nebo se jednalo o krátkodobou formu Borešovy perzekuce ze strany krále Přemysla.⁸ A konečně třetí možnost předpokládá, že Boreš byl legitimním vlastníkem hradu a zmíněná formulace

4 CODEX DIPLOMATICUS ET EPISTOLARIS REGNI BOHEMIAE (dále jen CDB) IV, č. 173, 185 jako „*Borso camerarius*“; CDB IV, č. 149–152, 169 „*Marscalcus noster[...] aule nostre marscalcus*“.

5 K otázce královského regálu srov. Richard KREJČÍK, *Povolování stavby hradů*, Hláška. Zpravodaj Klubu Augusta Sedláčka 12, 2001, č. 2, s. 22–24; V. VANÍČEK, „*Právo na hrad a hradní regál. Hodnocení souvislostí revindikačních sporů ve 13. století v českých a alpských zemích*“, in: *Zamki i przestrzeń społeczna w Europie środkowej i wschodniej*, red. M. Antoniewicz, Warszawa 2002, s. 24–50; Marcin R. PAUK, *Funcjonowanie regale fortyfikacyjnego w Europie Środkowej w średniowieczu*, *Kwartalnik Historii Materialnej* 51, 2003, s. 3–16.

6 CDB V, č. 403 „*z Božího slitování kastelán na Rýzmburku*“. Poprvé se Boreš po Rýzmburku psal v roce 1250. Srov. CDB IV, č. 180. Problematiku přehledně shrnul Jan KLÁPŠTĚ, *Poznámky o sociálních souvislostech počátku šlechtických hradů v českých zemích*, *Archeologické rozhledy* 55, 2003, s. 791–794; TÝŽ, *Proměna českých zemí ve středověku*, Praha 2005, s. 134–137.

7 August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého XIV*, Praha 1923, s. 169; J. V. ŠIMÁK, *České dějiny I. 5. Středověká kolonizace v zemích českých*, Praha 1938, s. 635; Tomáš DURDÍK, *Nástin vývoje českých hradů 12–13. století*, *Archaeologica historica* 3, 1978, s. 46; TÝŽ, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 1999, s. 407–408.

8 T. VELÍMSKÝ, *Hrabišiči*, s. 75 se domnívá, že Přemysl Otakar II. přinutil Boreše, aby mu z blíže neznámých důvodů Rýzmburk odevzdal a následně přijal hrad z králových rukou nazpět jako léno.

je výsledkem prostředí příjemce, v němž byla listina sepsána. Přestože je Boreš vydavatelem listiny, text dokumentu vyhotovili velehradští cisterciáci.⁹ Se čtvrtým vysvětlením přišel nedávno Vratislav Vaníček, který se opírá o poněkud svérázný překlad latinského textu. Podle něj je možné inkriminovanou pasáž chápat jako: „*přes proměny osudu hradní pán na Rýzmburku*“. Ať už byl důvod jakýkoliv, faktem zůstává, že v dlouhé řadě listin, v nichž se Boreš od začátku padesátých do konce sedmdesátých let po hradu píše, je zmínka z roku 1264 jediná, která Borešovo vlastnictví do jisté míry zpochybňuje.¹⁰ Druhá poznámka se týká pozoruhodného, dosud málo probádaného hradního areálu na okraji dnešní Dlouhé Loučky na Moravskotřebovsku. Lokalita se v písemných pramenech poprvé připomíná v roce 1267, kdy zde Boreš vystavil nadační listinu pro augustiniány eremity, kteří se usadili nedaleko Krasíkova. Hrad, který je svými rozměry a strukturou srovnatelný se severočeským Rýzmburkem, ve stavební podobě zřejmě nepřekročil dřevohliněnou formu. Předpokládá se, že po Borešově smrti se výstavba na lokalitě zastavila.¹¹ Velkorysý rozvrh hradu však vzbuzuje jisté rozpaky. Nutno říct, že hledání smyslu existence této stavby není prozatím příliš přesvědčivé. Poněkud nepravděpodobně působí nedávno vyslovená hypotéza, že hrad Boreš užíval napůl s královským správcem moravskotřebovského újezdu.¹² Smysluplnější se zdá být výklad, který vychází z reprezentativních funkcí hradní architektury. Poloha a důvod výstavby dlouholoučského hradu na Moravskotřebovsku jsou kladeny do souvislosti se situací na Borešově severočeském panství, kterou měl z Podkrušnohoří na českomoravské pomezí přenést. Hrad v Dlouhé Loučce by mohl představovat profánní opěrný bod a protipól ke krasíkovskému klášteru, který naopak tvořil sakrální pilíř symbolicky ovládaného prostoru. Obě stavby, jedna na severní a druhá na jižní výspě takto vytyčeného území, Borešovi sou-

-
- 9 Za původního stavebníka Rýzmburku považuje Boreše J. KLÁPŠTĚ, *Poznámky o sociálních souvislostech...*, s. 792–793; TÝŽ, *Proměna českých zemí...*, s. 136–137. S odkazem na V. NOVOTNÉHO, *České dějiny I. 4*, Praha 1937, s. 293 se Jan Klápště k této otázce vyslovil už ve studii: T. DURDÍK – J. KLÁPŠTĚ, *Dva pohledy na počátky hradu Riesenburku*, Archeologické rozhledy 44, 1992, s. 273. Vliv prostředí příjemce předpokládá Vladislav RAZÍM, *Nad počátky hradů české šlechty*, Archeologické rozhledy 56, 2004, s. 186–189, který za nejpravděpodobnější považuje neúmyslnou nepřesnost ze strany písaře. Naopak méně pravděpodobná se mu zdá „možnost, že diktátor pod pojmem *castellanus* míní obecný význam, který lze přeložit jako *obyvatel hradu*“.
- 10 V. VANÍČEK, *Velké dějiny...*, s. 445. V letech 1253 až 1257, 1262 až 1263, 1269, 1271 až 1272 svěřil Boreš na 13 Přemyslových listinách, srov. CDB V, č. 3, 4, 31, 39, 45+, 46, 103, 117, 336, 391 582, 637, 667++. V červenci 1260 se na straně krále účastnil bitvy u Kressenbrunnu: srov. STAROČESKÁ KRONIKA..., s. 395. M. PAUK, *Działalność fundacyjna...*, s. 81 navrhuje latinský termín „*castellanus*“ vykládat jako „*dominus castelli*“, čímž by se rozpor jednoduše vyřešil.
- 11 CDB V, č. 500; J. KLÁPŠTĚ, *Poznámky o sociálních souvislostech...*, s. 794–795; TÝŽ, *Proměna českých zemí...*, s. 138–140. K okolnostem Borešovy nadace pro augustiniány J. ŠMERAL, *Corona sanctae Mariae u Krasíkova. Nejstarší fundace řádu augustiniánů eremitů na Moravě*, Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica, Historica 31, 2002, s. 51–60; TÝŽ, *Řád augustiniánů eremitů na Moravě v předhusitské době*, Olomouc 2008, s. 23.
- 12 Pavel BOLINA – Jana NĚMCOVÁ – Pavel ŠLÉZAR, *Počátky hradů na Moravskotřebovsku*, Castelologica bohemica 11, 2008, s. 71.

časně poskytovaly oporu při kolonizaci zdejšího kraje.¹³ Pokud můžeme věřit ojedinělým archeologickým nálezům, existoval hrad v nějaké podobě už v první polovině 13. století. Není tedy vyloučeno, že Boreš na předchozí stavební fázi hradu navázal a inicioval novou etapu v jeho vývoji. V této souvislosti se nabízí možnost spojit starší etapu výstavby dlouholoučského hradu s fundátorskou aktivitou moravského markraběte Přemysla, který se ve třicátých letech 13. století nedaleko odtud, v místech dnešního Starého Města pokusil založit město.¹⁴ Zisk území dnešního Moravskotřebovska, který Borešovi vynesl jeho postoj v Přemyslově povstání, byl nespíše dalším projevem panovníkovy přízně. Konkrétní doklad sice nemáme, ale z pozdějšího vývoje a nepřímých pramenů vcelku přesvědčivě vyplývá, že k předání území došlo nespíše na začátku padesátých let.¹⁵ Následující krátké období mezi lety 1253 až 1255 naopak znamenalo v Borešově politické kariéře výrazný zlom. Po smrti krále Václava I. a nástupu jeho syna Přemysla na český trůn, se Borešovi na rozdíl od některých jeho šlechtických vrstevníků nepodařilo najít s novým panovníkem vyrovnaný, nekonfliktní vztah. A přestože se hrany vzájemné rivality postupem času přece jen poněkud ohladily, Přemysl Borešovi jeho postoj zřejmě nikdy nezapomněl a neodpustil.

Ani předtím Boreš hrabišickou rodovou doménu nezanedbával, avšak poté, co se po roce 1255 snížila možnost jeho uplatnění v dvorských a zemských funkcích, zaměřil větší pozornost na zdokonalení rodového majetkového zázemí. Právě do období mezi lety 1255 až 1275 spadají Borešovy osídlovací aktivity na Moravskotřebovsku. Zcela stranou však neoponechával ani zemskou politiku. Novému panovníkovi se snažil dokázat svoji loajalitu a usiloval o návrat do zemských úřadů i ke dvoru.¹⁶

S kolonizací českomoravského pomezí začal pozvolna, s určitým časovým odstupem. K založení Koruny u Krasíkova jako rodového kláštera přistoupil nespíše až koncem šedesátých let a ani budování hradu v Dlouhé Louče za dobu Borešova panování příliš nepokročilo. Není však vyloučeno, že s jeho přestavbou začal už v padesátých letech. Nasvědčují tomu okolnosti vzniku dnešní Moravské Třebové, která se stala správním a tržním centrem Borešova dominia. Jako plnohodnotné právní město se konstituovala prokazatelně až na konci šedesátých let. A pokud jde o korunský konvent, rovněž není vyloučeno, že řeholníci navazovali na starší poustevnickou tradici. Podle pozdních řádo-

13 Robert ŠIMŮNEK, *Reprezentace české středověké šlechty*, Praha 2013, s. 84.

14 J. ŠMERAL, *...loco, qui vocatur Trebow. K oslavám 750 let města Moravská Třebová*, *Vlastivědný věstník moravský* 59, 2007, s. 4–9.

15 *Tamtéž*, s. 7 na tuto otázku existují v dosavadní literatuře dva názory. Ladislav HOSÁK, *Historický místopis hradskeho obvodu olomouckého do pol. 14. století*, *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica, Historica* 7, 1964, s. 85 předpokládal, že k předání území došlo v době přímé vlády Václava I. na Moravě v letech 1239 až 1247. Většina ostatních badatelů klade Borešův zisk Moravskotřebovska do let 1248 až 1249 po porážce Přemyslova povstání.

16 T. VELÍMSKÝ, *Hrabišici...*, s. 70–71.

vých pramenů předcházeli augustiníánskému klášteru v Krasíkově vilemický konvent.¹⁷

O Borešově kolonizační aktivitě na Moravskotřebovsku vypovídají i další skutečnosti, mimo jiné existence lokalit, v jejichž pojmenování se odráží jeho role fundátora. Vzhledem k omezené výpovědi pramenů se zastavíme pouze u Boršova. Nejstarší zmínka o vsi pochází z roku 1281, kdy se připomíná Jindřich z Boršova. Pravděpodobně se jedná o lokátora a pozdějšího rychtáře vsi. Snad jej můžeme považovat za příslušníka Borešovy klientely, která se na kolonizaci Moravskotřebovska, jak je doloženo i v jiných případech, aktivně podílela.¹⁸

Některé doklady o tom, že Boreš byl vlastníkem a kolonizátorem tohoto území jsme už probrali. Považujeme za důležité zmínit ještě dva. V listině olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburku z roku 1270, ve které pověřuje blíže neznámého Jindřicha vysazením vsi, je pro vytyčení území, v němž má být ves založena, použita východní hranice Borešova panství. Doslova se v ní hovoří o „hranicích urozeného muže pana Boreše“.¹⁹ V listině z roku 1267, jejímž vydavatelem byl už přímo Boreš, se uvádí, že věnoval majetkovou nadaci krasíkovskému klášteru, který je „v našem dědictví usazený“. Těžko by mohl Boreš zdejší území označovat jako svoje dědictví, kdyby je měl pouze v dočasném pronájmu. Domníváme se, že ze všech těchto dokladů jednoznačně vyplývá, že Boreš byl autonomním vlastníkem dnešního Moravskotřebovska.²⁰

17 Jiří KEJŘ, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998, s. 61, 231–232, 246, 302; J. ŠMERAL, *Pisář Meraynus, fojt Syderlinus. Počátky Moravské Třebové ve světle nejstarších listin*, Moravskotřebovské vlastivědné listy, č. 13, 2002, s. 3–5; TÝŽ, *Corona sanctae Mariae...*, s. 51–60; TÝŽ, *Řád augustiniánů eremitů...*, s. 23.

18 Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, fond Augustiniáni Krasíkov, sign. 2; CDB VI/1, č. 243; J. ŠMERAL, *K dataci listiny Friedricha mladšího ze Šumberku pro augustiniánský klášter Koruna Panny Marie u Krasíkova*, Moravskotřebovské vlastivědné listy, č. 14, 2003, s. 6–10; TÝŽ, *Hřebecko, náš kraj?* Olomouc 2009, s. 14.

19 CDB V, č. 93+ „*metas viri nobilis domini Bursonis*“. J. ŠMERAL, *Hřebecko*, s. 90.

20 CDB V, č. 500 „*in nostra hereditate locavimus*“. Přibližný rozsah Borešova dominia na Moravskotřebovsku můžeme vymezit následujícím způsobem: na západě bylo hranicí se sousedním statkem olomouckého biskupství labsko-dunajské rozvodí. Hrádek na Hřebci, jehož relikty se nedaleko výjezdu ze silničního tunelu dochovaly dodnes, stál přímo na hranici obou panství. Olomoucký biskup Dětrich z Hradce dokonce tvrdil, že byl vystavěn už v jeho svitavském obvodu. V polovině osmdesátých let se kvůli tomu přel s opatrovníkem Borešových vnuků Friedrichem ze Šumberku. Na severozápadě se Borešovo panství dotýkalo majetků litomyšlských premonstrátů, rovněž zde bylo hranicí labsko-dunajské rozvodí. V jihozápadní části dominia, jak víme z listiny biskupa Bruna ze Schauenburku z roku 1270, tvořila linii hranice katastru nově založené Horní Hynčiny. Na jihu byly hraničními lokalitami katastry Březiny, Předního a Zadního Arnoštova, Bělé, Visky u Jevíčka, Chornic, Hartinkova, Vrážného Bezděčí a Vranové Lhoty. Všechny vyjmenované vsi patřily k jevíčskému vikbildu. Doklad o tom přináší listina krále Václava I. z roku 1291. A pravděpodobně i hrad Cimburk, který snad můžeme ztotožnit s nejmenovanou hradní stavbou v listině litomyšlského opata Oldřicha, datované rámcově na přelom sedmdesátých a osmdesátých let 13. století. Na severovýchodě patřily k Borešovu dominiu katastry vsi Třebařov a Tatenice, které se na konci šedesátých let staly součástí nadace pro augustiniánský klášter Koruna. K nim se připojovaly vesnice patřící k okruhu hradu Hoštejna na dnešním Zábřežsku. Na východě hraničilo Borešovo panství se statky olomouckého biskupství na Mohelnicku. Podobně vymezuje rozsah Borešova ma-

Poslední etapa Borešova života byla poznamenána již víceméně otevřeným konfliktem s králem Přemyslem Otakarem II. Neshody a nedorozumění, které mezi oběma muži panovaly od konce padesátých let, vyvěřely na povrch a dostaly novou dynamiku. V těchto konfliktech se Borešův život před koncem sedmdesátých let 13. století uzavřel. Už první polovina padesátých let znamenala pro Boreše složité období, během kterého ztratil svoje dosavadní postavení u královského dvora a krátkou dobu byl králem dokonce vězněn. Začalo to smrtí krále Václava I., po kterém nastoupil jeho syn v roce 1253 na trůn. Na počátku Přemyslovy vlády ještě Boreš krátce setrval ve funkci komorníka, kdy v čele českých předáků potvrdil Přemyslovi konfirmaci privilegií pro církevní instituce.²¹

Netrvalo dlouho a, jak se dovídáme z druhého pokračování Kosmova, byl v roce 1254 „urozený pan Boreš zatčen a v poutech uvržen do vězení v Praze“. Pokud má kronikář pravdu a Boreš byl skutečně internován, nezůstal v žaláři dlouho. Už v lednu následujícího roku vystupuje jako svědek na Přemyslově listině pro řád německých rytířů, vydané během králova tažení do Pobaltí. A nadále se v listinách tituluje jako Boreš z Rýzmburka. Vyplývá z toho, že Přemyslův zásah proti Borešovi neměl za cíl konfiskovat jeho majetek, ale zbavit jej dvorských funkcí. A snad i demonstrovat připravenost nesmlouvavě se vypořádat s případnými politickými oponenty.²²

Období následujících zhruba dvaceti let představuje v Borešových a Přemyslových vztazích jisté zklidnění. Přesto se Boreš už nikdy do dvorských úřadů nevrátil. Přemysl mu zřejmě někdejší křivdy nemohl zapomenout. Z pramenů, které máme k dispozici, vyplývá, že Boreš přesunul svůj zájem k budování a zvelebování rodového pozemkového majetku. Od padesátých let k němu patřilo rovněž Moravskotřebovsko.

Poslední, závěrečná etapa Borešova dlouhého života byla opět, tak jako konec čtyřicátých a první polovina padesátých let, zatížena vážným konfliktem mezi ním a králem Přemyslem. Jednalo se o důsledek středoevropské politické situace, kdy Přemysl Otakar II. neuspěl v boji o římskou korunu. Jeho úspěšným rivalem byl Rudolf Habsburský, který poté, co byl zvolen vládcem v říši, začal Přemysla vytlačovat z jeho rakouských držav. V této situaci se z druhého

---

jetku T. VELÍMSKÝ, *Hrabišici...*, s. 129–138 ovšem s tím, že do něj zahrnuje i Březinu, Vísku u Jevíčka a Hartinkov, které ale patřily k jevíčskému vikbildu. Netradičně otázku pojmají P. BOLINA – J. NĚMCOVÁ – P. ŠLÉZAR, *Počátky hradů...*, s. 65–80, kteří tvrdí, že Boreš prováděl kolonizaci Moravskotřebovska v panovníkových službách a paralelně vytvářel svoji soukromou majetkovou doménu. Není zde prostor se k jejich pojetí vyjadřovat, každopádně argumentace, o kterou svoje tvrzení opírají (existence vsí rozdělených vlastnický na polovinu, dvojí pojmenování lokalit), z mnoha důvodů neobstojí.

21 CDB V, č. 3-4 „*camerarius regni Bohemiae*“; T. VELÍMSKÝ, *Hrabišici...*, s. 69–70.

22 LETOPISY ČESKÉ OD ROKU 1196 DO ROKU 1278, in: *Fontes rerum Bohemicarum II*, ed. J. Emler, Praha 1874, s. 293: „*Borso nobilis vir detentus est, et Pragae vinculatus carceri est retrusus.*“ CDB V, č. 46; J. ŽEMLIČKA, *Přemysl Otakar...*, s. 91–92.

pokračování Kosmova dovidáme, že v roce 1274 „urozený muž Boreš odstoupil od krále, ztrativ milost královi bez viny, neboť jeho nepřátelé krále nedobře zpravili“.²³ Podle některých názorů je kronikářova datace nepřesná a událost by měla být posunuta o dva roky dopředu. Je pravda, že rok 1276 by vývoji, který události nabraly, odpovídal lépe. V návaznosti na situaci v Rakousku se totiž proti králi Přemyslovi vzbouřila část české šlechty. V čele odboje stál po boku Vítkovců také Boreš z Rýzmburka.²⁴ Přemysl byl donucen uzavřít s Rudolfem příměří, které však obě strany záhy přestaly dodržovat. Na podzim roku 1277 byl smír obnoven, přičemž se Přemysl zavázal, že „vrátí milost poddaným, kteří za války stáli proti němu a do smrti jim nebude žádnou vinu ve zlém vzpomínati“.²⁵

Ani ne o měsíc později si však Vítkovci stěžovali králi Rudolfovi, že Přemysl svoje závazky neplní. Tyto okolnosti se podle všeho dotýkaly i Boreše. Vypovídá o tom list krále Rudolfa dochovaný ve formulářové sbírce, který jej nazývá svým „nejmilovanějším věrným“ a slibuje mu, „že jej bude chránit jako vlastního syna“, jen „aby vydržel ještě nějaký čas všechna protiventství, neboť vznešená ruka králova jej vyvrve z ničemných rukou protivníkůvých“.²⁶

Nicméně konkrétní akci na Borešovu podporu Rudolf nepodnikl. Zato Přemysl nelenil. Není vyloučeno, že Boreše nechal zajmout a postavit před zemský soud. Alespoň se tak domnívá většina badatelů.²⁷ Je to možné. To, že se Borešova údajná zrada na králi projednávala před zemským soudem, je patrné z Přemyslova vyjádření v listině pro Uherské Hradiště z ledna 1278.²⁸ Jestli k tomu však došlo za Borešovy nedobrovolné účasti nebo v jeho nepřítomnosti, není zřejmé. Sám Boreš v jiné své listině, datované bohužel pouze rámcově do roku 1278, vyjadřuje obavu z možného zatčení. Nevíme, zda listina předcházela Přemyslovi vyjádření. Pokud by ale byla vydána až po něm, znamenalo by to,

23 LETOPISY ČESKÉ, s. 301: „nobilis vir Borso recessit a rege, amissa gratia regis sine culpa, aemulis ipsius sinistra regi referentibus.“

24 LETOPISY ČESKÉ, s. 315: „Ipso anno quedam cognacio in Boemia, cognomine Witigenses, opposuerunt se regi Ottokaro, quorum precipui fuerunt Sawiss et amici eius et Borso de Risemburg.“

25 CDB V, č. 846. O vzpouře píše i STAROČESKÁ KRONIKA..., s. 404–405. K Dalimilově hodnocení šlechtické vzpoury proti králi srov. E. ADDE–VOMACKA, *Volba krále a tyranovražda...*, s. 45–52. Kronikář odsuzuje Přemyslovo zneužívání moci. Šlechtickou vzpouru považuje za „spravedlivou obranu“ proti nespravedlivému králi. Hlavní příčinou povstání z let 1276 až 1277 je však podle Dalimila Přemyslem podporovaná německá kolonizace. Hrabšiči i Vítkovci však ve skutečnosti jednali spíše z politických a ekonomických důvodů. Boreše, na rozdíl od Vítkovců, však jmenovitě neuvádí. Říká jen, že „Pro to se páni někteří rozhněvachu, Rudolta, krále říšského, naň pochvachu.“ Příčinou Borešova vážného znepokojení mělo být posilování role královských měst v sousedství jeho statků na severozápadě Čech (Litoměřice, Most, Ústí nad Labem) i jihovýchodě Moravy (Uherské Hradiště).

26 REGESTA DIPLOMATICA NEC NON EPISTOLARIA BOHEMIAE ET MORAVIAE (dále jen RBM) II, č. 1062 (datovaný do roku 1276). Podobně vyznívá další formulářový kus, srov. RBM II, č. 927 (datovaný k roku 1274), srov. T. VELÍMSKÝ, *Hrabšiči...*, s. 80–81.

27 L. JAN, *Václav II. a struktury panovnické moci*, Brno 2006, s. 208, který má za to, že skutečnosti obsažené v Přemyslovi listině „jasně ukazují, že král nemohl a nesměl ze své vůle zabavit statky svých šlechtických oponentů, že taková dispozice svobodným majetkem podléhala rozhodnutí zemského soudu“.

28 CDB V, č. 856.

že k Borešově zatčení nakonec nedošlo. Konfiskaci přinejmenším části svých rozsáhlých statků se však Boreš zcela jistě nevyhnul.²⁹

Okolnosti a datum Borešova skonu nejsou prozatím zcela vyjasněny. V literatuře se můžeme setkat s rokem 1277 nebo 1278.³⁰ Oba termíny jsou založeny na dvou pramenech. Prvním je list římského krále Rudolfa z formulářové sbírky vročený do roku 1278, ve kterém se Rudolf obrací na Borešova pozůstalého syna Bohuslava (II.). Je tedy zřejmé, že Boreš musel zemřít někdy před tímto datem, respektive nejpozději tohoto roku.³¹ Druhým je již zmíněná listina krále Přemysla Otakara II. z 10. ledna 1278, která je považována za přímý doklad o Borešově smrti. Pokud se však pečlivěji podíváme na obsah listiny, zjistíme, že o Borešově smrti v ní není ani slovo. Přemysl svému městu Uherskému Hradišti dává nejmenovaný majetek zabavený předtím Borešovi. Inkriminovaná pasáž doslova zní: „*Veškeré dědictví kdysi Borešovo z příčiny zjevné zrady, které se na nás tentýž Boreš dopustil, podle rozhodnutí a vynesného výroku našeho soudu a našich pánů*“.³²

K oběma pramenům můžeme připojit ještě třetí, který nám umožní okolnosti a časové souřadnice Borešovy smrti blíže upřesnit. Jedná se o listinu rámcově datovanou do roku 1278, jejímž vydavatelem je přímo Boreš. Vyrovnává se v ní s dluhem 110 hřiven stříbra, který měl vůči cisterciáckému klášteru v Oseku. Částku se zavázal splatit do svátku Filipa a Jakuba (1. května). V případě, že by dříve zemřel nebo byl zajat, mají řeholníci svoji pohledávku buďto umořit z prodeje vsí Střimice a Bžany anebo si obě ponechat. Z toho můžeme vyvodit, že přinejmenším na začátku roku 1278 (do 10. ledna), možná dokonce ještě na konci dubna, byl Boreš naživu.³³

Do tohoto časového schématu přesvědčivě zapadá poslední pramen, o kterém jsme dosud nehovořili. Je s podivem, že si jej s Hradišici dosud nikdo nespojil, přičemž se o jeho existenci ví už téměř půl století. Jedná se nekrologium kláštera dominikánek v Duchcově, který založila vdova po Bohuslavovi (III.) z Rýzmburka, Agáta ze Šumburku s přispěním syna Boreše (III.) a dcery Žofie někdy na konci dvacátých nebo začátku třicátých let 14. století.³⁴

Zhruba po sto letech existence klášter zanikl. Mimořádně cenný pramen, vytvořený v prostředí duchcovského konventu, se zachoval v knihovně kláštera

---

29 CDB V, č. 855.

30 T. VELÍMSKÝ, *Hradišici...*, s. 81; J. ŽEMLIČKA, *Přemysl Otakar...*, s. 445, který má za to, že Boreš byl zřejmě zajat a popraven.

31 RBM, č. 1162.

32 CDB V, č. 856: „*Omnes hereditates quondam Borsonis de Risemburch ex causa manifeste prodictionis, quam idem Borso in nobis commisit, ad manus nostre curie racionabiliter et iuxta baronum nostrorum perpensam deliberatamque sententiam devolutas*.“ Z formulace rovněž vyplývá, že k odejmutí majetku, který král městu Uherskému Hradišti dává, došlo už před nějakým časem. Logicky se nabízí souvislost s odbojem proti Přemyslovi v jeho konfliktu s římským králem Rudolfem v letech 1276 až 1277.

33 CDB V, č. 855 „*si vero me mori vel capi contigerit*.“

34 Edici nekrologia publikoval Ivan HLAVÁČEK, *Neznámý český klášter doby lucemburské. (Duchcovské dominikánky ve světle klášterního nekrologia)*, Sborník archivních prací 22, 1972, s. 163–182.

dominikánek v Norimberku. Nekrologium obsahuje rovněž pamětní záznamy o úmrtích několika příslušníků hrabišického rodu, mimo jiné i datum Borešovy smrti. Podle nekrologia zemřel „*pan Boreš, otec Bohuslava z Rýzmburka*“ 21. března. Rok záznam neuvádí, pouze den a měsíc, ovšem v kombinaci s výše probranými prameny poskytuje nekrologium pro přesné stanovení konce Borešova života bezpečnou oporu. Březen roku 1277 nepřipadá v úvahu, neboť ještě následujícího roku byl Boreš naživu. Zbývá tedy pouze rok 1278.³⁵

Závěrem se ještě krátce zastavíme u okolností, za kterých Boreš zemřel. V literatuře existují v zásadě dva názory. Buďto byl na králův příkaz popraven nebo zemřel přirozenou smrtí, sešlostí věkem (v roce 1278 mu mohlo být kolem pětadesáti let). Na rozdíl od data úmrtí však v tomto případě jen stěží dosáhneme jednoznačného výkladu. Z dosud probraných písemných zmínek je zřejmé, že Boreš byl koncem sedmdesátých let s králem ve vážném konfliktu. Zcela jistě přišel o část svých majetků. Vyplývá to jak z výše připomínané listiny z ledna 1278, tak z přiznání dluhu vůči osekckým cisterciákům. Na rozdíl od jiných badatelů se nedomníváme, že Boreš přišel o veškeré statky. V listině z roku 1278 se sice hovoří o „*veškerém dědictví*“, ale pravděpodobně šlo pouze o majetky, které měl Boreš na jihovýchodní Moravě v okolí Uherského Hradiště.³⁶

Z obou zmíněných listin je zřejmé, že Borešovi hrozilo zatčení. V listině pro cisterciáky to dokonce sám přímo uvádí. Současně však z téhož pramene vyplývá, že si byl Boreš vědom svého vysokého věku. Snad i cítil, že se blíží jeho konec. Svědčí o tom jak formulace o smrti, která by ho mohla postihnout, tak už samotný fakt, že se snažil vyrovnat s dlužnou sumou pro cisterciáky. Zřejmě nechtěl řešení nechávat na svých potomcích.

Nejisté svědectví o Borešově zatčení přináší rovněž list z formulářové sbírky, datovaný rámcově do doby mezi listopadem 1278 a únorem 1281. Z kontextu je rovněž zřejmé, že události, které se v listu popisují, spadají do období po smrti krále Přemysla Otakara II. v bitvě na Moravském poli. Vdova po králi Přemyslovi, Kunhuta se v něm obrací na olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburku, který byl římským králem Rudolfem v době interregna ustanoven správcem severní a střední Moravy. Nejzazším termínem *ante quem*

35 *Tamtéž*, s. 172, „*dominus Borso, pater Bohuslai de Risenburc.*“ Nekrologium dává možnost upřesnit dataci rovněž u formulářového kusu, ve kterém se král Rudolf obrací na Borešova syna Bohuslava. Podle nekrologia zemřel „*dominus Bohuslaus de Risenburc, pater sororis Ofce*“ 23. února. V kombinaci se dvěma listinami, první z července 1279, kdy byl ještě naživu, a druhou z července 1281, která jej zmiňuje již jako zemřelého, dostaneme dva pravděpodobné termíny Bohuslavovy smrti: 23. únor 1280 nebo 1281. Srov. J. ŠMERAL, *Panovník, premonstráti a páni z Drnholce. (Několik poznámek k článku Františka Musíla)*, Pomezí Čech, Moravy a Slezska 8, 2007, s. 156–157. Rudolfův list, ze kterého je patrné, že Bohuslavův otec Boreš již nežije (RBM II, č. 1162 „*quondam Borsonis filius*“), je tak možné vročit mezi 21. březem 1278 a 23. únorem 1281 jako nejzazší datum.

36 Jejich pravděpodobný výčet uvádí T. VELÍMSKÝ, *Hrabišici...*, s. 140–143. Patřily k nim Slavkov, Vlčnov, Velká nad Veličkou, Dolní Němčí, Topolov (zaniklý), Lucko (zaniklé), Horní Němčí, Boršice a Suchov (původně Suché Němčí). S otazníkem, neboť jejich vztah k Hrabišicům není podle Tomáše Velímského doložitelný, zůstávají Slavičín a Bohuslavice.

pro dataci formulářového kusu je smrt biskupa Bruna, který zemřel 17. února 1281.³⁷ Krom jiného se ovdovělá královna v dopise zmiňuje o dřívějším listu, zaslaném biskupu Brunovi, ve kterém jej informovala o „*zajetí pana Boreše a dalších šlechticů*“. Podle Rudolfa Hikla je z užitého plusquamperfeketa zřejmé, že inzerovaný dopis byl odeslán již před delší dobou.³⁸

Kde Boreš po své smrti spočinul, nevíme. Podle pozdní tradice měl být, stejně jako někteří další příslušníci rodu, pochován v korunském klášteře.³⁹ Konventní kostel s mariánským zasvěcením byl původně budován údajně jako rodové

37 EINE WIENER BRIEFSAMMLUNG zur Geschichte des Deutschen Reiches und der österreichischen Ländern in der zweiten Hälfte des XIII. Jahrhunderts, hrsg. von O. Redlich, Wien 1894, č. 107. Vydavatel listu jej mylně zařadil do roku 1277, okolnosti, o kterých se v něm píše, jednoznačně svědčí pro opravené vročení.

38 „*captivitate domini Bursonis et aliorum nobilium*.“ Srov. Rudolf HIKL, *List královny Kunhuty Brunovi olomouckému*, Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, č. 99, 1962, s. 15, pozn. 30. Jen na okraj uvádíme, že Hikl přiřadil list události o třicet let starší. Podle něj popisuje situaci po odboji královice Přemysla v letech 1247 až 1249. Tento výklad je však velmi nepravděpodobný. V listu si královna stěžuje, že poddaní na jejích statcích jsou přespříliš zatěžováni stavbou hradu a dalšími pracemi s tím spojenými („*quod provincie nostre pauperes a castris edificatione absolvit, sed oportuit eos circa castrum ipsum plus aliis laborare*“). Dále biskupa Bruna informuje, že ti, kteří mají na starosti správu země „*descendant ad bona nostra et dissipant ea cottidie ita*“. Proto se její poddaní „*pro cuius defensione in Wudnic declinaveramus*“. Místo, které se stalo východiskem na obranu královských statků, není prozatím spolehlivě lokalizováno. Vydavatel listu Oswald Redlich uvažoval buď o Krasíkově, anebo Moravských Budějovicích. Rudolf Hikl se přiklání ke druhému z nich. Statek s hradem, který musela královna bránit před útoky nejmenovaných plenitelů, ztotožnil Oswald Redlich s Vraní horou na Moravskotřebovsku. Vedlo jej k tomu více důvodů. Jednak zmínka o Borešovi, kterého považuje za příslušníka hrabišického rodu, a za druhé pojmenování hradu „*Vronove*“. Kromě Vraní hory však nevyklučuje ani Vranov na jižní Moravě. Poddaní královně vypověděli, že z Vranova svobodně sešli („*libere descendant*“) a z hradu z vlastní vůle vyšli („*ascendant cum volunt*“), ještě než se „*vir de familia domini regis*“ proti nim postavil. Kdo byl oním mužem z královské rodiny, neupřesnili. Není však vyloučeno, že znění textu pozměnil písař, který list do formulářové sbírky zařadil. Pokud jde o neidentifikovaný „*Wudnic*“, pro Krasíkov by svědčilo samotné jméno, které je v podobě Wudicsdorff doloženo v roce 1275. Konvent augustiniánů eremitů, který tehdy v Krasíkově už více jak deset let existoval, by takovým útočištěm na omezenou dobu být mohl. Hiklova námitka, že klášter patřil Borešovi z Rýzmburku, je nepřipadná. Boreš byl po smrti a zemí zmítala domácí válka. Představa, že někdo přechodně obsadil skromné klášterní budovy, není nijak nepředstavitelná. V úvahu však připadají i jiné, známé (královské město Jevíčko) i blíže neznámé (Urседel, Vrolichs) lokality na Moravskotřebovsku, které se připomínají v bezprostřední blízkosti Vraní hory. Není zde prostor všechny eventualy rozebírat. Přestože je vypovídací hodnota pramene omezená, jeho pečlivá interpretace by mohla přinést cenné informace.

39 Archiv města Brna, Sběrka rukopisů A. B. Mitrovského, sign. A 26 J. E. HORKY, *Versuch eines historischen Jahrbuches der Stadt und Herrschaft Mährisch Trübau bis zum 1700ten Jahr*, rukopis 1812; Clemens JANETSCHKEK, *Die ehemaligen Augustiner Eremitenklöster Mariakron bei Budšidsdorf und s. Bartholomäi in Mährisch Kromau und die Probstei s. Clementis in Osvětman*, Notizenblatt der historisch-statistischen Section der k. k. Mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beforderung des Ackerbaues, de Natur- und Landeskunde, 1888, s. 3. Kromě Boreše měl být v konventním kostele pochovaný rovněž opatrovník jeho vnoučat Friedrich mladší z Šumburku. Horky dále uvádí, že zde našli místo posledního odpočinku někteří nižší šlechtici z okolí: Jan Kovač, Jan Plavec, Jan Gablenz nebo Jan Richnowec, kteří měli řeholníkům na začátku 15. století odkázat blíže neupřesněné částky na anniversarium. V hrabišickém rodu by Boreš nebyl první ani jediný, kdo byl pochován v řeholní instituci, kterou fundoval. Jeho otec Bohuslav pravděpodobně spočinul ve velehradském klášteře, dochoval se i jeho

pohřebiště Hrabšiců. Vyloučeno to není, ovšem v soudobých pramenech pro toto tvrzení nenacházíme žádnou oporu. Josef Edmund Horkey, který uveřejnil zprávu o Borešově posledním odpočinku v konventním kostele, se v té souvislosti zmiňuje o dnes nezvěstném klášterním nekrologiu, jež objevil v knihovně litoměřického biskupa Josefa Františka Hurdálka.⁴⁰

Kromě obvodových zdí raně gotického jednolodního kostela se z areálu klášteřa, situovaného stranou tehdejšího osídlení v zalesněné krajině na vyvýšenině obtékané ze tří stran meandrující Moravskou Sázavou, nedochovalo zhlolnic. Z navázání zdíva na severní straně budovy se usuzuje na velmi skromné rozvržení konventních budov.⁴¹ Dotvrzují to záznamy v generálních registrech augustiniánského řádu z roku 1391, ze kterých se dovídáme o potrestání pivoňského řeholníka Jimrama. Důvodem byly jeho intimní styky s řeholnicí pražského klášteřa augustiniánek. Trest si měl odpykat „v korunském konventu“. Cela, ve které byl internován, byla údajně tak nízká a úzká, že v ní nemohl ani stát ani ležet. Před generálním převorem řádu v Římě se Jimram hájil tím, že pobyt v korunském konventu byl prý natolik nesnesitelný, že mu nezbylo nic jiného, než z karceru uprchnout.⁴²

---

náhrobník. Rodové pohřebiště si Hrabšici budovali v cisterciáckém klášteře v Oseku, srov. T. VELÍMSKÝ, *Hrabšici...*, s. 55–56.

- 40 J. E. HORKY, *Fragmentarische Nachrichten von den Sicksalen des Augustinereremitenkloster Maria Kron im nördlichen Mähren*, Brünner Wochenblatt zur Beförderung der Vaterlandskunde, Belehrung und Unterhaltung, 1826, Nr. 8, s. 29–31. Josef F. Hurdálek, který údajně vlastnil originální rukopis nekrologia, byl litoměřickým biskupem v letech 1815 až 1822. V archivu ani knihovně Litoměřického biskupství se však nekrologium, o kterém není kromě této jediné zmínky nic známo, najít nepodařilo. Stejně bezvýsledné bylo prozatím pátrání i v ostatních domácích paměťových institucích. Franz RYSCHAWY, *Geschichte des Augustiner-Eremitenklaster Mariakron von Gründung bis zum seinem Untergang*, Augustiniana 28, 1978, s. 165, pozn. 18 ztotožňuje Horkym uváděné nekrologium s církevním kalendářem (Kirchenkalenders) klášteřa Koruna z roku 1345, na které odkazuje Gustav KORKISCH, *Geschichte des Schönhengstgaues I*, München 1966, s. 117, pozn. 27. Kalendářium se má nacházet v Horkého sbírce v Moravském zemském archivu v Brně, oddělení M – Morava. V závěru své knihy, v kapitole o použitých archivních pramenech, však Korkisch jako místo uložení Horkeho sbírky uvádí Archiv Národního muzea v Praze. Zde se však podle pracovníků archivu žádná takové sbírka nenachází. Korkisch tím měl patrně na mysli Topografickou sbírku (F), kde jsou pod signaturou Koruna Svatá pozdější opisy a výpisky z pramenů týkající se korunského klášteřa. Některé snad mohou pocházet z Horkyho pozůstalosti, ale nekrologium mezi nimi není. Sbírkový fond s názvem M – Morava uchovává Národní archiv v Praze, jeho součástí jsou i písemnosti z proveniencie augustiniánského řádu, ale i zde bylo pátrání po nekrologiu bezvýsledné.
- 41 Oliva PECHOVÁ, *Moravská Třebová*, Praha 1957, s. 63. Archeologický výzkum, pokud je nám známo, v areálu klášteřa neproběhl. Několik fragmentů keramiky bylo nalezeno při povrchové prospekci na začátku devadesátých let minulého století. Podle archeoložky Regionálního muzea v Litomyšli Jany Němcové pocházejí zlomky ze 14. a 15. století. Zajímavý je podle Němcové pouze zlomek hrnce vytvořený z keramické hmoty s příměsí grafitu opatřený ven vyhnutým okrajem z druhé poloviny 13 až první poloviny 14. století. Starší nálezy, které jsou řazeny do období mezolitu, vypovídají o tom, že prostor pozdějšího klášteřa byl v době mladého a pozdního paleolitu pro svou výhodnou polohu osídlen opakovaně a dlouhodoběji.
- 42 „in conventu de Corona.“ Srov. Augustin NEUMANN, *Prameny k dějinám duchovenstva v době předhusitské a Husově*, Olomouc 1926, s. 62–63; TÝŽ, *Z dějin českých klášteřů do válek husitských*, Praha 1936, s. 186, 193.

To, že se v konventním kostele pohřbívalo, dokládá závět Smila ze Šternberka z roku 1398, který korunským augustiniánům odkázal 50 hřiven grošů s tím, že si po své smrti přeje spočinout v konventním kostele. Nakonec z toho však sešlo a Smil našel místo posledního odpočinku ve farním kostele v nedalekém Hoštejně, kde se údajně dochoval i jeho náhrobek. Kostel sv. Anny byl v roce 1869 stržen, doklady o „*oltáři nebožčíka pana Smilovu v kostele pod Hostajnem*“ však nacházíme sto let po Smilově smrti v půhonných knihách.⁴³

Jen na okraj se závěrem zastavíme ještě u letopisů Jindřicha Heimberského, které k roku 1255 uvádí: „*zemřel Boreš, vznešený pán*“.⁴⁴ Tato stručná zmínka přivedla některé autory k domněnce, že Boreš zemřel již v tomto roce. Stejnou osobou vyskytující se v pramenech po roce 1255 měl být buďto Borešův syn⁴⁵ nebo jeho bratr.⁴⁶

Ani jedna z těchto hypotéz však není pravděpodobná. I po roce 1255 se totiž Boreš v pramenech uvádí jako Bohuslavův syn, což vyvrací Emlerovu interpretaci, a rovněž Šimákova představa dvou bratrů téhož jména, kdy se v pramenech před a po roce 1255 připomíná vždy pouze jeden z nich, je příliš krkolomná. Nejpravděpodobnější vysvětlení je, že buďto se letopisec Jindřich Heimberský (nebo ten, kdo text análů později opsál) zmýlil nebo se jedná o jinou osobu. Latinskou podobu jména „*Borso*“ lze totiž přečíst rovněž jako Bočko. Kronikářský záznam tak můžeme nejspíše spojit s Bočkem z Perneggu, znojemským kastelánem a fundátorem žďárského kláštera, který v roce 1255 skutečně zemřel. A „*záhada*“ dvou Borešů je tím zdá se vyřešena.⁴⁷

43 CODEX DIPLOMATICUS ET EPISTOLARIS MORAVIAE, ed. Vincens Brandl, XII, Brno 1890, č. 492 „*do kláštera řečeného Krasikov 50 hřiven, a tu chci odpočinúti a dočekati buožího sídu.*“ Srov. Martin NOVOTNÁK, *Náhrobek Smila ze Šternberka*, Severní Morava 2, 1957, s. 56–58 pískovcový fragment, který má pocházet ze Smilova náhrobku, je dnes uložený ve Vlastivědném muzeu v Šumperku. Nejstarší zpráva LIBRI CITATIONUM ET SENTENTIARUM seu Knihy půhonné a nálezové, ed. Vincenc Brandl, IV/2, Brno 1882, č. 183, s. 297.

44 *Obiit Borso, illustris baro*“ LETOPIS JINDŘICHA HEIMBURSKÉHO, in: *Fontes rerum Bohemicarum III*, ed. J. Emler, Praha 1882, s. 313.

45 LETOPIS JINDŘICHA HEIMBURSKÉHO..., s. 313, pozn. 1 Josef Emler je přesvědčen, že jde „*bezpochyby*“ o Boreše z Rýzmburka. „*Důležitou zprávou touto se dotvrzuje, co se již tušilo, že horlivý přívrženec krále Václava I. není jedna osoba s Boršem, který později byl proti králi Přemyslovi Otakarovi na straně krále Rudolfa. Tím se také napraví rodokmen Hrabšicův čili pánů z Riesenburka, takže mezi Borše otce a Bohuslava musíme vložit ještě Borše syna, čímž některé nesrovnalosti dosavadní o tomto rodu odpadnou.*“

46 J. V. ŠIMÁK, *Boreš z Rýzmburka...*, s. 44–51.

47 CRONICA DOMUS SARENSIS. Maior et minor, edd. L. Kysučan, J. Ludvíkovský, L. Nováková, P. Peňáz, M. Zemek, Třebíč 2003, s. 46–47, 119. Za písařskou chybu považuje zprávu o Borešovi k roku 1255 rovněž Jindřich ŠILHAN, *Jindřich Heimberský*, *Vlastivědný věstník moravský* 20, 1968, s. 33, který připomíná, že stejný názor vyslovil už Franz von KRONES, *Das Cistercienser-kloster Saar und seine Geschichtsschreibung*, *Archiv für österreichische Geschichte* 85, 1898, s. 20 a V. NOVOTNÝ, *Boreš z Rýzmburka...*, s. 191. Šilhan doslova píše: „*Že četba dělala opisovači potíže, vidět i z ostatních chyb...*“ Vzhledem k prokazatelně nepřesnému čtení písmen r, c, t (na příkladu zkomolených jmen Narclitus/Hartlibus, Lathesis/Lachesis, Clocho/Clotho, Gurim/Gutni) není vyloučeno, že nemísto „*Borso*“ mohlo stát v původním znění skutečně Bots(ch). Text letopisu se zachoval pouze v jediném opisu z počátku 16. století. Josef Emler při edici ve *Fontes rerum Bohemicarum* (viz pozn. 44) rukopis k dispozici neměl, vycházel z kritického

Autor | Author

Jiří Šmeral

Filozofická fakulta
Univerzity Karlovy
nám. J. Palacha 1/2
116 38 Praha 1
jsmeral@gmail.com

PhDr. Jiří Šmeral (*1973) je historik zabývající se obdobím vrcholného a pozdního středověku, dějinami československého exilu a regionální historií Moravskotřebovska a Malé Hané.

Summary

Obiit Borso, baro illustration. The last days of Boreš of Rýzmburk

The study attempts to answer some blind spots or controversial moments in the biography of the important 13th Century nobleman Boreš of Rýzmburk. In the 13th Century, Hrabšice estate belonged to the leading aristocratic families of the Czech Kingdom. Boreš od Rýzmburk shone among the representatives of the family who influenced domestic politics and contributed to the socio-economic transformation of the Czech landscape. Boreš's personality attracted a number of researchers, but nevertheless the last days of the important nobleman's long life remained partly unclear. With the help of an unnoticed forgotten source, the obituary of the Duchcov Dominicans, which was brought to light almost half a century ago by the historian Ivan Hlaváček, we can accurately reconstructs the date of Boreš's death to the day. The year itself, which represents a small fragment in the knowledge of Boreš's life story, does not go beyond the positivist tradition of domestic historiography. However, by setting it in a contemporary and temporal contexts, it contributes to a deeper penetration into the fragile web of spatio-temporal correlations of the changing relations between the nobility and the monarch. The study also offers a solution to the almost centuries-old „mystery of the two Borešs“, which Jindřich of Heimburk established in his chronicle with the laconic notation „obiit Borso, illustris baro“.

---

vydání Geoga Heinricha Pertze v MONUMENTA GERMANIAE HISTORICA, SCRIPTORUM XVII, Hannoverae 1861, s. 711-718. Letopis je součástí rukopisu sign. 136 (zahrnuje folia 15 až 26), který se původně nacházel v berlínské Královské knihovně. Dnes je uložen ve Staatsbibliothek zu Berlin Preussischer Kulturbesitz. J. ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských...*, s. 360, 469.

Obrazová příloha

Obr. 1. Rodokmen.

Páni z Rýzmburka (podle T. Velímského, I. Hlaváčka, J. Šmerala).

Páni z Rýzmburka

Boreš (II.)
 *1210/1215
 † 21. 3. 1278
 1238 nejvyšší maršálek
 1249-1253 nejvyšší komorník
 manželka Richardis, + 26.6.?

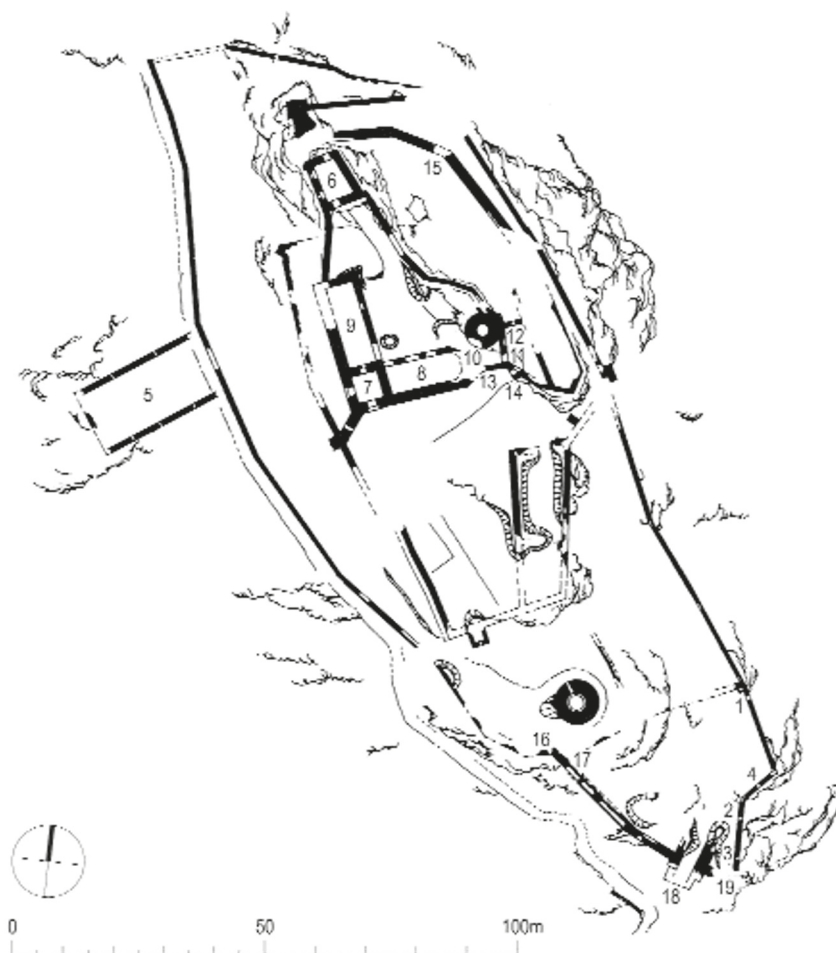
Slavek (IV.) 1264-1272 † 1. 1.? manželka Agáta ze Šumberku, † 1284	Bohuslav (II.) 1277-1279 + 23.2.1280/1281
---	---

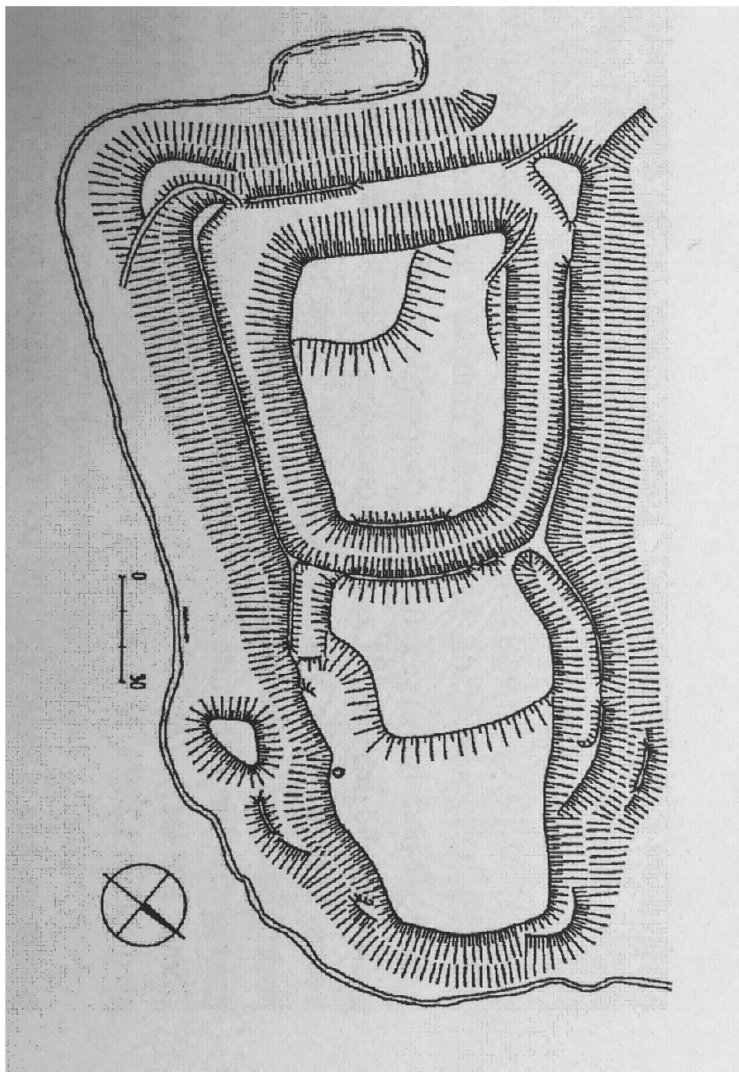
Boreš (III.) 1281-1307 † 2.11.1312/1325	Žofie 1281-1321 manžel Boreš z Koldic
---	---

(Podle T. VELÍMSKÝ, *Hrabišici...*, s. 274–275; I. HLAVÁČEK, *Neznámý český klášter...*, s. 171–175; J. ŠMERAL, *K dataci listiny...*, s. 8; TÝŽ, *Panovník, premonstráti...*, s. 156–157)

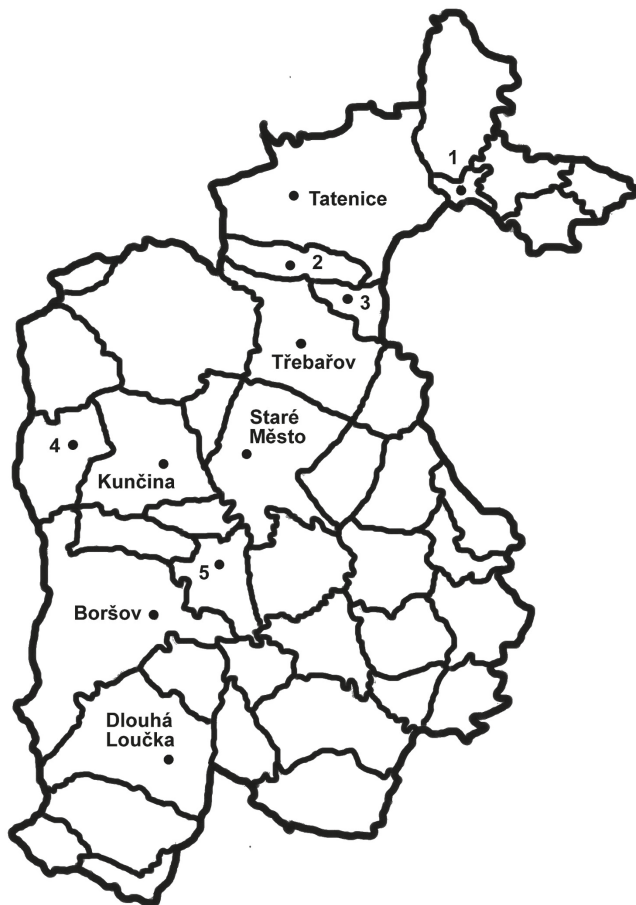
Obr. 2. Půdorys hradu Rýzmburku (podle I. Lehkého).

Obr. 3. Půdorys hradu Dlouhá Loučka (podle M. Plačka).

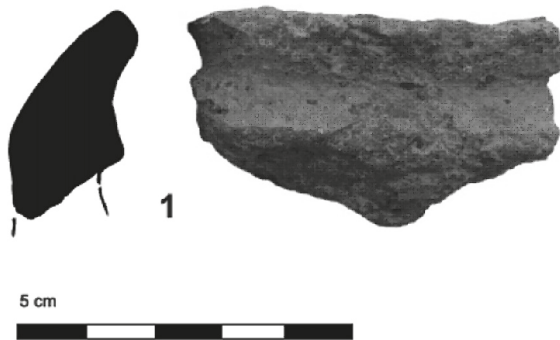
Obr. 4. Mapa Borešova dominina na Moravskotřebovsku v šedesátých a sedmdesátých letech 13. století (J. Šmeral).

Měřítko 1 : 200 000

- 1 - Hoštejn,
- 2 - Krasíkov,
- 3 - Corona sanctae Marie,
- 4 - Nová Ves,
- 5 - Moravská Třebová

Obr. 5. Zlomek okraje grafitového hrnce z druhé poloviny 13. až první poloviny 14. století. Nalezeno v blízkosti kláštera Koruna Panny Marie v Třebařově. Regionální muzeum v Litomyšli (J. Němcová).

Obr. 6. Podoba konventního kostela augustiniánů eremitů Corona sanctae Mariae na Aretinově mapě zábřežského panství z roku 1627. Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, Velkostatek Zábřeh.

Dobřenice a majetkové poměry Loevensteinů počátkem okupace

KAREL ŘEHÁČEK

Abstrakt | Abstract

Studie se věnuje raně protektorátním osudům rodiny zesnulého generálního ředitele Škodových závodů v Plzni Karla Loevensteina. Zaměřuje se především na její majetkové poměry a na marné snahy zachránit nemovitý majetek před úsilím okupantů o jeho zábor. Přestože na straně rodiny Loevensteinových intervenovaly přední osobnosti protektorátu, vilu Bianca v Praze, velkostatek Dobřenice-Kratonohy ve východních Čechách ani hospodářské dvory v Dolních Kounicích-Pohořelicích na jižní Moravě se zachránit nepodařilo.

The study deals with the early protectorate destinies of the family of the late General Manager of Škoda's Works in Pilsen, Karel Loevenstein. It focuses primarily on its financial situation and on futile efforts to save real estate from the occupiers' efforts to seize it. Although the leading personalities of the Protectorate intervened in favor of the Loevenstein family, the Villa Bianca in Prague, the Dobřenice-Kratonohy estate in Eastern Bohemia and the farms in Dolní Kounice-Pohořelice in South Moravia failed to be saved.

Klíčová slova | Key words

Karel Loevenstein, vnučená správa, germanizace, velkostatek, Dobřenice
Karel Loevenstein, forced administration, Germanization, large estate, Dobřenice

Úvod

Jednou z významných osobností s východočeskými kořeny, která zásadním způsobem ovlivňovala hospodářský život nejen západočeské metropole Plzně, ale sekundárně i celého meziválečného Československa, byl nesporně generální ředitel Škodových závodů v Plzni Dr. Karel Loevenstein.

Narodil se 24. července 1885 v Hradci Králové, gymnázium absolvoval v Praze a v roce 1911 úspěšně zakončil studia práv na tamní Karlo-Ferdinandově univerzitě. Po promoci zahájil kariéru v bankovním sektoru a v době Velké války se jako úředník armádní komise pro odvod koní dostal do prvního kontaktu s plzeňským strojírenským a zbrojařským koncernem.¹ Již v červnu 1919 se na

1 Blíže k dějinám Škodových závodů v Plzni František JANÁČEK, *Největší zbrojovka monarchie. Škodovka v dějinách, dějiny ve Škodovce 1859–1918*, Praha 1990; Václav JÍŠA, *Škodovy závody 1859–1919*, Praha 1965; Václav JÍŠA – Antonín VANĚK, *Škodovy závody 1918–1938*, Praha 1962; Ladislava NOHOVCO-

základě své žádosti stal jeho kmenovým zaměstnancem a v závodech zažil obdivuhodně strmou kariéru: do služby byl přijat jako generální sekretář tehdejšího generálního ředitele Ing. Františka Hanuše, v květnu 1922 byl jmenován jeho náměstkem a po odchodu Hanuše na trvalý odpočinek se 13. prosince 1923 stává tehdy teprve osmatřicetiletý Loevenstein generálním ředitelem. V této vrcholové pozici setrval až do 7. prosince 1937, kdy ze zdravotních důvodů na funkci rezignoval.² V čele jednoho z nejdůležitějších československých i evropských strojírenských podniků stál tedy bezmála 14 let a zásadně se zasloužil o jeho obdivuhodnou prosperitu. V době rezignace mu do konce života však již mnoho času nezbyvalo. Na přelomu ledna a února 1938 se prudce zhoršil jeho zdravotní stav, 2. února krátce před půlnocí Loevenstein ve své vile Bianca v pražském Bubenci zemřel³ a o tři dny později byl pohřben do rodinné hrobky na hřbitově v Dobřenicích u Hradce Králové.⁴

Odešel v době poměrně dramatické, pro osudy Škodových závodů i samotného Československa. A vcelku rušno bylo po Loevensteinově smrti i v jeho rodině, zejména v souvislosti s odtržením části československého pohraničí a jeho připojení k nacistickému Německu a okupací zbytku Čech a Moravy. Jakkoliv jsou osudy Karla Loevensteina popsány v dosavadní odborné literatuře zevrubně a na základě pečlivého studia a interpretace různorodých pramenů, okupační události, tj. dobu po Loevensteinově smrti, kupř. archivář a historik Škodových závodů v Plzni Vladislav Krátký nerefletoval ve svém citovaném díle téměř vůbec, a autor Loevensteinova obsáhlého portrétu Radek Diestler zjevně pouze na základě autentických vzpomínek Loevensteinovy dcery Karly Katschnerové.⁵ Je to však vcelku logické, neboť období po Loevensteinově smrti jednak již přímo s jeho životem a dílem nesouvisí, jednak v pramenech, které oba zmiňovaní autoři (Krátký a Diestler) využívali (primárně se jednalo o archiválie vzniklé z činnosti samotných Škodových závodů), nejspíš uvedené informace chyběly. O okupačních osudech rodiny se v jediném odstavci zmiňuje pouze R. Diestler. Uvádí, patrně na základě informací od tehdy šestnáctileté Karly Loevensteinové, okolnosti záboru pražské vily Bianca i dobřenickeho velkostatku říšskoněmeckou mocí i okupační správou a zmiňuje rovněž intervence státního prezidenta JUDr. Emila Háchy ve prospěch rodiny. Informace získané od Karly Katschnerové a publikované Diestlerem je však přece jen možno ověřit i z archivních pramenů. Ty se podařilo nalézt v archivním fondu Kancelář

VÁ, Škodovy závody, in: Karel Waska a kol., *Dějiny města Plzně 2*, Plzeň 2016, s. 381–412; TÁŽ, *Škodovy závody*, in: Adam Skála a kol., *Dějiny města Plzně 3*, Plzeň 2018, s. 453–508.

- 2 Blíže k němu Vladislav KRÁTKÝ, *Osobnosti v dějinách Škodovky*, Plzeň 1996, s. 25–28, mnohem podrobněji Radek DIESTLER, *Příběh zapomenutého průmyslníka. Život a doba Karla Loevensteina, generálního ředitele Škodových závodů*, Praha 2010, 127 s.; drobný medailonek přináší ve své publikaci k dějinám Dobřenic i Vlastimil MÁLEK, *Dějiny obce Dobřenice na Královéhradecku. Od nejstarších dob do roku 1945*, Dobřenice 1996, s. 114–115.
- 3 V. KRÁTKÝ, *Osobnosti v dějinách Škodovky*, Plzeň 1996, s. 28.
- 4 Blíže k jeho pohřbu srov. V. MÁLEK, *Dějiny obce Dobřenice na Královéhradecku...*, Dobřenice 1996, s. 87–88.
- 5 R. DIESTLER, *Příběh zapomenutého průmyslníka...*, Praha 2010, s. 103–105.

prezidenta republiky, manipulaci z let 1919–1947, nacházejícím se v péči Archivu Kanceláře prezidenta republiky.⁶

Tato krátká studie se na základě jejich zkoumání pokusí odpovědět na otázku, co se vlastně přesně událo s rodinou Loevensteinových počátkem okupace, a zaměří se zejména na osudy jejich rozsáhlého majetku. Tyto prozatím nevyužitá informační zdroje napomohou lépe osvětlit raně okupační období života pozůstalých po Karlu Loevensteinovi, pochopit mechanismy, jakými se v tehdejší době daly, více či méně úspěšně, ovlivňovat veřejné záležitosti, a obohatit nejen východočeskou, ale také plzeňskou regionální historiografii o doposud neznámé okolnosti případu Loevenstein. Studie budiž rovněž vzpomínkou na kolegu V. Krátkého, s nímž její autor několik let sdílel společnou kancelář a získával od něj nejen množství zajímavých informací o Škodových závodech.⁷

I. Loevensteinové a jejich majetkové poměry počátkem okupace

Zkusme tedy zrekonstruovat, co se po Loevensteinově smrti dělo. Zůstala po něm vdova Pavla (nar. 2. 11. 1886) a dvě dcery – Pavla (nar. 14. 5. 1912) a Karla (nar. 11. 12. 1923). V. Krátký ve své práci uvádí, že „rodina pak odjela z obavy před pronásledováním manželky, která měla část židovské krve, do Spojených států“,⁸ což však R. Diestler vyvrací s tím, že se vdova i s oběma dcerami v dubnu 1939 vrátily ze Švýcarska zpět do protektorátu a strávily v něm, v Praze i v Dobřenicích, celou okupaci.⁹ Ostatně mylné je patrně i samotné Krátkého tvrzení o tzv. židovské krvi Pavly Loevensteinové, o čemž bude pojednáno na dalším místě této práce.

Pokud budeme v této studii pojednávat o majetkových poměrech rodiny Loevensteinových (resp. též Petersových, protože starší dcera Pavla byla za Ing. Jaromíra Peterse provdána), je třeba nejprve specifikovat rozsah tohoto majetku. Jak již bylo naznačeno, rodina vlastnila od roku 1924 honosnou vilu Bianca v pražském Bubenči v ulici Pod Kaštany 19 (čp. 49/XIX). Jednalo se o modernistickou přestavbu vily rodiny Bondyových z dílny architekta Jana Kotěry z let 1910–1911, přestavěnou o dekádu později v novobarokním stylu architektem Maxem Spielmannem.¹⁰ Jednalo se o lukrativní pražskou adresu v reprezentativní čtvrti, což odpovídalo statusu a potřebám nově jmenovaného

6 Útlý svazek archiválií s inventárním regestem Dr. Karel Loewenstein (zkomolená podoba příjmení by Karla Loevensteina bezpochyby silně zasáhla, jelikož byl zrovna v této záležitosti velice, možná až přehnaně citlivý, pozn. aut.), generální ředitel Škodových závodů, je datován obdobím 1926–1946, pro potřeby této studie byly využity pouze písemnosti týkající se raně protektorátní doby.

7 Zmíněné archiválie našel autor studie vlastně také pro V. Krátkého (1929–2017), který je však již nestačil využít. Díky této studii tak přece jen využití našly.

8 V. KRÁTKÝ, *Osobnosti v dějinách Škodovky*, Plzeň 1996, s. 28.

9 R. DIESTLER, *Příběh zapomenutého průmyslníka...*, Praha 2010, s. 103.

10 V roce 1953 byla do vily zavedena národní správa a sídlilo v ní čínské velvyslanectví. Srov. Dalibor PIX a kol., *Umělecké památky Prahy*, díl A, Praha 2017, s. 144.

generálního ředitele Škodových závodů.¹¹ Vila se stala jedním z center hospodářského a společenského života Prahy a pozvání k audienci patřila k toužebně očekávaným výsadám špiček pražské honorace (mezi významnými hosty byli kupř. československý prezident Tomáš Garrigue Masaryk či bankéř Jaroslav Preiss).

Další významnou majetkovou državou se v roce 1928 stal velkostatek Dobřenice, nacházející se asi 15 kilometrů na jihozápad od Loevensteinova rodiště. Původními majiteli velkostatku včetně zámku z konce 17. století byli Karl Weinrich a jeho bývalá manželka Frieda Salischová a Loevenstein se stal vlastníkem poměrně zanedbaného majetku. Rodina musela do nově nabytých nemovitostí investovat značné finanční prostředky a postupně majetek zvelebovat a rozšiřovat (v roce 1934 Loevenstein mj. přikoupil dvůr Kratonohy a celkem tak vlastnil 750 ha půdy) tak, že vzniklo vskutku reprezentativní venkovské víkendové sídlo generálního ředitele velkého průmyslového podniku.¹² A přítomnost Loevensteinů převážně pozitivně ovlivňovala i životy místních obyvatel, byť soužití nebylo zcela bezproblémové, třeba kvůli častým honům, které byly místním trnem v oku a umocňovaly rivalitu mezi „zámkem“ a obcí. Adaptace a modernizace zámku, zřízení drůbežárny či vybudování pily však byly hmatatelným důkazem prosperity velkostatku i dobřenického obyvatelstva. Nakonec i již zmíněná hrobka na dobřenickém hřbitově, monumentální stavba z let 1936–1937 a tak trochu zvláštní, možná poněkud kontroverzní dominanta obce, o tom svědčí. A velmi pozitivně je třeba vnímat i Loevensteinovy patronátní vztahy k místnímu kostelu sv. Petra a Pavla, k němuž se choval obzvláště štědře, což nebývalo zdaleka všude zvykem.¹³

Poslední významnou majetkovou podstatou rodiny Loevensteinů a Petersů, o níž se žádný z citovaných autorů ve svých pracích nezmiňuje, byla společnost Akciových rafinerií rolnických cukrovarů v Pohořelicích na Moravě. Jednalo se o čtyři dvory s 1077 ha zemědělské půdy, získané v roce 1925 koupí panství Dolní Kounice-Pohořelice od hraběte Jana Josefa Herbersteina. Od roku 1934 měla dva dvory propachtované Loevensteinova rodina a v roce 1936 zakoupil K. Loevenstein veškeré akcie společnosti.¹⁴

II. Osudy majetkových podstat rodiny Loevensteinovy počátkem okupace

Diestler ve své práci uvádí, že „k prvnímu silnému dopadu protektorátní reality“ na rodinu Loevensteinovu došlo v září a říjnu 1939, kdy jí byla gestapem za-

11 Blíže k vile a jejímu využití do roku 1938 R. DIESTLER, *Příběh zapomenutého průmyslníka...*, Praha 2010, s. 51–53.

12 Blíže k okolnostem koupě a dalších investic srov. *tamtéž*, s. 54–55.

13 Blíže k patronátním vztahům majitelů velkostatků srov. Karel ŘEHÁČEK, *Velkostatky a patronátní právo v Československu (1918–1950)*, in: *Archivy, člověk a krajina. Proměny krajiny a životního prostředí v archivních dokumentech*, Praha 2016, s. 87–105.

14 Archiv Kanceláře prezidenta republiky (dále jen AKPR), Kancelář prezidenta republiky (KPR), manipulace 1919–1947, karton (dále kart.) 250, inventární číslo (dále inv. č.) 1383, signatura (dále sign.) D 9279, dopis pražského advokáta JUDr. Karla Wagnera kanceláři státního prezidenta JUDr. Emila Háchy z 24. 8. 1939.

brána jejich vila Bianca, a „*na podzim*“, kdy došlo k uvalení vnučené správy na velkostatek Dobřenice a dvůr v Kratonožích.¹⁵ Podle dopisu předsedy protektorátní vlády Aloise Eliáše Úřadu říšského protektora v Čechách a na Moravě z 15. července 1939 se však již o tři dny dříve dostavili zmocněnci komisařského správce Pozemkového úřadu pro Čechy a Moravu (Bodenamt für Böhmen und Mähren) v Praze do Dobřenic a na základě jeho výměru z 6. července 1939 sepsali veškerý živý a mrtvý inventář velkostatku.¹⁶ Ministerstvo zemědělství následně jako vnučeného správce ustanovilo vysokého úředníka Pozemkového úřadu pro Čechy a Moravu v Praze Wolfganga Beutlera z Karlových Varů.¹⁷ O 14 dnů později intervenoval předseda vlády u říšského protektora Konstantina von Neuratha znovu, tentokrát v kauze vily Bianca, která byla podle dopisu zabavena gestapem 27. července 1939.¹⁸ Stalo se tak však pouze ústně a úřady na základě protestů a intervencí od zaboru přechodně opustily, ovšem 6. října 1939 nařídilo gestapo pražskému magistrátu, aby vilu podle zákona na obranu státu vykoupil nebo vyvlastnil ve prospěch Německé říše.¹⁹ Na tomto základě proběhlo 12. října 1939 jednání, na kterém bylo s majiteli vily vyjednáváno o koupi a na němž jim bylo sděleno, že pokud k dohodě nedojde, bude objekt z bezpečnostních důvodů vyvlastněn. V každém případě však museli majitelé, bez ohledu na výsledek jednání, svoji vilu do 1. listopadu 1939 vyklidit a opustit, což také učinili,²⁰ a až do konce okupace rodina užívala byt na pražském Žižkově.²¹

Kromě předsedy vlády Eliáše se do intervencí zapojila na žádost rodiny i kancelář státního prezidenta Emila Háchy. Na ni se 14. srpna 1939 s prosbou o audienci obrátil senátní prezident Karel Koschin, který v dopise o Loevensteinové, jeho dávné dobré známé, píše, že „*ubohá paní je tak zoufalá a nervově zničená, že by pro ni bylo již velkým dobrodiním, kdyby aspoň formálně mohla panu prezidentovi svoji prosbu přednésti*“.²² Dalším vlivným interventem se stal rodinný přítel

15 R. DIESTLER, *Příběh zapomenutého průmyslníka...*, Praha 2010, s. 103.

16 AKPR, KPR, manipulace 1919–1947, kart. 250, inv. č. 1383, sign. D 9279, dopis předsedy protektorátní vlády A. Eliáše Úřadu říšského protektora v Čechách a na Moravě v Praze z 15. 7. 1939.

17 Vnučená správa se na zemědělský majetek ustavovala z více důvodů, všechny však souvisely se snahou o ovládnutí tohoto majetku a jeho pozdější převod do vlastnictví říšskoněmeckých státních občanů, celý tento proces měl tudíž ryze germanizační charakter. Vlastní zábor prováděl Pozemkový úřad pro Čechy a Moravu, správou tohoto majetku byla pověřena Česko-moravská zemědělská společnost (Böhmisch-Mährische Landgesellschaft) v Praze, jedna z poboček Německé osidlovací společnosti (Deutsche Ansiedlungsgesellschaft) v Berlíně. Ne náhodou byl předsedou dozorčí rady Česko-moravské zemědělské společnosti Karl Hermann Frank. Blíže k ní srov. K. ŘEHÁČEK, *Německá osidlovací společnost a její úloha v plánech na germanizaci českomoravského prostoru (1938–1945)*, in: Zdeněk Kravar – Marek Poloncarz – Karel Řeháček, *Německá okupační správa v letech 1938–1945*, Praha 2018, s. 167–168.

18 AKPR, KPR, manipulace 1919–1947, kart. 250, inv. č. 1383, sign. D 9279, dopis předsedy protektorátní vlády A. Eliáše Úřadu říšského protektora v Čechách a na Moravě v Praze z 29. 7. 1939.

19 *Tamtéž*, dopis Rudolfa Berana kanceláři státního prezidenta Emila Háchy z 18. 10. 1939.

20 AKPR, KPR, manipulace 1919–1947, kart. 250, inv. č. 1383, sign. D 9279, dopis Karla Wagnera kanceláři státního prezidenta E. Háchy z 13. 10. 1939.

21 R. DIESTLER, *Příběh zapomenutého průmyslníka...*, Praha 2010, s. 103.

22 AKPR, KPR, manipulace 1919–1947, kart. 250, inv. č. 1383, sign. D 9279, dopis K. Koschina kanceláři státního prezidenta E. Háchy ze 14. 8. 1939.

a první protektorátní předseda vlády Rudolf Beran, který prezidenta Háchu požádal, aby „*při vhodné příležitosti upozornil rozhodující činitele protektorátu na tuto záležitost a požádal o zrušení vnucené správy*“.²³

Zajímavý je ovšem důvod záboru majetku rodiny Loevensteinů. Zpočátku se v případě velkostatku Dobřenice-Kratonohy jednalo o vnucenou správu z důvodu neárijského majetku. Právní zástupci rodiny však předložili důkazy o tom, že „*Loevenstein nebyl židem a jeho manželka je čistě arijského původu*“ a že „*stejně tak nemohou být jeho dvě dcery považovány za židovky*“. Rozsáhlý materiál tohoto druhu předložili pražští advokáti JUDr. Karel Wagner a JUDr. Zbislav Peters v rámci pozůstalostního řízení. Jestliže V. Krátký ve své práci naznačuje židovský původ manželky Karla Loevensteina, patrně se ve svém úsudku mylí, neboť Pavla, rozená Langhansová, byla dcerou významného pražského fotografa Jana Langhansa a Pavly, rozené Holubové, tedy ryze katolických rodičů. Židovského původu však byl částečně sám Loevenstein, jehož otec Arnold pocházel z židovské rodiny, ovšem byl pokřtěným katolíkem a katoličku Ludmilu Richterovou z Hradce Králové si také vzal za manželku. Pokud tedy Loevenstein byl ve smyslu rasových nařízení tzv. polovičním Židem, vdova po něm, ani obě dcery již ale definici „žida“ v žádném případě nesplňovaly.²⁴ Pokud tedy Pavla Loevensteinová a její dvě dcery pobývaly před vznikem protektorátu ve Švýcarsku, nejednalo se patrně o důvody, které uvádí ve své práci V. Krátký, tedy obavy z pronásledování kvůli rasovému původu.

Jelikož byl neárijský původ pozůstalých po K. Loevensteinovi vyvrácen, přehodnotilo protektorátní ministerstvo zemědělství původní důvod pro uvalení vnucené správy a vnucenou správu 16. srpna 1939 zavedlo nově proto, že velkostatek údajně nebyl v dobrém hospodářském stavu, což představovalo rovněž hojně frekventovanou záminku k záboru. Ministerstvo proto uvedlo, že dobřenický velkostatek považuje za zvláště důležitý pro výživu lidu, ovšem údajně shledalo, že nemá zajištěny dostatečné finanční prostředky pro „*investice k jeho racionálnímu provozu*“.²⁵ Proti tomu protestoval již zmíněný R. Beran, který v roli poručníka nezletilé Karly Loevensteinové v dopise z 5. září 1939 doložil, že pro dosazení komisaře do Dobřenic neexistuje žádný vážný důvod, který by obstál před „*nestrannou komisí, která by hospodářství Dobřenic shlédla*“.²⁶ Dalším důvodem, který byl v souvislosti s vnucenou správou uváděn, byla skutečnost, že Loevenstein zakoupil v roce 1928 Dobřenice ještě podle tzv. velkého záborového zákona č. 215/1919 Sb.²⁷ a že jej původní majitelé německé národnosti K. Weinrich a F. Salischová prodali pod nátlakem, což mohl být opět důvod k jeho záboru jako prostředek k nápravě „*krivd*“ způsobených pováleč-

23 *Tamtéž*, dopis R. Berana kanceláři státního prezidenta E. Háchy z 18. 10. 1939.

24 *Tamtéž*, dopis K. Wagnera kanceláři státního prezidenta E. Háchy z 24. 8. 1939.

25 *Tamtéž*, úřední záznam z 12. 9. 1939.

26 *Tamtéž*, dopis R. Berana kanceláři státního prezidenta E. Háchy z 5. 9. 1939.

27 Zákon č. 215/1919 Sb. z. a n. ze dne 16. 4. 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového, byl základním pilířem poválečné pozemkové reformy. Na jeho základě byla zestátněna zemědělská půda nad 150 ha (nebo celková nad 250 ha) za náhradu pohybující se mezi třetinou až polovinou její reálné ceny.

nou československou reformou.²⁸ To však advokáti Wagner a Peters rovněž zpochybňovali s tím, že „*trhová smlouva byla uzavřena původními majiteli zcela dobrovolně a trhová cena odpovídala více než skutečné hodnotě statku*“,²⁹ který se nacházel, jak již bylo uvedeno, v nevalném hospodářském stavu.

Státní prezident E. Hácha se skutečně na základě uvedených podání a intervencí do kauzy Dobřenice aktivně zapojil. S říšským protektorem Konstantinem von Neurathem o pozůstalosti po Loevensteinovi hovořil jednak osobně, jednak intervenoval dopisem z 25. září 1939. V něm vyjádřil především pochybnosti nad důvody uvalení vnučené správy, kterou považoval za nedorozumění, neboť podle jeho informací patřil dobřeničský velkostatek „*mezi první vzorné velkostatky v Čechách*“, byl naopak „*příliš přeinvestován*“ a „*pozůstalí mají opravdový zájem nevyhnouti se ničemu, co by nevybočovalo z intencí co nejvíce využitkovatí svého hospodářství pro veřejný zájem a mají skutečně možnost a dobrou vůli kapitálově vše pro to zajistiti*“.³⁰ Ani Háchova intervence však nebyla nic platná: vnučená správa velkostatku, který v pozůstalostním řízení získala mladší dcera Loevensteina Karla,³¹ byla potvrzena a vnučený správce žil v Dobřenicích s rodinou Loevensteinových, které zůstal k dispozici alespoň jeden z domů, až do konce okupace.³²

Osudy třetí již zmíněné majetkové podstaty, hospodářských dvorů v Dolních Kounicích-Pohořelicích, však ani intervence státního prezidenta E. Háchy ovlivnit nemohly. Majetek se totiž nacházel mimo území protektorátu, na území odtržených od Československa a připojených k Říši, kde byly včleněny do župy Niederdonau. Přestože byly všechny dvory, podobně jako velkostatek Dobřenice-Kratonohy, řádně obhospodařovány, došlo i v jejich případě po přičlenění oblasti k Říši k záboru Německou osidlovací společností,³³ která na ně dosadila své vnučené správce. I v tomto případě přišla rodina o jakoukoliv možnost její majetek řádně spravovat, ztratila tím podstatnou část svého příjmu a dokonce i možnost bydlení, jelikož jeden z objektů manželé Petersovi užívali.³⁴ Je zřejmé, že se ani v tomto případě nejednalo o problém rasový či hospodářský, ale ryze nacionální, který vycházel z praktické realizace germanizační politiky *Blut und Boden* na územích, která bylo z pohledu nacistického Německa zbavit vlivu neněmeckého živlu.³⁵

28 AKPR, KPR, manipulace 1919–1947, kart. 250, inv. č. 1383, sign. D 9279, dopis K. Wagnera kanceláři státního prezidenta E. Háchy z 24. 8. 1939.

29 *Tamtéž*.

30 AKPR, KPR, manipulace 1919–1947, kart. 250, inv. č. 1383, sign. D 9279, dopis E. Háchy K. von Neurathovi.

31 V. MÁLEK, *Dějiny obce Dobřenice na Královéhradecku...*, Dobřenice 1996, s. 28.

32 R. DIESTLER, *Příběh zapomenutého průmyslníka...*, Praha 2010, s. 103.

33 Bliže k ní a jejímu vývoji K. ŘEHÁČEK, *Německá osidlovací společnost a její úloha v plánech na germanizaci českomoravského prostoru (1938–1945)*, in: Zdeněk Kravar – Marek Poloncarz – Karel Řeháček, *Německá okupační správa v letech 1938–1945*, Praha 2018, s. 160–184.

34 AKPR, KPR, manipulace 1919–1947, kart. 250, inv. č. 1383, sign. D 9279, dopis K. Wagnera kanceláři státního prezidenta E. Háchy z 24. 8. 1939.

35 Politika „*krve a půdy*“ vycházela z Hitlerovy ideje, že germanizaci lze aplikovat pouze na půdě, nikoliv na lidech, srov. Adolf HITLER, *Mein Kampf*, München 1943, s. 428. Půda tak byla vnímána jako nositelka

Závěr

Smrt dlouholetého mimořádně úspěšného generálního ředitele Škodových závodů v Plzni Karla Loevensteina začátkem února 1938 jako by předznamenala skutečný konec starých dobrých časů. Československá společnost, která se teprve před časem zbavila těch nejhorších dopadů světové hospodářské krize, se ocitla uprostřed krize další, mnohem tíživější. Nad Evropou se rychle stahovala zlověstná bouřková mračna a obavy z budoucnosti byly všudypřítomné. Úmrtí Loevensteina tak skutečně mohlo na mnohé působit ještě tísnivěji, skoro symbolicky.

Osm měsíců poté se obavy mnohých potvrdily a československý stát se začal rozpadat. Nejprve byla odtržena část pohraničních oblastí, o něco později se Československo rozdělilo zcela a jeho český a moravský zbytek se stal německým protektorátem. Českomoravský hospodářský prostor byl pro tradiční německou rozpínavost ve stylu politiky *Drang nach Osten* velmi přitažlivý a germanizační tlaky se nezastavily téměř před ničím. V rámci praktické realizace osidlovací politiky tak německé i protektorátní úřady zabavovaly zprvu neárijské, později i další lukrativní majetkové podstaty, které se měly stát nástrojem germanizace Čech a Moravy. Když nebyl nalezen důvod jiný, probíhaly zábory např. i na základě smyšlených obvinění ze špatného hospodaření. Postižení se sice mohli vůči záborům bránit, ale ve většině případů byly jakékoliv intervence zcela zbytečné, jelikož nerozhodovala fakta, nýbrž ideologie.

Tak tomu bylo i v případě rodiny K. Loevensteina. Také její příslušníci se vůči rozhodnutím o zábořích bránili marně, přestože v jejich případě intervenovaly i nejmocnější protektorátní osobnosti. Pavla Loevensteinová a její dvě dcery tak přišly nejen o pražskou vilu, která byla zabrána pro potřeby gestapa, ale také o možnost hospodařit na právoplatně zakoupeném a výborně spravovaném zemědělském majetku, velkostaticích Dobřenice-Kratonohy a hospodářských dvorech Dolní Kounice-Pohořelice. V obou případech byli do těchto majetkových podstat ustanoveni vnučení správci a říšskoněmecké úřady plánovaly jejich pozdější přidělení zájemcům s ryzí německou krví, jak přikazovala oficiální germanizační politika *Blut und Boden*.

Loevensteinovi měli možná i díky přímluvám nejvyšších protektorátních míst trochu štěstí, neboť mohli alespoň v Dobřenicích zůstat a část svého někdejšího majetku užívat. Mnozí jiní takové štěstí neměli. Ani v jejich případě se však nepodařilo záborům zabránit a rodina se ke svému majetku dostala opět až po válce. Bohužel opět jen nakrátko. Po únoru 1948 rodina přišla o vše včetně osobní svobody. Postupně proto vdova po K. Loevensteinovi i obě její dcery popřevratové Československo opustily. Po roce 1989 se zpět z brazilského exilu vrátila již jen nejmladší Loevensteinova dcera Karla Katschnerová, která se

---

národního prvku. Blíže k této politice Miloš HOŘEJŠ, *Zábory české půdy a její násilná germanizace. Deutsche Ansiedlungsgesellschaft na Mělnicku (1942–1945)*, in: O hospodářskou národní državu. Úvahy a stati o moderním českém a německém nacionalismu v českých zemích, Acta universitatis Carolinae, Philosophica et historica, 1, 2005, s. 247.

usadila na restituovaném dobřenickém velkostatku a začala majetek poničený čtyřicetiletou devastací postupně renovovat. Dějiny se tedy alespoň v jejím případě šťastně uzavřely. Konec dobrý, tedy všechno dobré?

Autor | Author

Karel Řeháček

Státní oblastní archiv v Plzni

Sedláčkova 44

306 12 Plzeň

rehacek@soaplzen.cz

PhDr. Karel Řeháček, Ph.D. (*1972) ředitel Státního oblastního archivu v Plzni a pedagog katedry historie Pedagogické fakulty Západočeské univerzity v Plzni. Zaměřuje se především na dějiny česko-německého soužití na západě Čech v 19. a 20. století (menšiny, menšinové školství a spolky, poválečné osudy obyvatelstva německé národnosti a konfiskace jeho majetku), na politické a sociální dějiny Plzně a západních Čech v letech 1914–1938 a na významné osobnosti dějin regionu.

Summary

Dobřenice and the Loevenstein property at the beginning of the occupation

Dr. Karel Loevenstein (1885–1938) was one of the most important figures in interwar Czechoslovak industry. As the CEO of Škoda's Works in Pilsen, he not only influenced the economic policy of the state, but also influenced other spheres of the First Republic society. His villa Bianca in Bubeneč, Prague, has become a popular meeting place for Czechoslovak elites, and Loevenstein's large farm, Dobřenice, near his birthplace in Hradec Králové, has played a similar role.

Loevenstein died in early February 1938, at a time of rapidly deteriorating international and domestic conditions. The lavish funeral in Dobřenice with a number of prominent mourning guests was a proof of the importance that the deceased had in society due to his influence. A few months later, however, everything was different, and Loevenstein's family, wife and two daughters, fought with the Protectorate and occupation authorities not only for Loevenstein's legacy, but also for family property. The estate of the deceased was considerable - the aforementioned Villa Bianca, the Dobřenice estate with the Kratonohy court and the land property of Dolní Kounice-Pohořelice in southern Moravia.

However, the occupation power was also interested in all parts of Loevenstein's real estate. First, under the pretext of the „impure“ racial origin of the deceased, then with reference to the allegedly uneconomical management and security interests, occupation power tried to seize the family's real estate and then allocate it to the German nationals. In all cases, it was a practical demonstration of the Germani-

zation policy of „Blut und Boden“, promulgated by Adolf Hitler himself and seeking to expand Germany into hitherto purely non-German areas.

Although the reasons for the seizure of Loevenstein's property were fictional and the elites of the Protectorate regime, led by President Emil Hácha, sided with the family, it was not valid. Villa Bianca was seized for the needs of the Prague Gestapo, on the farmsteads Dobřenice-Kratonohy and Dolní Kounice-Pohořelice a forced administration was established, which in the first case was implemented by the Czech-Moravian Agricultural Society (Böhmisch-Mährische Landgesellschaft) in Prague, second by the German Settlement Society (Deutsche Ansiedlungsgesellschaft) in Berlin. Thus, until the end of the occupation, the family actually lost practically all real estate and the opportunity to manage it in any way. Although the family briefly regained it after the end of the war, it really came to its administration only after 40 years of the communist regime, when one of Loevenstein's daughters, Karla Katschnerová, returned from exile to Dobřenice, where at the age of 95 on October 12th 2018 she died.

Přílohy

1: Portrét Karla Loevensteina (SOA v Plzni)

2: Vjezd do zámku v Dobřenicích (SOA v Plzni)

3: Skleníky velkostatku v Dobřenicích (SOA v Plzni)

4: Zahradnictví velkostatku v Dobřenicích s „firemním“ automobilem (SOA v Plzni)

5: Vjezd do velkostatku Dobřenice v době Loevensteinova pohřbu (SOA v Plzni)

6: Zámek v Dobřenicích dnes (archiv Mgr. Ladislavy Nohovcové)

Mezi aktivním monolingvizmem a pasivním bilingvizmem – specifická semikomunikace na polsko-české hranici (výsledky průzkumů a hloubkových rozhovorů)¹

PIOTR NIEPOROWSKI – MAGDALENA STECIAĞ
– LUKÁŠ ZÁBRANSKÝ

Abstrakt | Abstract

Studie obsahuje sociolingvistickou analýzu jazykové komunikace obyvatel polsko-českého pohraničí. Účelem průzkumu provedeného v roce 2018 bylo především zjistit, který model je dominantní, na čem závisí. Hloubkové rozhovory uskutečněné v roce 2019 vrhly nové světlo na specifickou polsko-českou semikomunikaci ve studované oblasti, a zejména na zdroje její asymetrie. Předložená analýza vybraných mimojazykových faktorů pozitivně ovlivňujících její účinnost umožňuje dospět k závěru, že respondenty z Polska charakterizuje spíše aktivní jednojazyčnost a jejich komunikační partneři z České republiky pasivní bilingvizmus.

The following article attempts to characterise an intercultural linguistic communication of people living in the area of Polish-Czech borderland. The research conducted in 2018 aimed to determine the dominating model of communication, as well as the reason behind its prevalence. In-depth interviews performed in 2019 shed a new light on the specificity of Polish-Czech semicommunication in the investigated area and especially the sources of its asymmetry. The presented analysis of selected extra-linguistic factors positively influencing its effectiveness leads to the conclusion that respondents from Poland are characterized more by active monolingualism and their communication partners from the Czech Republic – more by passive bilingualism.

---

1 Text studie byl vytvořen v rámci výzkumného projektu evidovaného pod názvem: *Lingua receptiva czy lingua franca? Praktyki językowe na pograniczu polsko-czeskim w obliczu dominacji angielszczyzny (ujęcie ekolingwistyczne)*, který je financován prostřednictvím polské vědecké instituce Narodowe Centrum Nauki (registrační číslo projektu: 2017/26/E/HS2/00039).

Klíčová slova | Key words

sociolingvistika, pohraničí, komunikace, polský jazyk, český jazyk, lingua receptiva, lingua franca

sociolinguistics, borderland, communication, polish language, czech language, lingua receptiva, lingua franca

Sociolingvistická studie *Mezi aktivním monolingvizmem a pasivním bilingvizmem – specifická semikomunikace na polsko-české hranici (výsledky průzkumů a hloubkových rozhovorů)* reflektuje svou podstatou poslání Východočeských listů historických, kterým je publikovat každoročně historické studie, materiálové statě, zprávy, recenze a další informace z prostředí dnešní české historické vědy i její východočeské větve, částečně. Obnovená nová řada VLH vytváří postupně historický časopis s orientací na širší dějinný prostor, přičemž název periodika víc než místo jeho vydávání reflektuje široké tematické zaměření včetně profilace oblasti česko-polské, do které nesporně patří rovněž jazykové kontakty s dlouhou historií na dnešní hranici Královéhradeckého kraje a Dolnoslezského vojvodství.

Úvod

Polsko-české kontakty mají velmi dlouhou tradici. Jak je obecně známo, v období praslovanské jednoty mluvili předkové Čechů a Poláků jedním jazykem – když se začaly formovat české a polské státní útvary, byly rozdíly mezi těmito dvěma jazyky na úrovni dialektů.² Později se rozdíly prohlubovaly, zejména ve výslovnosti, v gramatice i slovní zásobě, ačkoli se v historii ještě vyskytly okamžiky, kdy se v důsledku živých kontaktů a vzájemného pronikání znovu v jednotlivostech přibližovaly. Zejména období první poloviny 16. století představuje vrchol vlivu českého jazyka a českého písemnictví, který se projevil v polské kultuře prostřednictvím slovní zásoby spisovného polského jazyka.³ Dalším obdobím sblížování bylo také např. české národní obrození v první polovině 19. století.⁴

Dnes se odhaduje, že mluvený polský jazyk se liší od mluvené češtiny a slovenštiny zhruba o 70 %.⁵ Pochopení jazykové jednoty je čím dál tím méně uchojitelné a vzájemné působení velmi vzácné. Přesto slavisté píší o „fenoménu

2 Radoslav VEČERKA, *Staroslověnština v kontextu slovanských jazyků*, Olomouc – Praha 2006, s. 58–86.

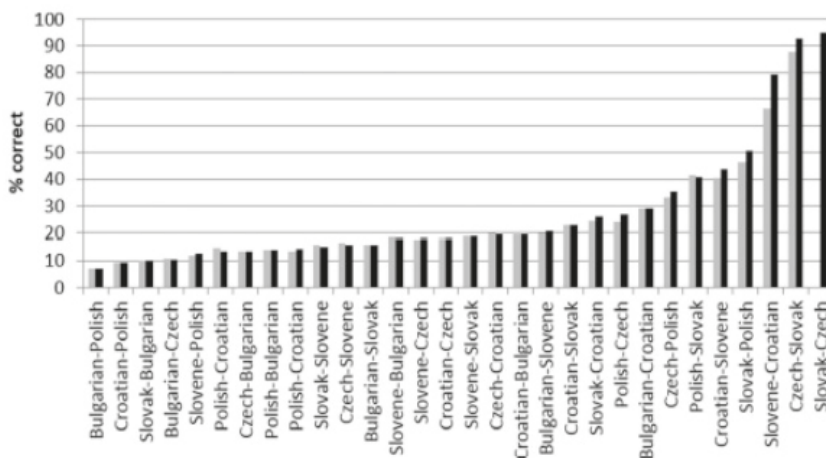
3 Miloš DOKULIL, *Nový polský příspěvek k otázce českého vlivu na spisovnou polštinu v době humanismu*, Slovo a slovesnost 17 (2), 1956, s. 126–127.

4 Teresa Zofia ORŁOŚ, *Tysiąc lat czesko-polskich związków językowych*, Kraków 1993.

5 Jiří NEKVAPIL – Marián SLOBODA – Peter WAGNER, *Mnohojazyčnost v České republice: základní informace*, Praha 2009, s. 88.

komunikativnosti” polsko-české,⁶ realizované rozsáhlé výzkumy vzájemného porozumění potvrzují tato zjištění. Výsledky výzkumu vzájemného mezijazykového porozumění západoslovanské větve jazyků publikované badatelským týmem Charlotte Gooskens⁷ ukazují, že stupeň vzájemného porozumění je nejvyšší v případě uživatelů západoslovanských jazyků.

Graf 1: Stupeň vzájemného porozumění mezi uživateli slovanských jazyků⁸

Cílem této studie je bližší poznání specifičnosti polsko-české semikomunikace v pohraničí, kterou – podle Jiřího Damborského⁹ – můžeme nazvat „pasivním bilingvismem, který je doplňkovým prvkem aktivního monolingvizmu, doprovázejícího vždy semibilingvismus”. Slavisté totiž poznamenávají, že – ačkoliv je tento jev rozšířený a velmi zajímavý (jak v rovině socio-, tak i psycholingvistiky), zůstává stranou zájmu vědců.¹⁰

Výzkum má sociolingvistický charakter a proběhl ve dvou etapách. Nejprve jsme provedli výzkum prostřednictvím dotazníků. V srpnu roku 2018 proved-

6 Wojciech HOFMAŃSKI, *Języki w kontakcie: Fenomen słowiańskiej komunikatywności*, *Slavia Occidentalis* (dále jen SO) 69, 2012, s. 91–108; Jaroslav LIPOWSKI, *Paralele w semikomunikacji użytkowników języków północnogermańskich i zachodniosłowiańskich*, SO 69, 2012, s. 147–156.

7 Charlotte GOOSKENS – Vincent J. VAN HEUVEN – Jelena GOLUBOVIĆ – Anja SCHÜPPERT – Femke SWARTE – Stefanie VOIGT, *Mutual intelligibility between closely related languages in Europe*, *International Journal of Multilingualism* (dále jen IJM) 15 (2), 2017, s. 2–25.

8 Zdroj: C. GOOSKENS et al., *Mutual intelligibility between closely related languages in Europe*, IJM 15 (2), 2017, s. 16. (vertikální osa zobrazuje míru vzájemného porozumění, horizontální pak jednotlivé dvojice jazyků)

9 Jiří DAMBORSKÝ, *W kwestii bilingwizmu na czesko-polskim pograniczu językowym*, *Socjolingwistyka* (dále jen SC) 16, 2000, s. 98.

10 Zbigniew GREŃ – Beata KUBOK, *Komunikacja językowa w handlu przygranicznym na Śląsku Cieszyńskim*, *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 35, 1999, s. 31–40.

ly dva koordinované týmy polských a českých tazatelů průzkum 400 respondentů (dvou set na každé straně hranice), který se skládal z 23 otevřených, polootevřených a uzavřených otázek. Studie se zúčastnili zástupci kulturních institucí, turistického ruchu, služeb, úředníci a zaměstnanci nevládních organizací zapojených do realizace projektů přeshraniční spolupráce, rovněž obyvatelé pohraničí ze dvou hlavních správních center (Wałbrzychu a Hradce Králové) a ze šesti menších měst v okolí hranice (Duszniki-Zdrój, Kudowa-Zdrój a Polanica-Zdrój v Polsku; Adršpach, Dvůr Králové nad Labem a Náchod v Čechách). Volba bádaného území byla dána jednak podobnou vzdáleností zkoumaných lokalit od hranice, jednak též podobnou velikostí a socioekonomickým charakterem. Kromě toho lze zkoumaný úsek pohraničí považovat za typický z hlediska jazykových vztahů v tom smyslu, že nemá žádné zvláštní rysy, to znamená, že zde nebyly vyvinuty žádné interdialektové prostory, neexistují žádné jazykové ostrovy a žádný z rodných jazyků sousedních zemí není považován za menšinový jazyk.

V březnu 2019 zahájil polsko-český výzkumný tým realizaci druhé etapy studie, která spočívala v provádění individuálních rozšířených rozhovorů (IDI) s obyvateli polsko-českého pohraničí ve stejné oblasti, v níž byla dříve provedena první etapa. Cílem bylo prohloubení získaných informací a získání cenného materiálu z hlediska preferovaných forem polsko-českých kontaktů, jejich charakteristiky, frekvence a dalších s nimi souvisejících zkušeností. Členové týmu realizovali deset rozhovorů s respondenty z Polska a stejný počet s mluvčími z České republiky. Scénář rozhovoru byl vytvořen v souladu s doporučeními Etického sociologického kodexu, který byl přijat 25. března 2012 Valným shromážděním delegátů Polské sociologické asociace.¹¹

Výzkum spadá do proudu zasvěceného receptivní mnohojazyčnosti (*receptive multilingualism*), který pramení z myšlenky semikomunikace zavedené v 60. letech 20. století Einarem Haugenem v důsledku pozorování kontaktů mezi Dány, Nory a Švédy v situaci, kdy každý z komunikačních partnerů hovoří rodným jazykem. Termín poukazoval na nedostatky takových kontaktů, metaforicky označovaných jako¹² „*the trickle of messages through a rather high level of 'code noise'*“.¹³ V 90. letech však došlo ke změně hodnocení tohoto jevu a z toho vyplynula potřeba přijmout neutrálnější pojmenování. Tak vznikl termín *lingua receptiva* (dále jen LaRa) označující¹⁴ „*the ensemble of those linguistic, mental, interactional as well as intercultural competences which are creatively*

11 Kodeks Etyki Socjologa, uchwalony 25 marca 2012 roku przez Walne Zgromadzenie Delegatów Polskiego Towarzystwa Socjologicznego.

12 „Pramínek zpráv prostřednictvím poměrně vysoké úrovně ‘šumu kódu’.“

13 Srov. Einar HAUGEN, *Semiconmunication: The language gap in Scandinavian*, in: *Explorations in Sociolinguistics*, ed. Stanley LIEBERSON, Bloomington 1966, s. 85–94.

14 Jochen REHBEIN – Jan D. ten THIJE – Anna VERSCHIK, *Lingua Receptiva (LaRa) – remarks on the quintessence of Receptive Multilingualism*, *International Journal of Bilingualism* 3 (16), 2011, s. 249.

activated when listeners are receiving linguistic actions in their 'passive' language or variety".¹⁵

LaRa je považována za účinný prostředek komunikace mezi členy různých jazykových komunit v situaci, kdy se současně používají blízké (ale různé) jazyky pro dosažení vzájemného porozumění. Úspěch v takové komunikaci závisí na mnoha faktorech, jak lingvistických, tak i nelingvistických, které spolu úzce souvisejí. Její pozorování by proto nemělo být omezeno pouze na strukturální rovinu a určování mezijazykového prolínání, protože současný výzkum v tomto proudu naznačuje, že samotná skutečnost, totiž že základy úzce souvisejících jazyků jsou společné a strukturální podobnosti četné, dosud nevysvětlují úspěch nebo neúspěch jejich uživatelů v receptivní komunikaci.¹⁶

Stejně důležité jsou postoje k jazykům používaným v průběhu semikomunikace, sympatie a antipatie jejich uživatelů vůči nim, otevřenost vůči dialogu a spolupráci v této obtížné komunikační situaci a zkušenosti s navazováním kontaktů na základě receptivní mnohojazyčnosti. Proto bychom chtěli prozkoumat v této studii zejména tyto faktory, výsledky našeho výzkumu jsme prezentovali i v jiných výstupech.¹⁷

Prezentace výsledků výzkumu

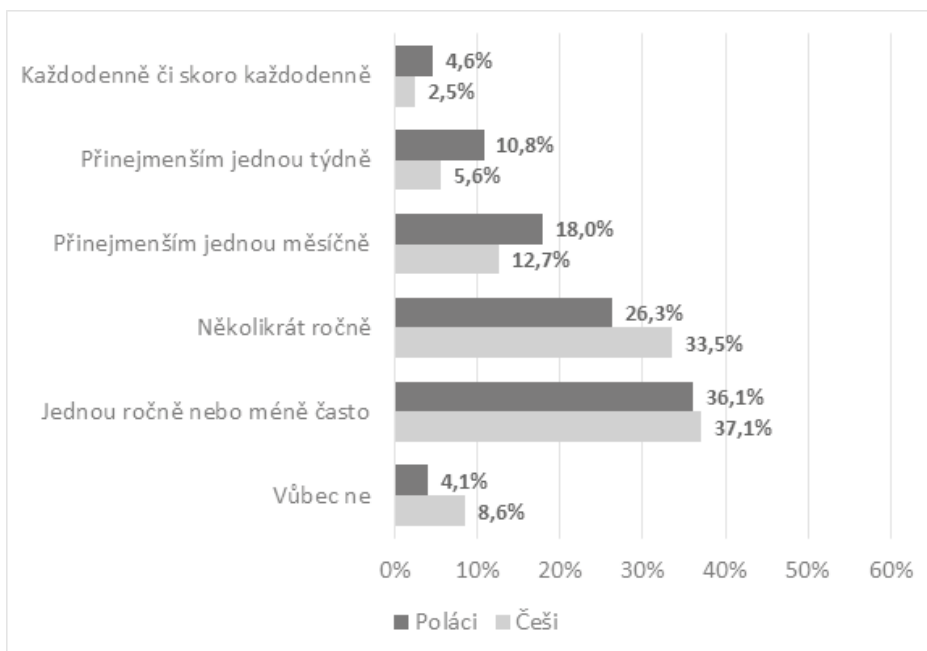
Velmi důležitým faktorem z hlediska předmětu studie byla frekvence návštěv obyvatel zkoumané oblasti do sousedních zemí. Je třeba přesně určit, jak často mají zástupci obou národností příležitost navštěvovat své sousedy. Otázka na návštěvy účastníků výzkumu z polské strany hranice v České republice a účastníků výzkumu z české strany hranice v Polsku byla zaměřena na zjištění, jak často mají respondenti příležitost procvičovat analyzované formy jazykové komunikace. Na druhou stranu otázka na návštěvy v jiných sousedních zemích byla zaměřená na stanovení míry mobility respondentů v pohraničí. Tento faktor by mohl mít vliv na výběr odpovědí respondentů, u nichž by nízká mobilita znamenala mimo jiné potíže v nalezení referenčního bodu nebo v získání zkušenosti s komunikací s národy dorozumívajícími se jinými jazyky.

15 Označující „*soubor těch jazykových, mentálních, interakčních i mezikulturních schopností, které jsou kreativně aktivovány, když posluchači přijímají jazykové akce ve svém 'pasivním' jazyce nebo varietě.*”

16 Srov. C. GOOSKENS, *Linguistic and extra-linguistic predictors of Inter-Scandinavian intelligibility*, in: eds. Jeroen van de Weijer – Bettelou Los, *Linguistics in the Netherlands*, Amsterdam 2006, s. 101–113; Anja SCHÜPPERT – Nanna Haug HILTON – Charlotte GOOSKENS, *Swedish is beautiful, Danish is ugly? Investigating the link between language attitudes and spoken word recognition*, *Linguistics* 53(2), 2015, s. 375–403.

17 Srov. Piotr NIEPOROWSKI – Magdalena STACIĄG – Lukáš ZÁBRANSKÝ, *Lingua receptiva czy lingua franca? Wybór modelu komunikacji językowej na polsko-czeskim pograniczu (na podstawie badań ankietowych z kraju hradeckiego i ziemi kłodzkiej z Wałbrzychem)*, SC 33, 2019, s. 59–75; TÍŽ, *It is natural for everyone to speak their language. Lingua receptiva in the Polish-Czech borderland (a sociolinguistic approach)*, *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 41 (20. 08. 2020), 2020, s. 1–17.

Graf 2: Četnost návštěv polských respondentů v České republice a českých respondentů v Polsku

Zdroj: vlastní výzkum autorů.

Jak vidíme, frekvence překračování hranice obyvatel zkoumané oblasti je z obou stran podobná. Obě skupiny respondentů nejčastěji navštěvují sousední zemi jednou ročně nebo méně často a několikrát ročně. Přes blízkost vyplývající z míst realizace studie malé procento respondentů navštěvuje své sousedy více než jednou za měsíc.

Při dotazu na další sousední země jsme pozorovali, že respondenti z Polska i z České republiky je navštěvují ještě méně než jednou ročně nebo méně často. Druhou nejčastější odpovědí byla varianta návštěvy několikrát ročně. Pouze 1/3 dotázaných Poláků a 1/5 dotázaných Čechů navštěvuje své sousedy více než jednou měsíčně a jen velmi málo z nich překračuje hranici každý den (pouze 4,6 % a 2,5 % obyvatel na obou stranách pohraničí) .

Prostřednictvím našich rozhovorů jsme se také chtěli dozvědět více o okolnostech a formách polsko-českých kontaktů v pohraničí. Vyjádření našich respondentů z velké části potvrdilo výsledky našeho předchozího výzkumu. Polští respondenti se setkávají v zahraničí s českými zejména při příležitosti nákupů:

„Většinou se jedná o nákupy, často tam jezdíme, také často v neděli, v neděli máme zavřené obchody, jedeme do Náchoda, není problém, můžeme jít nakupovat“¹⁸ (muž, 21 let), „Prostě na nákupy tady v pohraničí a ano, [...] v podstatě jen to. Turisticky spíš nenavštěvuji. Spíš to není nutnost, ale spíš pro radost. Některé produkty jsou v Polsku nedostupné.“¹⁹ (muž, 24 let), „Nákupy, takové věci jako knedlíky, saláty různého druhu, co u nás není něco takového [...] cíle se změnily, protože před dvaceti lety jediná věc, za kterou se tam jezdilo, protože byla levná, to byl alkohol“²⁰ (muž, 58 let), „Velice často jezdíme na nákupy a turisticky jsme v Česku také velmi často“²¹ (žena, 32 let).

Neméně populární příležitostí se ukázaly být turistické výlety:

„Spolupracujeme s Čechy, navštěvujeme kulturní centrum v Česku, do České republiky jezdíme hlavně na nákupy, ke známým za zábavou, do práce, na lyže“²² (žena, 40 let), „Nejčastěji turisticky, [...] někdy se vyskytnou i profesionální kontakty, ale to je velmi vzácné [...], velmi mnoho lidí využívá naše lázeňské a turistické služby“²³ (žena, 59 let), „Navštěvovat. Sníst něco dobrého v restauraci“²⁴ (žena, 38 let).

Jeden z respondentů uvedl ve své výpovědi i obchodní cíle, nicméně zdůraznil již zmiňované nákupy:

„Obchodně, pokud jde o partnerskou výměnu, ale také soukromě, na nákupy [...] eventuálně někde se příležitostně narazí na nějakého Čecha, i když jenom na nákupech“²⁵ (muž, 62 let).

Dovídáme se také, že příležitost ke kontaktům s Čechy se naskýtá i na polské straně hranice: „[...] mnoho Čechů dokonce přijíždí autobusy na městské

18 Przeważnie to są zakupy, często tam jeździmy, też często w niedziele, u nas teraz w niedziele są sklepy zamknięte, jedziemy do Nachodu, jest, bez problemu możemy iść na zakupy.

19 Na zakupy po prostu tutaj na pograniczu, a tak to to [...]no tylko to w zasadzie. W celach turystycznych raczej nie odwiedzam. Raczej to nie jest konieczność, raczej dla przyjemności. Są pewne produkty, które nie są dostępne w Polsce.

20 Zakupy, rzeczy takich jak to u nich są te knedle, sałatki różnego rodzaju, co u nas nie ma czegoś takiego [...] cele się zmieniły, bo te dwadzieścia parę lat do tyłu to jedyną rzeczą, po którą się jechało tam, bo było bardzo tanio, to był alkohol.

21 Jeździmy często bardzo na zakupy, turystycznie też bardzo często jesteśmy w Czechach.

22 Współpracujemy z Czechami, odwiedzamy dom kultury w Czechach, do Czech jeździmy generalnie na zakupy, w celach rozrywkowych się jedzie do znajomych, do pracy, na narty.

23 Najczęściej w celach turystycznych [...] czasami zdarzają się takie kontakty zawodowe, ale to bardzo rzadko [...] bardzo wiele osób korzysta z naszych usług uzdrowiskowo-turystycznych.

24 Zwiedzać. Zjeść coś dobrego w restauracji.

25 W celach służbowych, jeśli chodzi o wymianę partnerską, ale też i w celach prywatnych, na zakupy [...] ewentualnie no gdzieś przy okazji spotka się jakiegoś obywatela czeskiego, chociażby na zakupach.

tržiště²⁶ (žena, 30 let).

Čeští respondenti se naopak ve větší míře setkávají s Poláky za obchodními účely, i když rekreační návštěvy jsou stejně populární:

„Vlastně osobní kontakty, návštěvy převažují ty profesní, ale z těch profesních se vlastně vyvinuly i osobní návštěvy“ (muž, 62 let), „Tak to jsou to poměrně časté výjezdy, řekl bych tak ze 2 třetin je to služebně [...] hodně jezdíme třeba i na nákupy do Kudowy Zdrój, máme známé v Náchodě, takže když už tam jsme, zajedeme třeba i do toho Polska. A i třeba nedávno jsme byli ve Wroclawi a podobně“ (muž, 51 let), „Několikrát ročně, občas tam ježu prostě na výlet“ (muž, 44 let), „Bydlím v Náchodě, což máme do Polska nedaleko, byl jsem tam jednou nebo dvakrát i pracovně, ale spíš tam jezdíme zájmově, nevím, turistika, sport, vlastně dělám horolezectví, takže s nimi skály, běžecké lyžování“ (muž, 32 let), „V rámci pracovních, tak se tam dostaneme v podstatě čtyřikrát až šestkrát do roka, a když jsme účastníky prohlídky“ (žena, 32 let), „Kontakty s Polákama jsou to převážně díky univerzitě z Erasmu“ (žena, 25 let).

Naši respondenti byli rovněž požádáni, aby posoudili své kontakty se sousedy. Chtěli jsme zjistit, jak Poláci vnímají své vztahy s Čechy a jaký mají názor Češi na své kontakty s Poláky. Získaná tvrzení jsme rozdělili na pozitivní a negativní (fragments rozhovoru jsme nemohli přiřadit do „neutrální“ kategorie). Co se týče negativního hodnocení polsko-českých kontaktů, výpovědi účastníků z polské strany hranice se týkaly zejména minulosti:

„Dříve existovaly právě jakési takové konflikty, lze říci, že mezi Poláky a Čechy, protože Češi předpokládali, že jim Poláci ukradnou práci²⁷ (žena, 30 let), „Dříve byly samozřejmě fronty, byl to problém, bylo nezbytné stát ve frontě s pasem²⁸ (žena, 40 let), „Vzpomínám si na časy, kdy tu byl ostnatý drát a hraniční přechod, kde nás české orgány důkladně kontrolovaly a bylo pro ně velkou radostí, když se tam něco podařilo najít, např. česká policie je na porušování velmi přísná, porušení pravidel silničního provozu, na české straně samozřejmě.“²⁹ (žena, 59 let), „Na počátku, to když se jezdilo někam do Náchoda, do obchodu, tak to se k nám chovali spíš macešsky, jak se říká, pak už ne, dokon-

26 [...] bardzo duzo Czechów przyjeżdża wręcz autokarami na targowisko miejskie.

27 Weześniej były właśnie jakieś takie konflikty, można powiedzieć, między Polakami a Czechami, bo Czesi wychodzili z założenia, że Polacy im ukradną pracę.

28 Weześniej oczywiście były kolejki, był problem, było trzeba stać w kolejce z paszportem.

29 Ja pamiętam te czasy, kiedy tutaj były zasieki na granicy i było przejście graniczne, gdzie służby czeskie nas dokładnie kontrolowały i była wielka radość z tego powodu, że coś się tam udało znaleźć, też np. policja czeska bardzo jest rygorystyczna jeżeli chodzi o naruszenie, naruszanie zasad prawa ruchu drogowego, po stronie czeskiej oczywiście.

ce bylo nutné upozornit, aby vás někdo z personálu obsloužil³⁰ (muž, 58 let).

V případech rozhovorů s respondenty z ČR jsme o negativních aspektech jejich kontaktů s Poláky také slyšeli odkazy na historii:

„Do poloviny 70. let nebo do 80. roku, ta situace byla taky jiná tehdy, vím, že se Poláci vnímali jako národ obchodníků, kšeftářů, ale spíš v tom pejorativním duchu, ne jako jejich schopnost být aktivní, činorodý v té oblasti a z druhé strany zase že se říkalo, že Poláci nás považují za takový ty Švejky, kteří se snaží ze všeho vybruslit, všechno přejít vtipkovaním, sarkazmem, všechno zlehčují a že nemaj tu svoji hrdost a takový to vlastenectví“ (muž, 62 let), „[...] Mně to hodně změnil Erasmus a já vlastně předtím jsem měla spíš negativní zkušenost s Polákama, ale jenom proto, že my jsme měli večerku a bydlíme v oblasti, kde je jedna vlastně nejmenovaná továrna. To znamená, že vlastně naše město je plné Poláků, Ukrajinců a podobně, takže vždycky to bylo tak jako problematický“ (žena, 25 let), „Tak oni jsou ti Poláci do určité míry nacionalisty a těmto věcem se vyhýbají a nechťejí o tom moc mluvit, takže některé projekty třeba i díky tomu skončily, ale říkám, to opravdu spíše když se iniciuje nějaký projekt, tady k těm tématům se většinou jako nedostaneme“ (muž, 51 let).

V případech účastníků výzkumu z české strany hranice jsme též slyšeli názory do značné míry shodné se stereotypy, které uváděli naši respondenti z první etapy výzkumu, především kritizovali schopnost jízdy Poláků na silnicích:

„Poměrně brzo a poměrně často se mi při cestě do Polska stává, že mě někdo předjede s nějakou audinou nebo nějakou takovouhle značkou na dvojitý čáře. A říkám si „jo, jsem v Polsku“, jako poznávací znamení Polska se ukázalo a fakt se mi to stalo poměrně často“ (muž, 44 let), nebo nesolidnost: „Ale třeba vím z té pracovní stránky, něco se s nimi člověk snaží dohodnout, oni vám řeknou na všechno „není problém, všechno bude“, když se s nimi snažíte komunikovat e-mailem, nebo když má dojít už na tu samotnou realizaci, tak člověk ví, že spousta, že rádi slibují, ale že vlastně i v té fakticky stránce realizační už to kolikrát dost pokulhává“ (muž, 32 let).

Pozitivních hodnocení polsko-českých kontaktů bylo v našich rozhovorech mnohem více, zejména u polských respondentů. Z těchto názorů můžeme rozlišit ty, které svědčí o nějaké dynamice vztahů v průběhu let (zejména od

---

30 Na samém počátku, to jak się jeżdżilo gdzieś tam do Nachodu, do sklepu, to tak nas traktowali raczej, jak to się mówi, po macoszemu, wtedy nie, nawet trzeba było się upominać, żeby ktoś obsłużył z obsługi.

momentu otevření hranic, což zaznamenali i respondenti při vyplňování dotazníků):

„Nemám žádné tak špatné kontakty s Čechy. Dnes Poláky opravdu vítají, protože vědí, že Poláci jsou dobří zaměstnanci, že pilně pracují, že mezi Poláky a Čechy prostě neexistuje žádný konflikt (...) Polsko-česká spolupráce se zlepšuje, a prokazuje se to i spoluprací Čechů s Poláky v pohraničí“³¹ (žena, 30 let), „V okamžiku, kdy jsou hranice otevřené, je snazší se kontaktovat, ta spolupráce je tak otevřená [...] snadnost překročení hranice, ano, snadnost navázání těch kontaktů“³² (žena, 40 let), „Češi jsou vidět, přijíždějí, dobrovolně se účastní (akcí – doplněno), stejně jako Poláci v České republice. Myslím si, že od roku 2004 se situace zlepšila, hranice jsou otevřené a také existují společné projekty v rámci Euroregionu Glacensis, což spojilo Poláky a Čechy dohromady. Není už vidět hranice, zdá se, jako kdyby zmizela. Pozůstatky toho jsou snad jen budovy na hraničním přechodu. Existují společné cesty, společné projekty, společné slavnosti“³³ (muž, 21 let), „Všimla jsem si, že existuje stále větší společenská otevřenost [...] integrace se prostě prohlubuje“³⁴ (žena, 59 let).

Pozitivní hodnocení polsko-českých vztahů z pohledu respondentů z Polska obecně popisuje jak vysokou intenzitu kontaktů, plodnou spolupráci, tak laskavost: Celkově vzato pozitivní hodnocení polsko-českých vztahů z hlediska Poláků zahrnují také vysokou intenzitu kontaktu, přínosnost spolupráce a sympatie:

„Já osobně mám velmi dobrý kontakt s Čechy“³⁵ (žena, 40 let), „[...] pracujeme společně, setkáváme se, nevím, trávíme společně čas a víkendy [...]“³⁶ (žena, 40 let), „Češi jsou spíš, podle mého názoru, osobami velmi kontaktními, že? Chtějí navázat kontakt, hovořit [...]“

31 Nie mam żadnych takich złych kontaktów z Czechami. W dzisiejszych czasach no to już naprawdę chętnie przyjmują Polaków, no bo wiedzą, że Polacy są dobrymi pracownikami, że pracują rzetelnie, po prostu już nie ma jakiegoś tam konfliktu między Polakami a Czechami [...] współpraca polsko-czeska poprawia się, chociażby dowodem na to jest to, że Czesi współpracują z Polakami na pograniczach.

32 W tej chwili, kiedy granice są otwarte, no to jest łatwiejszy kontakt, ta współpraca jest taka bardziej otwarta [...] łatwość przekraczania granicy, tak, łatwość nawiązywania tych kontaktów.

33 Widać Czechów, przyjeżdżają, chętnie biorą udział (w wydarzeniach – dop.), tak samo Polaków w Czechach. Myślę, że od tego 2004 roku, jednak to się poprawiło, otwarte granice, wspólne też projekty w ramach tutaj Euroregionu w Glacensis, no to jednak tak zbliżyło do siebie Polaków i Czechów. Nie widać już tej granicy, ona jakby zanikła. Pozostałością to są może tylko budynki, tutaj na przejściu. Są wspólne ścieżki, wspólne projekty, wspólne imprezy.

34 Zauważyłam, że jest coraz większe otwarcie na kontakty towarzyskie [...] integracja się po prostu pogłębia.

35 Ja osobiście mam bardzo dobry kontakt z Czechami.

36 [...] współpracujemy ze sobą, kolegujemy się, nie wiem, razem spędzamy czas, weekendy.

(P. N.: Byl by pro vás problém navázat kontakt s neznámým Čechem?)
 Ne, ne, ne, myslím, že je to to samé jako s Polákem, je to jen otázka jazykové bariéry, podle mě v tom není žádný problém³⁷ (muž, 24 let),
 „Spíš ráda. Jsme tu spřátelení s partnerskými městy a je to velmi milé³⁸
 (žena, 38 let).

Navíc můžeme rozlišit podskupinu výpovědí popisujících pozitivní aspekt polsko-českých vztahů prostřednictvím absence negativních událostí:

„Čech, ano, zeptal jsem se ho na cestu a nebyl problém s komunikací, takže tu není žádný odpor. Stejně tak tu sem tam vidím Čechy, jak se někdy chtějí zeptat [...] i zde není žádný odpor, jak říkám, je to sused³⁹ (muž, 62 let), „Pravdou je, známe ty stereotypy, že Češi nemají rádi Poláky kvůli historii atd., ale já to nepocítil a byli na mě velmi příjemní⁴⁰ (muž, 24 let), „Máme velice rádi Českou republiku a Čechy také, já jsem se nikdy nesetkala s negativním přístupem ze strany Čechů proto, že jsem Polkou. Myslím, že jsou obecně nastaveni pozitivně, jednání je dobré [...]“⁴¹ (žena, 40 let) „A ne, rozhodně ne, je to příjemný zážitek. Když se tam jede, nepozorujete žádné takové věci, které by souvisely s tím, že někdo tam na nás něco ukazuje prsty nebo něco podobného [...] Žádný odpor, žádné obavy. Všichni, kdo tudy prochází, ať Češi či Poláci, všichni se pokaždé zdraví „dobrý den“, nevyskytuje se nic takového, že by na sebe špatně pohlíželi. Kdykoliv se může jeden druhého zeptat, jestli ... když zná odpověď, tak mu odpoví, když nezná, no tak řekne, že neví. Když se na něco zeptáte ve městě, kde je co otevřené, zavřené, vždycky dostanete pozitivní odpověď [...] Nejsou žádné problémy typu, že půjdeš na druhou stranu a nebudeš dobře přijatý, ne. Na druhé straně to samé⁴² (muž, 58 let), „(P. N.: jedná se

37 Czesi są raczej, w mojej ocenie, raczej osobami bardzo kontaktowymi, tak? Chcą nawiązywać kontakt, chcą rozmawiać [...] (P. N.: Czy byłby problem z nawiązaniem kontaktu z obcym Czechem?) Nie, nie, nie, tak samo myślę że jak z Polakiem, tylko kwestia tutaj bariery językowej, to dla mnie nie ma żadnego problemu z tym.

38 Raczej chętnie. Zaprzyjaźnieni jesteśmy tutaj z miastami partnerskimi i wygląda to bardzo sympatycznie.

39 Czech, tak, spytałem go o drogę i nie było problemu również wtedy z porozumieniem się, także tutaj nie ma żadnych oporów. Tak samo Czesi tutaj widzę jak czasami chcą zapytać [...] także tutaj no nie ma żadnych oporów, tak jak mówię, jest to sąsied.

40 Co prawda znamy te stereotypy, że Czesi nie lubią Polaków, bo tam historia itd., ale ja tego nie odczułem i jak najbardziej byli dla mnie życzliwi.

41 Bardzo lubimy Czechy i Czechów też, ja nigdy nie spotkałam się z jakimś negatywnym podejściem od strony Czechów ze względu na to, że ja jestem Polką. Myślę, że oni ogólnie są pozytywnie nastawieni, są w miarę dobre układy [...].

42 A nie, z konieczności nie, to jest przyjemne takie doświadczenie. Jak się jedzie tam, to nie zauważa się żadnych tam jakichś przykrych rzeczy związanych, że ktoś nas tam wytyka palcami czy coś w tym rodzaju [...] Žádných oporův, žádných obav. Všichni, ktorí tutaj prechodzą, czy to Czesi czy Polacy, wszyscy do siebie mówią „dzień dobry“, za každým razem, nie ma żadnych takich rzeczy, že tam jeden na drugiego źle spojry. W każdej chwili jeden drugiego

o to, jestli jsou kontakty s Čechy příjemné) Ano, ačkoliv byly by určitě ještě příjemnější, kdyby moje komunikativnost, co se týče jazyka, byla větší. Oni jsou vskutku naladěni velmi přátelsky, snaží se také tomu porozumění, jestliže my ten jazyk nepřliš dobře známe, přiblížit. Na nákupech v obchodech, jestliže mám s něčím problém, tak se ty paní navzdory absenci znalosti polského jazyka snaží porozumět, o co mi jde v danou chvíli a jak pomoci [...] jestli mohou pomoci, myslím si, že pomůžou, spíš neexistuje taková situace, že by se někdo otočil na patě, odešel a řekl, že s ohledem na to, že jsem Polkou a neznám dobře česky, že by mi nepomohl"⁴³ (žena, 32 let).

V případě českých respondentů se pozitivních hodnocení polsko-českých vztahů objevilo rozhodně méně:

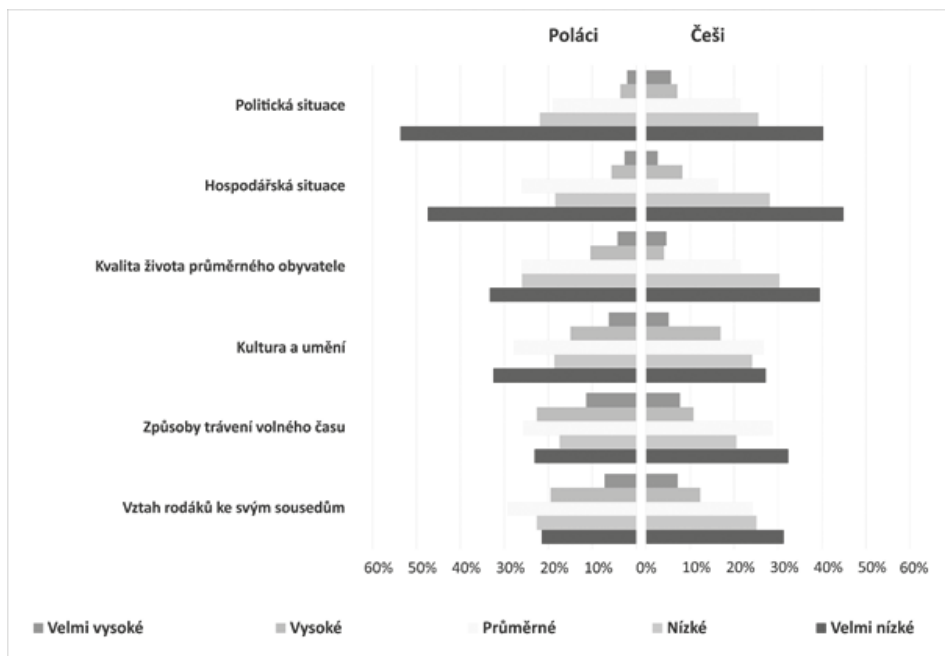
„Pokud můžu mluvit, tak maj velmi pozitivní vztah k nám, někteří mluví velmi perfektně česky“ (muž, 77 let), „Takže ve mně to vždycky vyvolává pozitivní pocity, jsem vždycky ráda, když nějakého Poláka nebo Polku potkám, vždycky si popovídáme, že jsme sousedé, vždycky nás to tak jako sblíží, když se potkáme i v nějaký jako cizí zemi“ (žena, 25 let), „[...] já mám většinou pozitivní zkušenosti s Polákama [...] milují náš humor“ (žena, 53 let), „[...] na té profesionální úrovni, tam si myslím, že žádný problém není, tam skutečně spolupracujeme, je to vidět i na počtu podpořených projektů [...]“ (muž, 51 let), „Dané tím, že oni sem jedou cíleně a přijedou, vždycky jsou slušní“ (žena, 32 let).

V dotazníkovém šetření jsme se také snažili zjistit, do jaké míry se účastníci zajímají o sousedovu zemi. Rozlišovali jsme šest aspektů života průměrného občana: politickou situaci, hospodářskou, kvalitu života, kulturu a umění, způsoby trávení volného času i vztah rodáků ke svým sousedům, respondenti se mohli na stupnici od 1 (velmi nízký stupeň) do 5 (velmi vysoký stupeň) vyjádřit, jak moc je dané oblasti zajímají.

---

może zapytać, czy [...] jeżeli wie, zna odpowiedź, to mu odpowie, jeżeli nie, no to powie, że nie wie. Jak się coś tam na mieście się pyta, gdzie jest coś może tam otwarte, nieotwarte, jak coś, zawsze są odpowiedzi pozytywne [...] Nie ma żadnych tam problemów związanych, że pójdziesz na druga stronę i zostaniesz źle przyjęty, nie. W tą stronę to samo.

- 43 (P. N.: /Chodzi/ o to, czy kontakty z Czechami są przyjemne): Tak, aczkolwiek byłyby pewnie jeszcze przyjemniejsze, gdyby moja komunikatywność, jeśli chodzi o język, była większa. Oni są bardzo właśnie przyjaźnie nastawieni, starają się też z takim zrozumieniem, jeśli właśnie my tego języka niezbyt dobrze znamy, podejść. Na tych zakupach w sklepach, jeśli mam z czymś problem, no to te panie jednak starają się pomimo też braku znajomości języka polskiego, zrozumieć, o co mi chodzi w danym momencie i jakby pomóc [...] jeśli będą w stanie pomóc, to myślę, że pomogą, nie ma raczej takiej sytuacji, że ktoś się odwróci na pięcie, odejdzie i powie, że ze względu na to, że jestem Polką i nie znam dobrze czeskiego, to on mi nie udzieli pomocy.

Graf 3: Zájem polských a českých respondentů o zemi souseda⁴⁴

Zdroj: vlastní výzkum autorů

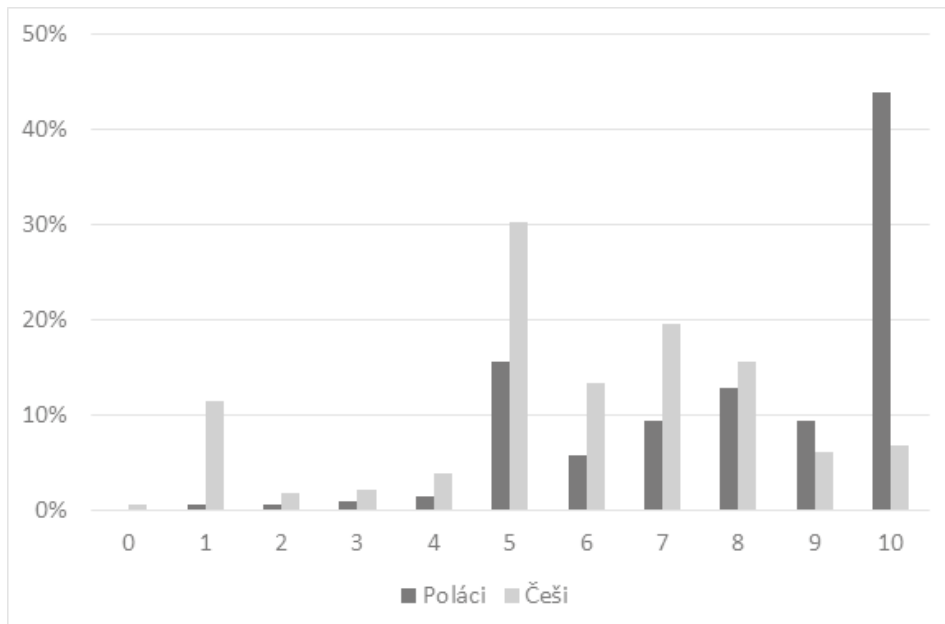
Zájem o sousední zemi je stejně nevelký jak v případě polských, tak i českých respondentů. Námi dotazovaní Poláci však mnohem častěji označili za velmi nízký svůj zájem o politickou situaci v sousední zemi. Zájem o ekonomickou situaci a kvalitu života průměrného občana v sousední zemi je v obou případech stejně malý. Zaznamenáváme mírný nárůst zájmu ve vztahu ke kultuře a umění (vyšší zájem o kulturu v Polsku se ukazuje u dotazovaných Čechů). Vidíme však větší zájem o způsoby trávení volného času v sousední zemi v prohlášeních polských respondentů. Zdá se také, že se účastníci výzkumu z polské strany hranice o trochu více zajímají o způsoby trávení volného času v sousední zemi.

Jedna z otázek položených respondentům se týkala názorů na sociální vztahy založené na individualismu nebo na víře v legitimitu vzájemné pomoci. Byla konstruována ve formě sémantického diferenciálu (Osgoodova stupnice). Respondenti tak dostali příležitost vyjádřit se k této problematice na bipolární stupnici od 0 do 10, kde 0 znamenalo shodnout se plně s postojem „každý by se měl starat o své vlastní záležitosti“ a 10: „Lidé by si měli navzájem pomáhat“. Body na stupnici od 0 do 10 tedy označovaly stupeň náklonnosti k jedné či druhé odpovědi a středový bod označoval neutrální postoj. Samozřejmě se

44 Horizontální stupnice: zaujetí pro danou doménu.

nejednalo o otázku zjišťující ochotu respondentů pomáhat ostatním, ale spíše o vyjádření pohledu na vztahy ve společnosti orientované na individualismus nebo na vzájemnou pomoc.

Graf 4: Osgoodova škála názorů dotazovaných Poláků a Čechů na téma vzájemné pomoci (0: „Každý by se měl starat především o své vlastní záležitosti“, 10: „Lidé by si měli navzájem pomáhat“)

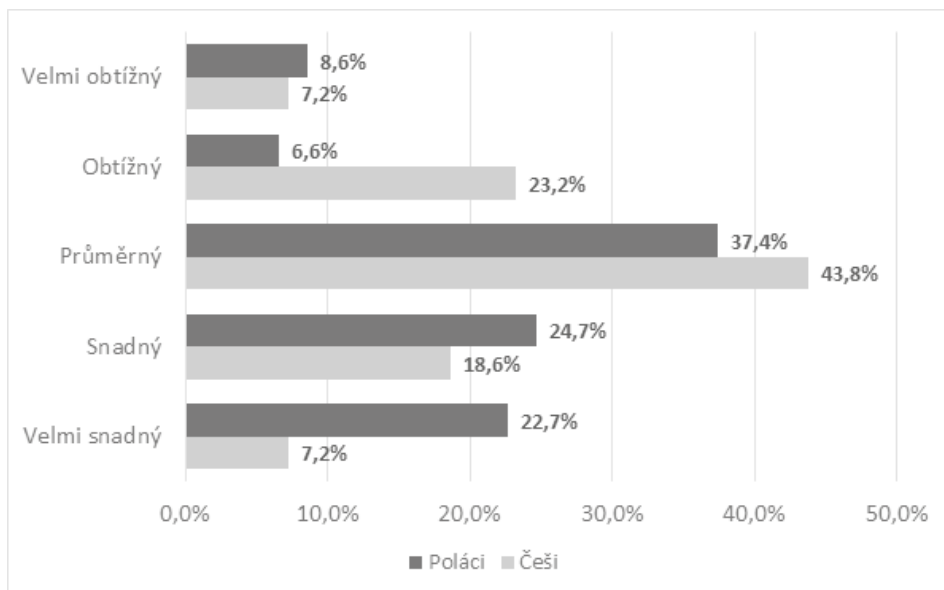
Zdroj: vlastní výzkum autorů

Jak vidíme, většina dotazovaných Poláků označila odpovědi na pravé straně stupnice, čímž vyjádřila přesvědčení, že „lidé by si měli navzájem pomáhat“ s větším či menším odhodláním. Většina (43,8 %) dotázaných Poláků s tímto názorem zcela souhlasila a na stupnici označila krajní pravou stranu stupnice. Dotázaní Češi také vyjádřili přesvědčení, že by si lidé měli navzájem pomáhat, ale s menší odhodlaností než respondenti z Polska. Vidíme zde převahu neutrálních názorů s klesajícím trendem na pravé straně stupnice. Postoje dokládající přesvědčení o legitimitě vzájemné pomoci ve společnosti byly proto doménou obou zkoumaných národností, ale krajní míra přesvědčení byla rozhodně populárnější mezi polskými obyvateli zkoumané oblasti. To umožňuje předpokládat, že čeští obyvatelé zkoumané oblasti jsou v sociálních vztazích méně otevření a ve společenských vztazích mají sklon k individualismu.

Pro zkoumání specifik polsko-české semikomunikace jsou zásadní informa-

ce týkající se názoru na jazyk souseda. V dotazníku respondenti odpověděli mimo jiné na otázku jejich obtížnosti.

Graf 5: Názory polských respondentů na český jazyk a českých respondentů na polský jazyk

Zdroj: vlastní výzkum autorů

Jak je vidět na grafu, obyvatelé polské zkoumané oblasti popisují český jazyk z hlediska obtížnosti jako průměrný (středně obtížný: 37,4 %). Rozdělení názorů však není symetrické, protože převažují názory, že český jazyk je snadný nebo velmi snadný (součet variant „velmi obtížný“ a „obtížný“ stoupl pouze k 15,2 %, zatímco „snadný“ a „velmi snadný“ na 47,4 %).

Rozložení názorů mezi českými respondenty je jednoznačně symetričtější. I zde dominují názory ze středu stupnice, ale nemůžeme jednoznačně určit, zda více z dotázaných Čechů považuje polštinu za obtížnou nebo naopak za snadnou.

Naši respondenti byli v hloubkových rozhovorech požádáni, aby charakterizovali jazyk souseda tím, že na něj vyjádří svůj názor. Polští respondenti nejčastěji popisovali český jazyk jako „směšný“:

„Pro mě a myslím, že asi i pro většinu, je to dost směšný jazyk, co se týče těch jejich zdobnělin, „ż“ „ć“⁴⁵ (žena, 30 let), „Tak jazyk jako jazyk, ne. Někdy je směšný, protože je známo, že některé významy slov v

⁴⁵ Dla mnie to i myślę chyba dla większości, to jest taki dosyć śmieszny język, jeśli chodzi o te ich zdobnie, „ż” „ć”.

češtině, znamenají v polštině něco úplně jiného, a kromě toho, někdy i některé formulace jsou trochu směšné. No, ale já mám k tomuto jazyku pozitivní vztah, tady nic nenamítám⁴⁶ (muž, 62 let), „Mně osobně se líbí, když někdo mluví česky. Tak trochu [...] když se jím mluví, je pro nás trochu směšný, připadá nám směšný, ačkoliv myslím, že není těžký⁴⁷ (muž, 24 let), „Takový trochu směšný⁴⁸ (žena, 38 let).

Nicméně část respondentů podotýká, že český jazyk je „směšný“ či „divně znící“ spíš pro dotázané Poláky z vnitrozemí:

„Kdysi, dříve se tvrdilo, že je velice směšný, že? Ale když tu žijete mnoho let a jste s tím jazykem nonstop v kontaktu, ať už v Kudově nebo tady u nás v Karlově, tak už tomu nepřikládám význam⁴⁹ (muž, 58 let), „No obyčejný. Jistě, pokud někdo přijíždí odkudsi, říká: „ale ta čeština je směšná“, že? Pro nás je přirozený (P. N.: nemáte k němu emocionální vztah?) Vůbec ne (P. N.: Komunikační nástroj?) No, přesně⁵⁰ (žena, 40 let), „[...] čeština není pro Poláky, kteří nežijí v pohraničí, až tak srozumitelná, jako je na příklad slovenština⁵¹ (žena, 59 let), „Je neobvyklý, mnohým zní tak divně [...], my tady posloucháme český jazyk, ale pokud na příklad pojedete někdo ze středního Polska někam do České republiky, pak bude úplně neschopný porozumět [...] obecně v Polsku panuje vůči českému jazyku takový přístup, že postačí mluvit tak trochu jako by česky a každý Ti bude rozumět⁵² (žena, 40 let).

Nenašli jsme však slova kritiky ani jasné negativní názory na český jazyk: „Je moc fajn, moc bych se ho chtěla naučit⁵³ (žena, 32 let). Pokud jde o názory respondentů z Polska, striktně se týkají úrovně obtížnosti sousedského jazyka, dělily se na dvě linie, část dotázaných Poláků popisovala češtinu jako

46 No język, jak język, no. Czasami śmieszny, no bo to wiadomo, pewne znaczenia słów w języku czeskim, w języku polskim zupełnie co innego znaczą, a poza tym no czasami pewne sformułowania no też co nieco śmieszą. No ale ja mam pozytywny stosunek do tego języka, tutaj akurat nie mam żadnych obiekcji.

47 Mi się osobiście podoba jak ktoś mówi po czesku. Tak troszkę [...] jak to się mówi, jest trochę dla nas śmieszny, wydaje się śmieszny, aczkolwiek myślę, że nie jest trudny.

48 Śmieszny troszkę taki.

49 Kiedyś, dawien dawna stwierdzono, że jest bardzo śmieszny, nie? Ale jeżeli się tu żyje tyle lat i ma się non stop ten język, czy to w Kudowie się jest czy tutaj u nas w Karłowie, nie ma takiego znaczenia już dla mnie.

50 No zwykły. Pewnie, że jak ktoś przyjeżdża skądś tam, to mówi: „ale ten czeski jest śmieszny“, tak? Dla nas on jest naturalny (P. N.: nie ma Pani do niego stosunku emocjonalnego?) kompletnie nie (P. N.: Narzędzie komunikacji?) No, dokładnie.

51 [...] czeski nie jest tak bardzo zrozumiały dla Polaków, którzy nie żyją na pograniczu, jak na przykład słowacki.

52 Jest nietypowy, jest taki dziwnie brzmiący dla wielu [...] no my tu jesteśmy osłuchani jakby z językiem czeskim, ale jak ktoś np. z centralnej Polski gdzieś jedzie do Czech, no to już zupełnie nie jest w stanie zrozumieć [...] ogólnie w Polsce jest takie podejście do języka czeskiego, że wystarczy mówić tak trochę niby po czesku i już każdy Cię zrozumie.

53 Bardzo fajny jest, bardzo chciałabym się go nauczyć.

jazyk snadný, dokonce za jednodušší než polštinu:

„[...] no celkově to není tak obtížný jazyk, je hodně podobný našemu, má také hodně takového toho skloňování koncovek a mají ty krátké hlásky i dlouhé (P. N.: Takže ten jazyk považujete spíš za snadný?) Ano, myslím, že ano. Obecně platí, že v zemích, kde má úřední jazyk různé typy koncovek jako ten náš, tak to nebude obtížný jazyk, ale například pro Angličany, Němce, Nizozemce, kde neexistuje typické skloňování koncovek jako u nás, může být těžké porozumět [...] Pravděpodobně Polákovi v češtině (se snadněji mluví – dopl.), protože my máme to „ř“, „š“, „č“, což se Čechům těžko vyslovuje. Oni nechápou, o co tam jde”⁵⁴ (žena, 30 let), „Myslím, že je jednodušší než ten náš. Jednodušší by bylo pro nás naučit se česky, než pro Čechy polsky. Myslím, že je ten jazyk u nás rozvinutější, větší gramatika”⁵⁵ (muž, 21 let), „Pokud jde o český jazyk, není těžký na naučení, no, prostě jak uslyšíte nějaké slovo, tak si ho zapamatujete, ale připadá mi, že Češi mají větší problém s naším polským jazykem”⁵⁶ (muž, 58 let), „Polákovi česky (snadněji – dopl.) v tom smyslu, že polština je dost těžký jazyk. Myslím si, že [...] no, myslím, že je těžší než čeština”⁵⁷ (muž, 24 let), „Spíš jednoduchý [...] Asi Polákovi česky (snadněji se mluví – dopl.)”⁵⁸ (žena, 38 let).

Část polských respondentů popsala úroveň náročnosti obou jazyků jako podobnou:

„Myslím si, že ta obtížnost je více méně na podobné úrovni, že? Protože je úplně jiná výslovnost, oni mají ty svoje „čtvrtek” takové tvrdé výrazy, na druhou stranu mají na příklad problémy s výslovností „č”, „cz”, tak se mi zdá”⁵⁹ (žena, 40 let), „Oba jazyky se v něčem shodují, ale na mno-

54 [...] ogólnie no nie jest to trudny język, jest bardzo podobny do naszego, ma też bardzo dużo tych takich odmian końcówek i mają te głoski krótkie, długie (P. N.: Czyli uznałaby Pani ten język za łatwy raczej?) Tak, myślę, że tak. Ogólnie dla krajów, gdzie język urzędowy ma odmiany końcówek różne, takie jak nasze, nie będzie to trudny język, na przykład dla Anglików, Niemców, Holendrów, gdzie nie ma takich typowych odmian końcówek tak jak u nas, to może być trudne do zrozumienia [...] Chyba Polakowi po czesku (jest łatwiej mówić – dop.), z tego względu, że my mamy te „ř”, „š”, „č” i Czechom jest to trudno wymówić. Oni nie wiedzą, o co z tym chodzi.

55 Myślę, że jest łatwiejszy niż nasz. Znaczy, w sensie, że łatwiej by się było nam nauczyć czeskiego, niż Czechom polskiego. Myślę, że u nas jest bardziej ten język rozbudowany, większa gramatyka.

56 Jeżeli chodzi o czeski język, nie jest trudny do nauki, no, po prostu jak się raz usłyszy jakieś tam słowo, to się to zapamięta, ale mi się wydaje, że Czesi mają większy problem z naszym polskim językiem.

57 Polakowi po czesku (łatwiej – dop.), ze względu na to, że polski jest dość trudnym językiem. Myślę, że [...] no, myślę, że trudniejszym od czeskiego jest.

58 Raczej łatwy [...] Chyba Polakowi po czesku (łatwiej jest mówić – dop.).

59 Myślę, że tutaj mniej więcej ta trudność na podobnym poziomie występuje, tak? Bo zupełnie inne wymawianie, oni mają te swoje „čtvrtek”, takie twarde wyrazy, z kolei oni mają np. problémy z mówieniem „č”, „cz”, tak mi się wydaje.

hých místech se také liší a my se setkáváme se stejnými těžkostmi jako oni”⁶⁰ (žena, 32 let).

Nesetkali jsme se s jednoznačným názorem, který by tvrdil, že polština je snadnější než čeština.

Při analýze názorů respondentů z ČR na polský jazyk vidíme, že je kladen silný důraz na podobnost obou jazyků:

„Mně polská gramatika připadá podobná tý naší” (muž, 44 let), „Já si myslím, že pro Čecha není náročné se naučit polsky. Myslím si, že ty jazyky jsou si hodně podobné, možná pro Poláka že to bude složitější, že ta čeština v něčem je složitější [...], ale tam je asi nejsložitější to, když Polák, který přijede třeba z vnitrozemí” (muž, 32 let).

Znovu pozorujeme zdůraznění rozdílů mezi obyvateli pohraničí a vnitrozemím země. Pokud se však podíváme na názory týkající se úrovně obtížnosti, dotázaní Češi méně souhlasí než dotazovaní Poláci. Někteří si myslí, že polština je snazší než čeština:

„[...] možná, že pro nás, aspoň teda pro starší generaci, ta polština je lehčí než naopak [...] to je snadnější se učit polsky, než Poláci česky“ (muž, 75 let), „[...] je jednodušší než čeština v rámci nějaké morfologie, [...] řekla bych, že je asi těžší pro Poláka naučit se česky” (žena, 32 let)

[...] zatímco jiní účastníci výzkumu z české strany hranice mají na toto téma odlišný názor: „[...] myslím, možná pro Čecha je to těžší naučit se polsky” (muž, 55 let), „Podle mě pro normálního člověka ta polština není zas tak úplně jednoduchá, jak se domníváme” (žena, 53 let). Jeden z respondentů zdůraznil podobnost z hlediska obtížnosti: „No, mně přijde, že jsou si ty jazyky poměrně podobný. Řek bych, že je to přibližně stejně složité” (muž, 44 let).

Jak vidíme, dotazovaní Poláci často popisovali český jazyk jako „legrační“ a zároveň jednodušší nebo podobnější, pokud jde o obtížnost vzhledem k polskému jazyku. Na druhou stranu měli dotazovaní Češi na polský jazyk odlišný názor, často jej považovali za obtížnější, než se na první pohled zdá.

Závěr

Souhrnné úvahy je vhodné začít konstatováním, že obyvatelé pohraničí se neodlišují od většiny národa, pokud se jedná o vysokou míru jednojazyčnosti.⁶¹ Na dotaz, ve kterém jazyce se doma u respondentů mluvilo či mluví, drtivá

60 Oba jazyki gdzieś tam są styczne, natomiast w wielu miejscach też się rozmiągają i takie same trudności napotykaemy my, jak i oni.

61 Český statistický úřad, *Obyvatelstvo, domy, byty a domácnosti podle sčítání lidu, domů a bytů 2011: Česká republika, kraje, okresy, SO ORP, správní obvody Prahy a města, sídla SO ORP: průřezové: sčítání lidu, domů a bytů 2011*, Praha 2014, (multimedium).

Główny Urząd Statystyczny, *Struktura narodowo-etniczna, językowa i wyznaniowa ludności Polski: Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, Warszawa 2015. Dostupné online: (<https://>

většina (přibližně 97–98 %) respondentů-Poláků i respondentů-Čechů odpověděla, že to byl či je jejich rodný jazyk. Pouze čtyři respondenti-Poláci a pět dotázaných Čechů potvrdili přítomnost sousedního jazyka v jejich domácnosti. Podobnou situaci evidujeme při rozdělení odpovědí na otázku, zda se cizí jazyk používá také v současném bydlišti. Převážná většina dotázaných Poláků a Čechů z pohraničí komunikuje rodným jazykem, pouze dva respondenti z Polska prohlásili, že v místě svého současného bydliště hovoří česky.

Jak ukazují výsledky výzkumu, existují příležitosti ke kontaktu, i když nejsou příliš časté, a vypadají také spíše povrchně (nakupování, rekreace). Obecně vzato, respondenti-Poláci jsou s nimi spokojenější než respondenti-Češi, kteří se mnohem méně často vyjadřovali pozitivně ohledně polsko-českých kontaktů v pohraničí. Zdá se, že oba národy žijí bok po boku. Svědčí o tom i zájem (aspoň nepatrný) o sousední zemi. Dotázaní Češi věnují určitou pozornost polské kultuře, zatímco účastníci výzkumu z polské strany hranice poměrně ochotně sledují možnosti trávení volného času v sousední zemi. Z toho lze vyvodit opatrný závěr, že respondenti z české strany pohraničí jsou pasivnější a zaměřují se na příjem obsahu, respondenti z Polska jsou aktivnější a zaměřují se na využití rekreační nabídky. Tento závěr potvrzují názory na téma společenských vztahů. Prohlášení o otevřenosti ke spolupráci a vzájemné pomoci byla mnohem častěji vyjadřována polskými než českými respondenty, kteří se zdáli být opatrnější a více se soustřeďovali na své záležitosti.

Předložená analýza vybraných faktorů pozitivně ovlivňujících efektivitu komunikace v modelu *lingua receptiva* umožňuje dospět k závěru, že respondenti z Polska mají větší tendenci k aktivní jednojazyčnosti v jazykových kontaktech se zahraničním sousedem, zatímco komunikační partneři z České republiky – k pasivní dvojazyčnosti. Potvrzují to závěry kvantitativního výzkumu, které jsme již představili a které uvádějí, že polsko-česká semikomunikace v pohraničí je asymetrická.⁶² V souladu s prohlášeními našich respondentů – Čech komunikuje s Polákem v polštině snadněji než Polák s Čechem v češtině. Rádi bychom však poukázali na to, že tyto závěry by neměly být generalizovány odkazem na celé národy, nebo dokonce na obyvatele celého polsko-českého pohraničí.

Obraz polsko-české semikomunikace ve zkoumané oblasti doplňují názory respondentů na jazyk souseda a možnosti vzájemného porozumění. V tomto ohledu existují výrazné rozdíly: mezi Poláky převládá názor, že český jazyk je snadný. Češi takové mínění o polském jazyku vyjadřují výrazně méně často, a to navzdory skutečnosti, že se jim daří lépe pasivně rozumět řeči souseda. Oba národy ale oceňují, že jejich jazyky jsou podobné. Respondenti z polské části pohraničí často poukazují na to, že čeština zní „legračně“, tak se ovšem

---

stat.gov.pl/spisy-powszechne/nsp-2011/nsp-2011-wyniki/struktura-narodowo-etniczna-jezykowa-i-wyznaniowa-ludnosci-polski-nsp-2011%2C22%2C1.html). [citováno k 15. 12. 2021].

62 P. NIEPOROWSKI – M. STACIĄG – L. ZÁBRANSKÝ, *Lingua receptiva czy lingua franca? Wybór modelu komunikacji językowej na polsko-czeskim pograniczu (na podstawie badań ankietowych z kraju hradeckiego i ziemi kłodzkiej z Wałbrzychem)*, SC 33, 2019, s. 59–75.

jeví Polákům žijícím ve vnitrozemí, kteří s ní méně často přicházejí do styku. Tyto reflexe svědčí o tom, že častější používání sousedova jazyka umožňuje prověřit hluboce zakořeněné stereotypy o něm panující.⁶³ Význam tohoto faktoru by neměl být podceňován, protože může být spojen s blokadou zahájení častějšího a efektivnějšího úsilí semikomunikace.

Autoři | Authors

Piotr Nieporowski

Uniwersytet Zielonogórski
piotr.nieporowski@gmail.com

Magdalena Steciąg

Uniwersytet Zielonogórski
Instytut Filologii Polskiej
Dom Studenta „Vicewersal“
al. Wojska Polskiego 65
65-762 Zielona Góra
m.steciag@ifp.uz.zgora.pl

Lukáš Zábranský

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury
Rokitanského 62
500 03 Hradec Králové 3
lukas.zabransky@uhk.cz

Mgr. Piotr Nieporowski, absolvent sociologie se specializací analytik sociálních dat na Fakultě pedagogiky, psychologie a sociologie Univerzity Zelená Hora a Letní školy sociálních věd pořádané Ohio State University a Polskou akademií věd. ORCID: 0000-0002-6654-2465. Nejdůležitější publikace: *Podstata sociálního zpravodajství. Budování hodnoty nebo institucionální nátlak?* (2017); *Hodnota důvěry v kontextu zvýšené autority zaměstnanců* (2017); *Společenská odpovědnost a revitalizace podniků na příkladu Lubušského vojvodství* (Varšava 2017). V současnosti doktorand na Fakultě pedagogiky, psychologie a sociologie na Univerzitě Zelená Hora.

Dr. hab. Magdalena Steciąg, profesor UZG, pracuje v Institutu polské filologie Univerzity Zelená Hora, ORCID: 0000-0002-6360-2987. Odborné

63 Małgorzata BORTLICZEK, *Językowo utrwalony stereotyp sąsiada*, in: *Transcarphatica 1: Pogranicze – Sąsiedztwo – Stereotypy. Przypadek polsko-czeskich relacji wraz z francusko-niemieckim case study*, ed. Andrzej KASPEREK, Katowice 2012, s. 10–30.

jazykovědné stáže absolvovala např. na Univerzitě jižního Dánska v Odense v roce 2010 nebo na Univerzitě Hradec Králové v roce 2015. Vědecké zájmy rozvíjí v oblasti lingvistické genealogie, výzkumu komunikace a diskurzu a širěji chápané ekolingvistiky. Nejvýznamnější publikace: *Ekologický diskurz ve veřejné debatě* (2012); *Informace, interview, fejeton. Způsob existence tradičních publicistických žánrů v komerčních rádiích* (2006). Členka Polské lingvistické společnosti a účastník Fóra pro výzkum jazyka a ekologie (Forum Research on Language and Ecology).

PhDr. Lukáš Zábranský, Ph.D., pracuje jako odborný asistent na Katedře českého jazyka a literatury Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové, ORCID: 0000-0001-7349-6607. Odborné jazykovědné stáže absolvoval např. na UMCS v Lublinu (prof. Ryszard Tokarski) v roce 2015 nebo na UW ve Varšavě v roce 2018 (prof. Zbigniew Greń). Doktorská studia v oboru slovanské filologie úspěšně dokončil na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v roce 2010, disertační práce s názvem *Kompozita ve staroslověněštině* byla po úpravách publikována v roce 2012. Zabývá se diachronní lexikologií, kognitivní sémantikou, rétorikou a češtinou jako cizím jazykem.

Summary

Between active monolingualism and passive bilingualism – the specificity of semicommunication on the Polish-Czech borderland (results of survey and in-depth interviews)

The study attempts to characterise an intercultural linguistic communication of people living in the area of Polish-Czech borderland. When asked in which language the respondents spoke or are spoken at home, the vast majority of both Polish and Czech respondents answered that it was or is their mother tongue. The vast majority of respondents from Poles and Czechs at the border communicate in their native language, only two respondents from Poland stated that they spoke Czech in their current place of residence.

As the results of the research show, there are opportunities for contact, although they are not very frequent, and they also look rather superficial (shopping, recreation). In general, respondents-Poles are more satisfied with them than respondents-Czechs, who much less often spoke positively about Polish-Czech contacts in the border area. The Czechs from research pay some attention to Polish culture, while participants from the Polish side of the borders are relatively willing to look at leisure opportunities in the neighboring country. Statements of openness to cooperation and mutual assistance were much more often expressed by Polish than Czech respondents, who seemed more focused on their affairs. The presented analysis of selected factors positively influencing the effectiveness of communication in the lingua receptive model allows us to conclude that respondents from Poland have

a greater tendency to active monolingualism in language contacts with a foreign neighbor, while communication partners from the Czech Republic – passive bilingualism. This is confirmed by the conclusions of quantitative research, which we have already presented and which state that Polish-Czech semi-communication in the border area is asymmetric. In accordance with the statements of our respondents – Czech communicates with a Polish in Polish more easily than a Polish with a Czech in Czech. However, we would like to point out that these conclusions should not be generalized by reference to entire nations, or even to the inhabitants of the entire Polish-Czech border.

materiálové statě

K činnosti bratří Lútků ve Skutči*

TEREZA JELÍNKOVÁ

Abstrakt | Abstract

Skuteč jako poddanské město disponovalo ve 14. století dvěma sakrálními místy – děkanským kostelem Nanebevzetí Panny Marie [1] a špitálním kostelem Božského Těla [2], jež vystavěli pražští stavitelé bratří Lútkové. Stať analyzuje možnou účast bratří Lútků i na rozšíření děkanského kostela. Rozkvět stavební činnosti se datuje do vlády pánů z Pardubic, z nichž se nejstarší, Arnošt z Pardubic, stal roku 1344 prvním pražským arcibiskupem.

The activities of the Lútk brothers in Skuteč

In the 14th Century, Skuteč as a serf town had two sacred places - the Dean's Church of the Assumption of the Virgin Mary [1] and the Hospital Church of the Corpus Christi [2], built by the Prague builders, the Lútk brothers. The text analyzes the possible participation of the Lútk brothers in the expansion of the Dean's church. The heyday of construction activity dates back to the reign of the Lords of Pardubice, of whom the oldest, Arnošt of Pardubice, became the first Archbishop of Prague in 1344.

Klíčová slova/Key Words

Skuteč, východní Čechy, gotická architektura, bratří Lútkové, kostel, páni z Pardubic

Skuteč, Eastern Bohemia, Gothic architecture, Lútk brothers, church, lords of Pardubice

Skuteč ve středověku (13. a 14. století)

První významná éra středověké Skutče spadá přibližně do poloviny 14. století za vlády šlechtického rodu Vartenberků, kteří působili na rychmburském panství, jehož součástí byla i Skuteč. První zmínka o Vartenbercích se v pramenech objevuje roku 1349 společně se jménem Beneše z Rychmburka, šlechtice z Veselské větve rodu Vartenberků. Rychmburské panství získal někdy po roce 1328.¹ Jelikož se jejich erb nachází v apsidě na jedné z figurálních konzol

* Zpracování odborné studie bylo umožněno díky účelové podpoře na specifický vysokoškolský výzkum udělené Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR Univerzitě Palackého v Olomouci (IGA_FF_2020_025).

1 František ŠEBEK, *Skuteč za pánů z Vartenberka*, in: Dějiny Skutče, Emil Voráček a kol., Skuteč 2011, s. 22.

podpírajících žebrovou klenbu, patří Vartenberkové mezi možné zakladatele děkanského kostela Nanebevzetí Panny Marie ve Skutči.

K roku 1384 jsou na rychburském panství poprvé písemně doloženi páni z Pardubic. Význam jejich rodu potvrzuje fakt, že na tomto panství vládnoucí Vilém měl tři starší bratry, z nichž se nejstarší, Arnošt z Pardubic, stal roku 1344 prvním pražským arcibiskupem.²

Výstavba špitálního kostela Božího Těla, druhé sakrální stavby ve Skutči, probíhala za panování Smila Flašky z Pardubic, syna Vilémova. Strýc Smila, Arnošt z Pardubic, zasvětil velkou část svého života péči o chudé a potřebné a synovec ho v jeho šlépějích pravděpodobně následoval. Stavba zvýšila prestiž města. Další špitály se v dnešním Pardubickém kraji nacházely už jen v královských městech Chrudimí a Vysokém Mýtě a biskupských městech Lanškrouně a Litomyšli. Skuteč se jako poddanské město těšilo díky přízni pánů z Pardubic velkému rozkvětu.³

Popisy a analýzy skutečských kostelů lze najít v několika publikacích. První zmínky o kostelech Nanebevzetí Panny Marie a Božího Těla se objevují u Františka Jaroslava Schallera roku 1789.⁴ Detailnějšímu zkoumání se roku 1837 věnoval Johann Gottfried Sommer,⁵ který mylně datoval výstavbu kostela Božího Těla do 16. století. Joseph Neuwirth se ve své knize *Geschichte der Bildenden Kunst in Böhmen von Tode Wenzels III. bis zu den Hussitenkriegen*⁶ z roku 1893 věnuje popisu kostela Nanebevzetí Panny Marie. Zmínil se, že tento kostel mohli postavit stejní stavitelé, kteří se podíleli na budování špitálního kostela Božího Těla, tj. bratři Lútkové. Taktéž se zde nachází přepis smlouvy k výstavbě špitálního kostela, který definoval jeho vzhled a postup stavebních prací při případném úmrtí Petra Lútky.⁷

Zdeněk Wirth věnoval oběma kostelům dvě kapitoly v *Soupisu památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století* z roku 1902.⁸ Jako první badatel zde prvně pečlivě popisuje architekturu obou sakrálních míst včetně staršího fragmentu vstupního portálu, fresek či figurálních konzol u děkanského kostela. Jako jediný se zmiňuje o zabíleném chronogramu v kněžišti špitálního kostela týkajícího se opravy této stavby roku 1812. Oba kostely dle něj rekonstruoval František Schmoranz.

Václav Mencl v *České architektuře doby lucemburské* z roku 1948 komparuje

2 TÝŽ, *Flaškové z Pardubic na Skutečsku*, in: Dějiny Skutče, Emil Voráček a kol., Skuteč 2011, s. 25.

3 F. ŠEBEK, *Flaškové...*, s. 26.

4 Josef František Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen: darinn alle Städte, Flecken, Herrschaften, Schlösser, Landgüter, Edelsitze, Klöster, Dörfer, wie auch verfallene Schlösser und Städte unter den ehemaligen, und jetzigen Benennungen sammt ihren Merkwürdigkeiten beschrieben werden. Chrudimer Kreis*, Prag 1789, s. 179–180.

5 Johann Gottfried SOMMER, *Das Königreich Böhmen, statistisch-topographisch dargestellt 5, Chrudimer Kreis*, Prag 1837, s. 245–246.

6 Joseph NEUWIRTH, *Geschichte der Bildenden Kunst in Böhmen von Tode Wenzels III. bis zu den Hussitenkriegen, I. Band*, Prag 1893, zejm. s. 161, 267, 316, 325, 340, 395, 540, 547–548.

7 *Tamtéž*, s. 598.

8 Z. WIRTH, *Soupis...*, s. 193–210.

domnělé i autorsky doložené stavby bratří Lútků – libišský kostel sv. Jakuba, kostel sv. Jakuba v Medonosech a kostel Božího Těla ve Skutči. Zmiňuje i zvýšení jedné věže johanitského kostela Panny Marie v Praze. Označuje bratry Lútky za průměrné stavitele, kteří dle něj nemohli vystavět libišský kostel, který označuje za kvalitativně lepší jak předchozí tři posuzované sakrální stavby.⁹ Taktéž zde napsal velmi krátkou zmínku o skutečském děkanském kostele. Kostel dle něj následuje kolem roku 1370 architekturu předparléřovskou a jeho jediným znakem jsou segmentovitě sklenutá sedile s vloženou kružbou a figurální konzoly v presbytáři.¹⁰ Ve studii *Vývoj středověkého portálu v českých zemích* z roku 1960 datuje dva portály děkanského kostela Nanebevzetí Panny Marie ve Skutči – zazděný umístěný na severní straně věže do rozmezí let 1350–1380 a pravoúhlý jižní portál předsíně okolo roku 1530.¹¹

Sakrálním stavbám ve Skutči náleží krátká zmínka ve *Stavebně-historickém rozboru historického jádra* od Davida a Kouta z roku 1971,¹² kteří se primárně věnovali městu Skuteč jako celku. Za stavebníka děkanského kostela autoři považují Beneše z Vartenberka, jenž započal výstavbu roku 1355.

Jiřina Hořejší roku 1980 věnovala oběma kostelům heslo ve třetím díle *Uměleckých památek Čech*, kdy u děkanského kostela určuje přesné datace jeho přestaveb. U špitálního kostela se stejně jako Wirth zmiňuje o rekonstrukci Františkem Schmoranzem.¹³

K dalším odborným textům se řadí stavebně-historický průzkum Skutče z roku 1981 od Dobroslava Líbala, Heroutové, Koběrské a Liškové.¹⁴

Dobroslav Líbal v *Katalogu gotické architektury v České republice do husitských válek* z roku 2001 datuje započetí výstavby nového presbytáře kostela Nanebevzetí Panny Marie ve Skutči, dle něj původně nižšího, před první polovinu 14. století. Těžiště výstavby chóru se sakristií a úpravu stěn lodi zasazuje do doby okolo roku 1370.¹⁵

Karel Kuča věnoval městu Skuteč a jeho pamětihodnostem včetně kostelů samostatné heslo v publikaci *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* z roku 2004.¹⁶

Nejrozsáhlejší a nejpodrobnější analýzu kostela Nanebevzetí Panny Marie,

9 Václav MENCL, *Česká architektura doby lucemburské*, Praha 1948, s. 125–126.

10 *Tamtéž*, s. 102–103.

11 Václav MENCL, *Vývoj středověkého portálu v českých zemích*, Zprávy památkové péče XX, 1960, s. 126 a 151.

12 Průzkum Státního ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů. Křestní jména jsem nedohledala. R. DAVID – V. KOUT, *Skuteč. Stavebně-historický rozbor historického jádra*, Národní památkový ústav, Územní odborné pracoviště v Pardubicích (dále jen NPÚ, Pardubice), 1971, s. 1–2.

13 Jiřina HOŘEJŠÍ, *Skuteč*, in: Umělecké památky Čech III, P-Š, ed. Emanuel Poche, Praha 1980, s. 329–332.

14 Křestní jména jsem nedohledala. Dobroslav LÍBAL – M. HEROUTOVÁ – L. KOBĚRSKÁ – A. LIŠKOVÁ, *Skuteč, stavebně historický průzkum města*, SOKA Chrudim, 1981, nečíslováno.

15 Dobroslav LÍBAL, *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek*, Praha 2001, s. 450–451.

16 Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. IV. díl, Pro-Sto*, Praha 2004, s. 648–649.

shrnutou ve stavebně-historickém průzkumu, sepsal mezi lety 2002–2004 kolektiv Martin Ebel, František Václavík a Bohdan Šeda.¹⁷ Jejich pozornost upoutalo zesílené zdivo u severozápadního rohu lodi, které badatelé interpretovali jako pozůstatek starší koutové věže, nebo jako předchozí starší stavbu. Výstavbu kostela rozfázovali do několika stavebních etap. Autoři nesouhlasí s Wirthem, který přisuzuje přestavbu kostela Františku Schmoranzovi.¹⁸ Ke Schmoranzově opravě nebyl nalezen žádný archivní záznam a Wirthova informace není ničím podložena. Na zmíněný stavebně-historický průzkum kostela navazuje článek od Františka Václavíka a Bohdana Šedy,¹⁹ kteří se v textu věnují jednotlivým stavebním fázím kostela. Díky zazděné severní pozednici a částečně dochovaným trámům děkanského kostela vytvořili hypotézu postupu práce při zvyšování koruny zdiva lodi za renesanční přestavby v sedmdesátých letech 16. století.²⁰ Ke kostelu Božího Těla neexistuje žádný stavebně-historický průzkum.

V roce 2005 vedl Jan Frolík v areálu děkanského kostela záchranný archeologický výzkum.²¹ Umístění sond vycházelo ze zmíněného stavebně-historického průzkumu od kolektivu Martin Ebel, František Václavík a Bohdan Šeda, načež většina jich potvrdila či doplnila stávající poznatky, tj. zdivo lodi, presbytáře i sakristie jsou propojené a základní půdorys kostela se nezměnil. Jan Frolík potvrdil existenci dnes již neexistující koutové věže na severozápadním nároží lodi. O svých poznatcích sepsal článek do *Chrudimského vlastivědného sborníku*.²²

Na závěr nelze opomenout zevrubnou publikaci *Dějiny Skutče* z roku 2011 editovanou Emilem Voráčkem, která zmiňuje veškeré významné historické události, stavby, osoby a působící spolky zkoumaného města. Skutečským pamětihodnostem, mezi něž patří zkoumané kostely, se v kapitole *Významné architektonické památky* věnuje Jiří Slavík.²³

Děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie ve Skutči

První zmínka o kostelu se objevuje v listinách k nově založenému litomy-

17 Martin EBEL – František R. VÁCLAVÍK – Bohdan ŠEDA, *Skuteč – Kostel Nanebevzetí P. Marie, Stavebněhistorický průzkum*, Římskokatolická farnost – děkanství Skuteč, 2003.

18 Zdeněk WIRTH, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století, XVI. Politický okres Vysokomýtský*, Praha 1902, s. 194.

19 F. VÁCLAVÍK – B. ŠEDA, *Problém s interpretací reliktu konstrukce v podkroví kostela Nanebevzetí P. Marie ve Skutči*, in: *Dějiny staveb*, ed. Jan Anderle, Plzeň 2003, s. 55–58.

20 Aktuální datace krovu nad lodí a jeho zazděné severní pozednice je 1576–1577. Dostupné online: Dendrochronologie.cz, https://docs.google.com/spreadsheets/d/1pcNCqRSMKne7i96OwXOkWSJasqsRmSiAa-B3tB_LtIA/edit#gid=1153557557

21 Jan FROLÍK, *Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu provedeném na lokalitě Skuteč – kostel N. P. Marie, Akce: odvodnění*, Archeologický ústav Akademie věd ČR Praha, 2007.

22 TÝŽ, *Záchranný archeologický výzkum kostela Nanebevzetí Panny Marie ve Skutči (příspěvek archeologie k počátkům Skutče)*, in: *Chrudimský vlastivědný sborník XVII*, Chrudim 2013, s. 215–262.

23 Jiří SLAVÍK, *Významné architektonické památky*, in: *Dějiny Skutče*, Emil Voráček a kol., Skuteč 2011, s. 276–283.

šlaskému biskupství roku 1349.²⁴ Počáteční stavební etapa kostela spadá přibližně do první poloviny 14. století. Není známo, zda s výstavbou započali páni z Mrdic, či z Vartenberka. Na základě jedné figurální konzoly v chóru, která nese erbovní štítek Vartenberků, lze s jistotou konstatovat, že zaklenutí presbytáře se uskutečnilo za jejich vlády.²⁵ Nelze tudíž předpokládat osazení této konzoly jiným panujícím rodem. Frolík na základě této myšlenky vyslovuje domněnku, že je možné datovat nejstarší stavební fázi do držby rychmurského panství rodem Vartenberků v rozmezí let 1328–1361.²⁶ K danému období lze přiřadit nález konzoly umístěné na bývalém východním štítu lodi nacházející se dnes v podkroví sakristie a obrys záklenku původně nízko umístěného gotického okna na jižní fasádě lodi. Dokazuje to prvotně nižší výšku zdí kostelní lodi.²⁷

Druhá a taktéž hlavní stavební etapa probíhající v druhé polovině 14. století formovala nynější podobu presbytáře. Do dané fáze spadá pořízení hlavního sanktuáře a sedile v presbytáři,²⁸ ale též bohatě zdobeného a dnes již zazděného severního portálu západní věže kostela přibližně z let 1350–1380.²⁹ Zvýšil se triumfální oblouk a strop lodi pravděpodobně kryla bedněná konstrukce lichoběžníkového tvaru evokující klenbu. Její fragmenty jsou viditelné na vítězném oblouku v podkroví kostela a obsahují zbytky freskové výzdoby. Zánik koutové věže a bedněného zastropení se datuje do první poloviny následujícího století.³⁰ Stavba západní věže kostela probíhala od začátku druhé poloviny 15. století.³¹

Další stavební úpravy zahrnovaly přístavbu jižní předsíně v první polovině 16. století, což datuje vstupní pravoúhlý portál vzniklý okolo roku 1530.³² V druhé polovině 16. století za Berků z Dubé nastalo zvýšení a nové zaklenutí lodi štukovou výzdobou s motivem gotizující síťové klenby, prolomení nových oken v lodi a nového portálu do sakristie, vybudování empory a zvýšení patra jižní předsíně společně s výstavbou jejího schodiště.³³ Poslední větší přístavba kostela, tj. postavení nového šnekovitého schodiště u severozápadního nároží lodi, proběhla v první polovině 19. století.³⁴

Hlavní hmota orientovaného kostela [3] se skládá z jednoduché obdélné

24 Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Limitační listiny litomyšlského biskupství*, Archivní časopis II, roč. LIX, 2009, s. 106–107; Jan Karel ROJEK, *Biskupství Litomyšlské*, Památky archeologické a místopisné IV, 1872, s. 747 a 751.

25 F. ŠEBEK, *Skuteč...*, s. 23; August SEDLÁČEK, *Atlas erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty*, Svazek III, Praha 2002, s. 28.

26 J. FROLÍK, *Zpráva...*, s. 235.

27 F. VÁCLAVÍK – B. ŠEDA, *Problém...*, s. 55.

28 *Tamtéž*, s. 65.

29 V. MENCL, *Vývoj...*, s. 126.

30 F. VÁCLAVÍK – B. ŠEDA, *Problém...*, s. 56.

31 J. SLAVÍK, *Významné architektonické památky...*, s. 277.

32 V. MENCL, *Vývoj...*, s. 151.

33 M. EBEL – F. VÁCLAVÍK – R. ŠEDA, *Skuteč...*, s. 61, 66–67.

34 *Tamtéž*, s. 67.

lodi, jejíž strop tvoří valená klenba s třemi lunetovými výsečemi na každé straně. Jednoduchý lomený vítězný oblouk směřuje svou seseknutou stranou do lodi. Navazující polygonální presbytář se skládá z pětibokého závěru zaklenutého šestipaprskem a jednoho obdélného pole křížové klenby. [4] Žebra profilovaná klínem s vyžlabením dosedají na krátké svislé boky žeber. Stýkají se v nezdobeném kruhovém svorníku a zakončují je figurální konzoly povětšinou s pětihrannými krycími deskami. Presbytář osvětlují čtyři lomená okna bez kružeb. Dnes již zazděné východní okno za oltářem nahrazuje okno kruhové. Severní stěnu presbytáře zdobí rozměrná freska z počátku 15. století,³⁵ která byla odhalena roku 1872 pod biblickými nápisy z 16. století.³⁶ Fresku v patře prolamuje subtilní lomený portálek vedoucí do podkroví sakristie. Na severu se z presbytáře vstupuje do sakristie jednoduchým lomeným portálem. K presbytáři přiléhá pět opěrných pilířů o dvou ústupcích.

Na západní průčelí lodi kostela navazuje čtyřpatrová hranolová věž s jehlancovou střechou a vřetenové schodiště, které vede do prvního patra západní věže a na emporu. Fasádu věže zdobí druhotně zazděné kamenosochařské fragmenty, jako jsou například konzoly, svorník či hlavice většinou rostlinného nebo figurálního motivu. Jejich původní umístění není dodnes přesně známo. Mohou pocházet z původního menšího presbytáře, nebo se jednalo o nepoužité články pro loď či nerealizovanou kapli majitelů. Za nejpravděpodobnější variantu považují původní užití fragmentů v zaniklé koutové věži, jelikož jejich počet by odpovídal dvěma patřům.³⁷ Do nynější věže vede hlavní vstup ze západu, který tvoří pískovcový lomený portál se třemi oblouny datovaný přibližně do poloviny 19. století.³⁸ Starší portál, dnes již do třetiny výšky zazděný, se nachází na severní straně věže. [5] Jeho původní umístění není známo. Mencl určuje dataci do rozmezí let 1350–1380.³⁹ Ostění lomeného portálu vyrůstajícího z jednoduchých patek profilují dvě hruškovité archivoly, mezi nimiž se nachází obloun. Vnější archivolta hruškovcového profilu, která vystupuje nad zmíněné tři pruty, pokrývají kraby. Jeho levá část je zazděna šnekovitým schodištěm, pravá spočívá na konzole obepnuté listovím. Portál završuje namísto původní křížové kytky druhotně umístěný svorník, v němž se nachází obtížně zřetelný motiv, který lze interpretovat jako beránka⁴⁰ či lva.⁴¹ Vstup z přízemí věže do lodi kostela vede skrz lomený portál se třemi oblouny s hlubokými výžlabky. [6] Vysoký čtyřboký sokl portálu v levé části nahrazuje novodobější kopie, která nenavazuje přesně na originál. Kvů-

35 Podrobnější popis srov. Josef ŠTĚPÁNEK, *Chrám „Na nebe vzeti Panny Marie“ ve Skutči, Staré malby na stěně*, in: *Památky archeologické a mistopisné IX.*, č. IV, 1871–1873, s. 423–424. Dále srov. M. EBEL – F. VÁCLAVÍK – R. ŠEDA, *Skuteč...*, s. 14–15 a 46–48.

36 Z. WIRTH, *Soupis...*, s. 198.

37 J. SLAVÍK, *Významné architektonické památky...*, s. 277.

38 K. KUČA, *Města...*, s. 277.

39 V. MENCL, *Vývoj...*, s. 126.

40 Z. WIRTH, *Soupis...*, s. 196.

41 J. FROLÍK, *Záchranný archeologický výzkum...*, s. 233.

li poškození části archivolt se soklem není známo, jak portál vypadal ve své celistvosti.

Loď na jižní straně rozšiřuje dvoupatrová předsíň se schodištěm zakončená trojúhelníkovým štítem. Z vnějšku ji prolamuje pozdně gotický pravoúhlý portál zdobený protínajícími se pruty s motivem osekáných větviček. Mencl datuje portál okolo roku 1530,⁴² čímž určuje dobu výstavby celé předsíň. V tomto období vládl na rychmburském panství Jindřich z Valdštejna, na jehož správním hradě Rychmburku se nachází analogické portály. V interiéru předsíň se zachoval fragment původního soklu gotického portálu vedoucího do lodi. Tvoří ho pětistranný podstavec, na něž navazují čtyři patky ostění, z nichž se zachovala jen vnější část o jenom výžlabku. [7] Současný vstup je situován mírně na západ od popisovaného fragmentu.

Nelze opomenout bohatou interiérovou kamenosochařskou výzdobu. Presbytář zdobí celkem osm figurálních konzol s rozličnými náměty. [8] Celý soubor vykazuje rozdílnou uměleckou kvalitu a dle mého pozorování tyto sopekultury vytvořili dva mistři. První vytesal štítonoše s erbem Vartenberků a figurální polopostavy vyznačující se určitým zjednodušením a stylizací, zejména vlasů. Tváře postrádají živost. Některé, například štítonoš a anděl, disponují pažemi, jiné končí u ramen. Druhému mistrovi náleží zbylé tři konzoly v presbytáři a jedna v sakristii⁴³ v podobě hlav s naturalistickými rysy vysoké kvality (vrásky, zuby v pootevřených ústech). Segmentovitě zaklenuté sedile z konce 14. století,⁴⁴ umístěné v jižní stěně presbytáře, zdobí kružbová výplň s motivem jeptišky a dvou gotických nosů vložených do jednoho velkého trojlistu. Výžlabek lemující sedile plynule přechází zkosenou plochou na jeho trnož. [9] Obdobný kružbový motiv nalezneme například na severním portálu kostela v Poleni v okrese Klatovy přibližně z roku 1360,⁴⁵ sanktuariu kostela sv. Ducha v Hradci Králové a taktéž na kružbě jednoho okna špitálního kostela ve Skutči. Na severní straně presbytáře se nachází hlavní pískovcový sanktuář z konce 14. století⁴⁶ s osekanou kamenosochařskou výzdobou. [10] Obdélný výklenek s kovovými dvířky završuje trojúhelníkový tympanon, ve kterém se nalézá dnes již nečitelný kruhový reliéf, který mohl zobrazovat veraicon,⁴⁷ anděla či Krista.⁴⁸ Dle postranních děr lze uvažovat o variantě, že se na bocích nacházely dřevěné zdobné prvky, které se čepem připevnilly ke zdi.⁴⁹ Malý sanktuář situovaný východně od sedile tvoří čtvercový výklenek nahoře zakončený hrotitým obloukem s vepsaným trojlistem. Žádný badatel

42 V. MENCL, *Vývoj...*, s. 151.

43 Nachází se zde ještě jedna jehlancová konzola. U zbylých dvou neznám jejich podobu, jelikož stěnu zakrývá nábytek a nenalezla jsem jejich nákresy či popisy.

44 M. EBEL – F. VÁCLAVÍK – R. ŠEDA, *Skuteč...*, s. 65.

45 V. MENCL, *Vývoj...*, s. 127 a 133–134.

46 M. EBEL – F. VÁCLAVÍK – R. ŠEDA, *Skuteč...*, s. 65.

47 Dostupné online: Aleš MUDRA, *Soupis sanktuarií v Českých zemích*, <https://www.academia.edu/29849502/>.

48 M. EBEL – F. VÁCLAVÍK – R. ŠEDA, *Skuteč...*, s. 65; J. SLAVÍK, *Významné architektonické památky...*, s. 276.

49 M. EBEL – F. VÁCLAVÍK – R. ŠEDA, *Skuteč...*, s. 44–45.

tento sanktuář nedatoval, avšak nic nenasvědčuje tomu, že by byl vytvořen v jiné době než sedile nebo severní sanktuář.

Archivní prameny týkající se přestaveb kostela neexistují. Sakrální stavba skýtá architektonické anomálie nalezené při stavebně-historickém průzkumu, které pomohou rekonstruovat jeho dřívější podobu. Například v presbytáři se nachází nepravidelně prohnuté koutové přípory a v exteriéru na jižní fasádě lodi se pod úroveň současných oken vyskytuje prasklina ve tvaru hrotitého okna. V podkroví kostela nalezneme zbytky lichoběžníkového bednění s fragmenty fresky, které zastřešovalo loď a jednu konzolu v podkroví sakristie. Při archeologickém průzkumu poukazuje potvrzený nezměněný půdorys presbytáře, sakristie a lodi, že stavební činnost musela probíhat jen v nadzemní části kostela.⁵⁰ Díky dochovaným netypickým prvkům lze usuzovat, že loď bývala původně o tři metry nižší. Ebel, Václavík a Šeda nabízí tři možné interpretace prvotního vzhledu kostela. První varianta předpokládá, že se zde nacházel nižší presbytář, který byl později přestavěn na vyšší. Tuto domněnku podporují zazděné architektonické články na fasádě západní věže kostela,⁵¹ které ale stejně tak mohly být součástí lodi, nikdy nevystavěné kaple,⁵² či dnes již neexistující koutové věže, která stávala u severozápadního nároží kostela. Druhá alternativa naznačuje, že se výška chóru do dnešní doby neměnila a korespondovala s původní výškou lodi. Třetí možnost předpokládá nižší výšku lodi i presbytáře, ale v průběhu výstavby se mohly plány změnit. Tuto hypotézu podporují nepravidelnosti v koutových žebrech klenby presbytáře, která se přibližně metr a půl nad konzolami obloukově prohýbají a evokují začátek náběhu klenby. Zmíněné prohnutí žeber ve svazkových příporách nalezáme, tudíž není vyloučeno, že se na takto exponovaném místě příslušná část vyměnila.⁵³ Poslední interpretaci podporuje Líbal, který předpokládá, že zamýšlená nižší klenba presbytáře z první poloviny 14. století byla zbouraná v následujícím stavebním období druhé poloviny 14. století, kdy se na výběhy žeber napojila stejně profilovaná žebra.⁵⁴

Špitální kostel Božího Těla ve Skutči

Založení špitálního kostela inicioval Smil Flaška z Pardubic roku 1387.⁵⁵ Smil uzavřel 7. března 1391 smlouvu na jeho výstavbu s pražským kameníkem Petrem Lútkou,⁵⁶ s nímž se na projektu kostela Božího Těla podílel i jeho bra-

50 J. FROLÍK, *Zpráva...*, s. 235–236.

51 M. EBEL – F. VÁCLAVÍK – R. ŠEDA, *Skuteč...*, s. 34–36 a 59–60.

52 J. FROLÍK, *Zpráva...*, s. 237–238; J. SLAVÍK, *Významné architektonické památky...*, s. 277.

53 M. EBEL – F. VÁCLAVÍK – R. ŠEDA, *Skuteč...*, s. 59–60.

54 D. LÍBAL, *Katalog...*, s. 451.

55 Z. WIRTH, *Soupis...*, s. 205.

56 Srov. pozn. 10.

tr Jan.⁵⁷ Dochovaný kontrakt řadí špitální kostel k jednomu z mála gotických realizací, u nichž známe jména stavitelů.

Stavba se vyznačuje jednoduchostí. Na orientovanou podélnou loď tvořenou dvěma poli křížové klenby navazuje polygonální presbytář, který společně s lodí zpevňují opěráky o jednom ústupku. [11] K severní části presbytáře přilehlá sakristie ze 17. století,⁵⁸ do níž se vstupuje z presbytáře jednoduchým segmentovitě klenutým portálem. Ze stejného století pochází empora.⁵⁹ Presbytář tvoří pětiboký závěr klenutý šestipaprscitou klenbou s navazujícím úzkým obdélným polem křížové klenby. Veškerá hruškovitá klenební žebra kostela, stýkající se v kruhových svornících, ukončují jehlancové konzoly. V minulosti bylo možné projít z kostela do přilehlého špitálu dnes již zazděným vchodem, z kterého zbyl jen nepatrný ústupek na západní stěně. Druhý a dnes již jediný vchod do kostela na jižní straně lodi tvoří tři oblouny s pěti výžlabky. Původní tvar soklu portálu není kvůli značnému poškození znám. [12] Loď od presbytáře odděluje lomený, na obou stranách seseknutý, vítězný oblouk.

K nejzajímavějším kamenosochařským prvkům patří bezesporu sanktuář situovaný na severní straně presbytáře. Tvoří ho dvojice postranních fiál zakončených kytkou s panely završenými jeptiškami. Nad pravoúhlým otvorem s kovanou mříží se nachází oblouk s hrotitým zakončením, na které nasedá křížová kytká. Beránek datuje sanktuárium do doby po roce 1391. [13] Naproti sanktuáři se nachází jednoduché, lomeně klenuté sedile bez kamenosochařské výzdoby.

Kostel prolamují vysoká lomená okna, v horní části vyplněná jednoduchými kružbami různých motivů. V lomeném záklenku oken se nad dvěma trojlísty pokračujícími do středního prutu rozdělujícího okno na dvě části objevují kružbové vzorce. Kružba severního okna presbytáře, nenacházející se nad dvěma trojlísty, nýbrž nad dvěma lomenými oblouky, se skládá ze dvou segmentů tvořících čtyřúhelník, a sice vrchního segmentu vypouklého a spodního vydatého. Toto okno je jako jediné v kostele do poloviny výšky zazděné. Kružba druhého okna na severovýchodní straně presbytáře má kruhový tvar. Třetí okno na východní a čtvrté okno na jihovýchodní straně mají stejný tvar čtyřlístu se zahrocenými obloučky. Stejný motiv nalezneme v presbytáři kostela sv. Petra a Pavla v Korouhvi ve svitavském okrese. Páté okno na jižní straně presbytáře má kružbu ve tvaru sférického čtyřúhelníku umístěného nad dvěma oblouky. První okno na jižní straně lodi směrem na východ má kružbu ve tvaru trojlístu. Kružba sousedního okna směrem na západ, umístěného nad vstupním portálem, tvoří čtyřlíst. Většina kostelů v menších městech procházela v průběhu let mnohými rekonstrukcemi, během kterých docházelo k vytlučení gotických kružeb. Kostel Božího Těla ve Skutči patří v rozsahu

57 J. SLAVÍK, *Významné architektonické památky...*, s. 276–282.

58 Z. WIRTH, *Soupis...*, s. 207; D. LÍBAL – M. HEROUTOVÁ – L. KOBĚRSKÁ – A. LIŠKOVÁ, *Skuteč...*, nečíslováno.

59 Z. WIRTH, *Soupis...*, s. 207.

zachování kružbových vzorců menších kostelíků ve východních Čechách mezi výjimky.

Stavba prošla několika rekonstrukcemi. Badatelé se rozcházejí v informacích týkajících se opravy Františka Schmoranze. Kout a David datují regotizaci kostela do roku 1856, Mikan až po požáru města (1862) mezi léta 1862–1865, Wirth a další do rozmezí let 1865–1866.⁶⁰ Bohužel jsem nenarazila na archivní prameny či detailní zprávu věnující se této rekonstrukci. Kružby vypadají zachovale, avšak Líbal se zmiňuje o jejich doplnění Schmoranzem.⁶¹ V interiéru mají okrovou polychromii. V exteriéru není viditelné vícenásobné zbarvení kamene, z čehož lze vyvodit, že kružby prošly nanejvýše nepatrnými opravami. Nemyslím si, že by se jakákoliv z nich se nacházela v zdevastovaném stavu a že by její původní podoba nebyla známa. Kružby považují za původní, při opravách kamenosochařovou fantazií neovlivněné.

Působení bratří Lútků

Kostel Božího Těla postavili kameníci a stavitelé Jan a Petr Lútkové z Nového Města pražského. Jan Lútko působil na Novém Městě pražském v letech 1382–1402, Petr Lútko v letech 1398–1409.⁶² V kontraktu z roku 1391 se Petr jako „*Pessco parlerius*“ zavázal postavit kostel Božího Těla ve Skutči.⁶³

K realizacím bratří Lútků patří kostely, které jsou dochovány ve více či méně autentické podobě. Petr a Jan se účastnili zvýšení jedné ze západních věží kostela Panny Marie pod řetězem na Malé Straně v Praze, k čemuž se dochovala smlouva z roku 1389.⁶⁴ K jejich první samostatné sakrální stavbě, dnes již barokizovanému kostelu sv. Jakuba v Medonosech v okrese Mělník,⁶⁵ se zachoval kontrakt z roku 1391 sepsaný s Petrem a jeho bratrem Oldřichem.⁶⁶ Podle uvedených informací se měl podobat nedalekému kostelu sv. Jakuba v Libiši⁶⁷ postavenému ve stejném okrese nejpozději v roce 1391.⁶⁸ Někteří badatelé předpokládají, že podobnost obou staveb dokládá účast bratří Lútků

60 R. DAVID – V. KOUT, *Skuteč...*, s. 2; Roman MIKAN, *Stavitel...*, 98; Z. WIRTH, *Soupis ...*, s. 205; D. LÍBAL – M. HEROUTOVÁ – L. KOBĚRSKÁ – A. LIŠKOVÁ, *Skuteč...*, nečíslováno. Dostupné online: *Kostel Božího těla*, <https://pamatkovykatalog.cz/kostel-bozeho-tela-12905873>.

61 D. LÍBAL, *Katalog...*, s. 451.

62 Seznam domů, které v Praze všichni tři bratři vlastnili srov. Václav Vladivoj TOMEK, *Základy starého místopisu Pražského, Oddíl II., Nové město Pražské*, Praha 1870, s. 84, 94–95 a 98.

63 Jakub VÍTOVSKÝ, *Lútko Petr*, in: Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách, ed. Pavel Vlček, Praha 2004, s. 385.

64 D. LÍBAL, *Katalog...*, s. 392–393. TÝŽ, *Gotická architektura v Čechách a na Moravě*, Praha 1948, s. 180. TÝŽ, *Pražské gotické kostely*, s. 73–77. V. MENCL, *Česká architektura...*, s. 126.

65 J. VÍTOVSKÝ, *Lútko Petr...*, s. 385.

66 Celé znění smlouvy srov. J. NEUWIRTH, *Geschichte...*, s. 597.

67 Kostel je proslaven svou freskovou výzdobou. Více srov. Ondřej FAKTOR, *Vejdí, poutníče. Kostel sv. Jakuba Věšího v Libiši*, Neratovice 2019.

68 Dataci ante quem určuje smlouva na výstavbu kostela v Medonosech.

i na libišském kostele. Avšak libišský kostel byl v té době známý, jelikož stál na cestě z Prahy do Litoměřic.⁶⁹ V samotné dataci výstavby se autoři neshodují.⁷⁰ K dalším pravděpodobným realizacím bratří Lútků se řadí kostel sv. Bartoloměje v Kočí v chrudimském okrese, který založila druhá manželka krále Václava IV., královna Žofie Bavorská, roku 1397.⁷¹ Poslední předpokládanou autorskou stavbou z třetí čtvrtiny 14. století je kostel sv. Petra a Pavla v Morašicích (okres svitavský), kde bratři Lútkové nejspíše rozšířili původní blíže nespecifikovanou kapli.⁷²

Pro stylové určení staveb bratří Lútků jsem vybrala dva příklady – skutečský kostel Božího Těla a kostel sv. Bartoloměje v Kočí. [14] I když u posledního zmíněného není autorství pramenně doložené, tak se většina odborníků hlásí k jejich účasti.⁷³ Obě stavby se podobají svou jednoduchostí, velikostí i členěním. Na podélné jednodolí navazuje polygonální chór s vnějšími opěráky a obdélnou sakristií po severní straně. Presbytáře tvoří jedno obdélné pole křížové klenby s navazujícím šestipaprscitým závěrem. Liší se profil žeber. U skutečského presbytáře nacházíme hrušku, u kočského tvar klínu s vyžlabenými boky. Sedile jsou u obou kostelů jednoduchá, bez větší kamenosochařské výzdoby. Skutečské sedile klene jednoduchý oblouk, kočské segmentový. Lodě mají vnější opěrné pilíře. Jejich zastropení se liší – klenbu skutečského kostela tvoří křížová klenba sestávající ze dvou travé, u kočského nacházíme plochostropé řešení. Kostelní věž v Kočí pochází z novější stavební fáze, ve Skutči se věž nevyskytuje vůbec. Lomené vstupní portály obou kostelů jsou elementární, bez zdobných prvků. Skutečský portál tvoří tři oblouny. Značně poškozená spodní část ztěžuje určení původního tvaru soklu. Dle zešíkmení u styku prutů a trnože předpokládám, že sokl měl jednoduchý polygonální tvar bez patek. Kočský portál, datovaný Menclm do roku 1397,⁷⁴ tvoří sokl, od poloviny své výšky zešíkmený, který posléze kopírují napojující se archivolty ostění tvořené dvěma pruty. [15] Interiéry obou presbyterií doplňují

69 V. Mencl vylučuje účast Lútků na libišském kostele. Označuje Lútky za průměrné stavitele, kdežto libišský kostel se vyznačuje rafinovaností tvarů konzol a oken. V. MENCL, *Česká architektura...*, s. 125–126.

70 Podlaha kostel datuje do poloviny 14. století. Líbal nejpozději do šedesátých let a Chotěbor do poslední čtvrtiny téhož století. Srov. Antonín PODLAHA, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století, VI. Politický okres Mělnický*, Praha 1899, s. 67; D. LÍBAL, *Katalog...*, s. 230–231; Petr CHOTĚBOR, *Kostel sv. Jakuba, Libiš*, in: 10 století architektury II. Architektura gotická, Klára Benešová et. al., Praha 2001, s. 230.

71 Karel CHYTIL, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Chrudimském*, Praha 1900, s. 135.

72 Vladimír HRUBÝ – František NESEJT, *Vrcholně gotická sakrální architektura*, in: Dějiny východních Čech v pravěku a středověku (do roku 1526), ed. Ondřej Felcman, Praha 2009, s. 489; D. LÍBAL, *Katalog...*, s. 264–265.

73 Jmenovitě např. D. LÍBAL, *Katalog...*, s. 184; TÝŽ, *Gotická architektura...*, Praha 1948, s. 180; F. NESEJT, *Kostel sv. Bartoloměje v Kočí*, in: Listy katedry historie a Historického klubu pobočky Hradec Králové, č. X, 1996, s. 76; K. CHYTIL, *Soupis...*, s. 135; R. MIKAN, *Filiální kostel sv. Bartoloměje, apoštola v Kočí u Chrudimi*, Masarykova univerzita v Brně, Brno 2007, s. 33–34. Nesouhlasí např. Jaroslav HEROUT, *Kostel sv. Bartoloměje v Kočí u Chrudimě*, Praha 1960, s. 1. Mencl odmítá podíl dvorské huti, která pracovala v blízkém věnném městě – Chrudimi. Srov. V. MENCL, *Česká architektura...*, s. 158.

74 V. MENCL, *Vývoj...*, s. 128.

kamosenochařsky vyvedené sanktuáře. Skutečské sanktuárium datuje Beránek po roce 1391 a kočské po roce 1397.⁷⁵ Obě se zachovala ve velmi dobrém stavu. Kočské sanktuarium zdobí lomený oblouk s vloženou trojlistou kružbou. Lomený oblouk vrcholí prutem s kytkou. Boční strany oblouku flankují dvě fiály, mezi nimiž jsou vytesány dva květy. [16] Skutečské sanktuárium tvoří po stranách dvojice fiál zakončených křížovou kytkou s panely završenými gotickými jeptiškami. Sanktuář ve Skutči se oproti kočskému vyznačuje schématickostí a mohutností kompozice postranních fiál i lomeného oblouku s kytkou. Kostely nevynikají velkou mírou kreativity a vyznačují se spíše utilitárností. I přes to se zde nachází kvalitní řemeslně zpracované detaily, které tvoří hlavní zdobné prvky kostelů.

Kromě Neuwirtha se badatelé doposud nezabývali vztahem mezi oběma skutečskými kostely. Výstavbu nového děkanského kostela datuje Neuwirth do druhé poloviny 14. století, což ho vedlo k názoru, že se na obou stavbách mohli podílet bratři Lútkové.⁷⁶ Avšak na základě nejstarší datované části děkanského kostela, a sice figurální konzoly se štítkem Vartenberků, kteří na Rychmburském panství vládli přibližně v první polovině 14. století, nelze uvažovat o tom, že by bratři Lútkové vystavěli tento kostel v jeho nejstarší podobě. Případné autorství bratří Lútků lze předpokládat jen ve fázi rozšíření či dostavby, jelikož se jejich činnost ve Skutči se datuje až do fáze vlády pánů z Pardubic a není doloženo, že by se zde vyskytovali před výstavbou špitálního kostela.

V námi zkoumaném období vládl na rychmburském panství Vilém z Pardubic a později jeho syn Smil Flaška, blízcí příbuzní Arnošta z Pardubic, prvního pražského arcibiskupa, díky němuž mohli mít dobré kontakty s kvalitními řemeslníky.⁷⁷ Arnošt z Pardubic měl tři sourozence – Bohouše, Smila a Viléma. Po smrti svého otce v roce 1340 převzal Arnošt správu nad rodinnými pozemky a začal zastávat post poručníka svých nezletilých bratří.⁷⁸ Bohouš se dal stejně jako Arnošt na duchovní dráhu. Nejmladší, tj. Smil a Vilém, se starali o rodové statky.⁷⁹ Po smrti Arnoštově i Smilově se Vilém stal jediným pokračovatelem rodu pánů z Pardubic.⁸⁰ Vilémův syn, Smil Flaška z Pardubic, se ve svém mládí pohyboval na dvoře svého příbuzného Arnošta a možná i na

75 Jan BERÁNEK, *Podoba, typologie a vývoj sanktuárií*, in: Aleš Mudra – Helena Zápalková – Jan Beránek et al., *V oplatce jsi všecek tajně: eucharistie v náboženské a vizuální kultuře Českých zemí do roku 1620*, Praha 2017, s. 105–108.

76 J. NEUWIRTH, *Geschichte...*, s. 540.

77 Více o prvním pražském arcibiskupovi srov. Z. HLEDÍKOVÁ, *Arnošt z Pardubic. Arcibiskup, zakladatel, rádce*, Praha 2008. Dále srov. *Arnošt z Pardubic a Kladska*, in: *Uprostřed koruny české, Gotické a raně renesanční umění východních Čech 1250–1550. Průvodce výstavou*, eds. Helena Dáňová – Markéta Pražáková, Hradec Králové 2019, s. 97. Dále srov. Václav CHALUPECKÝ, *Arnošt z Pardubic, první arcibiskup pražský (1346–1364)*, Praha 1941. Dále srov. František MUSIL, *První pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic a východní Čechy*, in: *Dějiny východních Čech v pravěku a středověku (do roku 1526)*, ed. O. Felcman, Praha 2009, s. 409–411. Dále srov. J. K. VYSKOČIL, *Arnošt...*

78 V. CHALUPECKÝ, *Arnošt...*, s. 22–23.

79 J. K. VYSKOČIL, *Arnošt...*, s. 207.

80 *Tamtéž*, s. 214.

dvore královském. Získal dobré vzdělání, což dokazuje jeho česká veršovaná skladba *Nová rada*.⁸¹

Páni z Pardubic se zajisté snažili svůj šlechtický statut i úspěch svého člena na pražském arcibiskupském stolci řádně prezentovat, a tak si mohl Smil Flaška najmout do Skutče pražské stavitele a řemeslníky. Dokazuje to fakt, že ve Skutči nechal vystavět špitál a špitální kostel, přestože se v té době potýkal s finančními potížemi.⁸² Nelze vyloučit možnost, že Smil využil přítomnosti bratří Lútků na svém panství a požádal je o účast na děkanském kostele Nanebevzetí Panny Marie. Jelikož se k jednotlivým přestavbám nedochovaly archivní prameny, můžeme se jen dohadovat, zda se tak dělo jen v dostavbě rozestavěného kostela či přestavbě a nebo v jeho zvýšení. Václavík se Šedou vyslovují hypotézu, že se v této době přestavoval chór, který patřil k zamýšlené první části možné celkové přestavby kostela. Autoři vyzdvihují vysokou řemeslnou úroveň kamenosochařských článků presbytáře, kterou dávají do souvislosti s náročností samotných pánů z Pardubic a odkazují ke kontaktům s pražským královským dvorem.⁸³

Kloním se k názoru, že neznámá historie přestavby kostela Nanebevzetí Panny Marie ve Skutči souvisí se stavební činností Smilovou. Bratři Lútkové mohli být osloveni k podílení se na děkanském kostele. Určitě byli schopni dokončit rozestavěný kostel či navrhnout jeho přestavbu, která by se týkala nadzemní části kostela, což by zahrnovalo pravděpodobné zbourání části obvodového zdiva a následné zvýšení a upravení kostela. Jejich realizace se vyznačují dobrou řemeslnou úrovní, což dokazují již výše zmíněná sanktuária.

Figurální konzoly děkanského kostela vytvořili dva mistři a je pravděpodobné, že bratři Lútkové, jakožto kameníci, mohli taktéž dotvořit soubor konzol naturalistických rysů a dokončit tím stavbu. O kvalitě kamenosochařů ve Skutči vypovídá i dnes již zazděný bohatě kamenosochařsky zdobený severní portál západní věže kostela Nanebevzetí Panny Marie, jehož původní lokace není známa. Portál nemá ve východních Čechách analogii. Slavík se domnívá, že byl původně určen pro špitální kostel, avšak k jeho umístění nakonec nedo-

81 Smil Flaška z Pardubic je znám svou alegoricko-didaktickou básní *Nová rada*. Zvířata vyskytující se v básni dávají rady lvovi (představoval Václava IV.), který zastává post krále. Smil svou báseň začal psát ještě za vlády Karla IV. s podporou svého strýce Arnošta z Pardubic. Srov. *Taměž*, s. 26; Jan Kapistran VYSKOČIL, *Arnošt z Pardubic a jeho doba*, Praha 1948, s. 175 a 209; Vladimír HRUBÝ – František NESEJT, *Literatura*, in: *Dějiny východních Čech v pravěku a středověku (do roku 1526)*, ed. Ondřej Felcman, Praha 2009, s. 457–458; F. ŠEBEK, *Skuteč...*, s. 27.

82 V té době se Smil Flaška vypořádával se ztrátou Pardubic a části přilehlého panství kvůli fiktivní smlouvě na prodej panství Stará a Pardubice po Vznatovi ze Skuhrova. Problém nastal, když Vznata ze Skuhrova v roce 1384 náhle zemřel. Majetek pánů z Pardubic byl prohlášen za „odumřelý“. Po delších soudních přích s králem Václavem IV. a jeho dvorem se museli páni z Pardubic vzdát části svého majetku, což posléze vedlo k dalším k finančním potížím. V polovině devadesátých let vlastnil už jen panství rychmburské a část pardubického panství, které však tvořily homogenní celek. Srov. F. ŠEBEK, *Flaškové...*, s. 25–27; TÝŽ, *Doba pánů z Pardubic a vznik města*, in: *Dějiny Pardubic*, 1. díl, F. Šebek a kol., Pardubice 1990, s. 54; TÝŽ, *Skuteč...*, s. 25.

83 F. VÁCLAVÍK – V. ŠEDA, *Problém...*, s. 56.

šlo,⁸⁴ což by Menclovu dataci mezi lety 1350–1380 posunulo za rok 1391, kdy Smil společně s Petrem Lútkou sepsali smlouvu na jeho výstavbu. Portál mohli vytvořit i samotní bratři Lútkové, avšak u jejich dalších staveb se nevyskytuje obdobný typ portálu. Existují analogie, které mohli kameníci načerpat z pražských realizací a které Smil Flaška znal ze svých cest – například západní portál Týnského chrámu a severní portál kostela svatého Karla Velikého na Karlově (přibližně kolem roku 1380). Mimopražskou analogii představuje portál kostela svatého Michaela Archanděla v Pacově v pelhřimovském okrese⁸⁵ nebo portál kostela Narození Panny Marie v Roudnici nad Labem vedoucí z jižní lodi do ambitu z druhé poloviny 14. století.⁸⁶ V menších poddanských městech není výjimkou variování zdobných motivů z významných staveb i několik desítek let po jejich vzniku. Portál, dle mého mínění, patří mezi další prvky ukazující snahu o reprezentaci rodu pánů z Pardubic ve Skutči.

Autorka | Author

Tereza Jelínková

Katedra dějin umění
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci
Univerzitní 3
779 00 Olomouc
terezatereza.jelinkova@gmail.com

Bc. Tereza Jelínková (*1996) studuje navazující magisterské studium na Katedře dějin umění při Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Bakalářské studium dokončila v roce 2019 závěrečnou prací *Gotická sakrální architektura Skutče*.

---

84 J. SLAVÍK, *Významné architektonické památky...*, s. 277.

85 V. MENCL, *Vývoj...*, s. 126.

86 Bohumil MATĚJKA, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století, IV., Politický okres Roudnický*, Praha 1898, s. 158 a 165–166.

Obr. 1: Kostel Nanebevzetí Panny Marie, Skuteč.
Zdroj: Archiv autorky.

Obr. 2: Kostel Božího Těla, Skuteč.
Zdroj: Archiv autorky.

Obr. 3: *Figurální konzola naturalistických rysů a figurální konzola se štítkem rodu Vartenberků. Kostel Nanebevzetí Panny Marie, Skuteč.*

Obr. 4: *Severní portál západní věže. Kostel Nanebevzetí Panny Marie, Skuteč. Zdroj: Archiv autorky.*

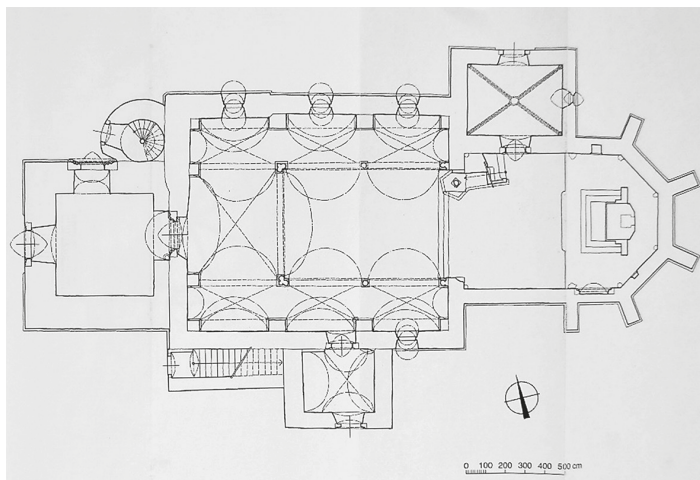
Příloha

*Obr. 1: Skuteč, kostel Nanebevzetí Panny Marie.
Zdroj: Archiv autorky.*

*Obr. 2: Skuteč, kostel Božího Těla.
Zdroj: Archiv autorky.*

Obr. 3: Skuteč, kostel Nanebevzetí Panny Marie, půdorys.

Zdroj: Martin EBEL – František R. VÁCLAVÍK – Bohdan ŠEDA, Skuteč – Kostel Nanebevzetí P. Marie, Stavebněhistorický průzkum, Římskokatolická farnost – děkanství Skuteč, Pardubice 2003.

Obr. 4: Skuteč, kostel Nanebevzetí Panny Marie, presbytář.

Zdroj: Archiv autorky.

Obr. 5: Skuteč, kostel Nanebevzetí Panny Marie, severní portál západní věže.
Zdroj: Archiv autorky.

Obr. 6: Skuteč, kostel Nanebevzetí Panny Marie, portál vedoucí z přízemí věže do lodi kostela.
Zdroj: Archiv autorky.

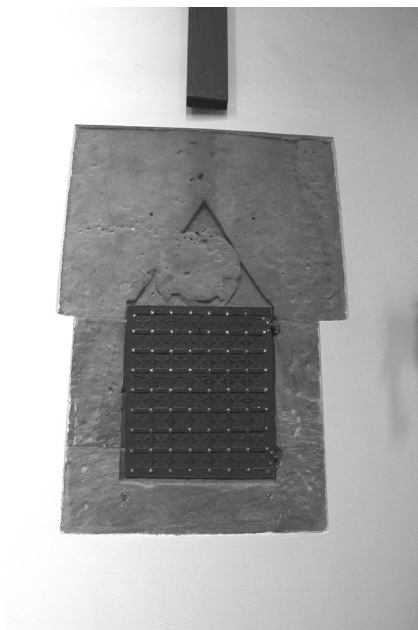
Obr. 7: Skuteč, kostel Nanebevzetí Panny Marie, portál vedoucí z jižní předsíně do lodi kostela.
Zdroj: Archiv autorky.

Obr. 8: Skuteč, kostel Nanebevzetí Panny Marie, figurální konzola naturalistických rysů a figurální konzola se štítkem rodu Vartenberků.
Zdroj: Archiv autorky

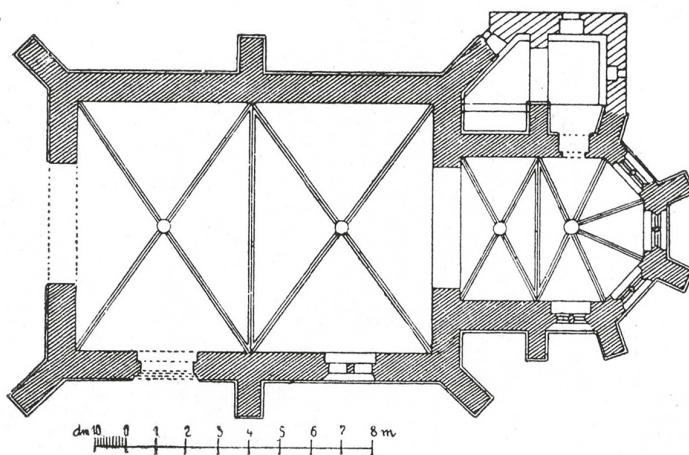

Obr. 9: Skuteč, kostel Nanebevzetí Panny Marie, sedile v presbytáři.
Zdroj: Archiv autorky

Obr. 10: Skuteč, kostel Nanebevzetí Panny Marie, severní sanktuář v presbytáři.
Zdroj: Archiv autorky

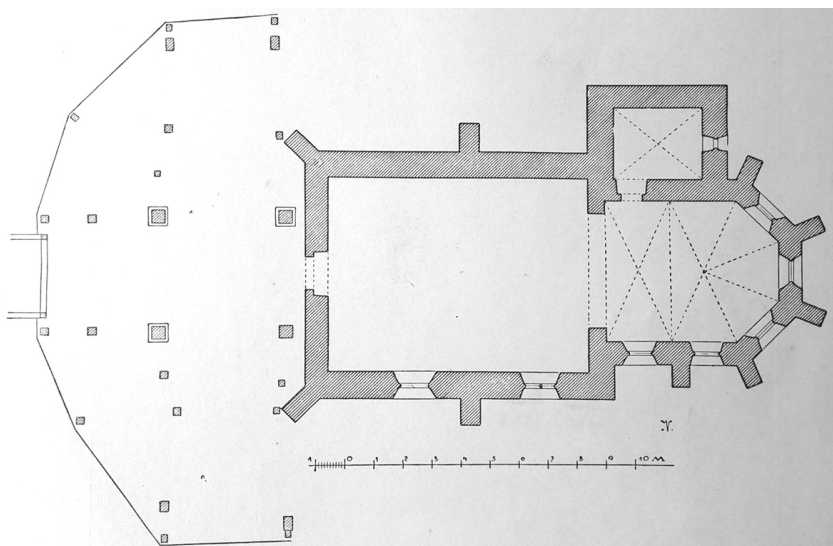
Obr. 11: Skuteč, kostel Božího Těla, půdorys. Zdroj: Zdeněk WIRTH, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století, XVI. Politický okres Vysokomýtský, Praha 1902.*

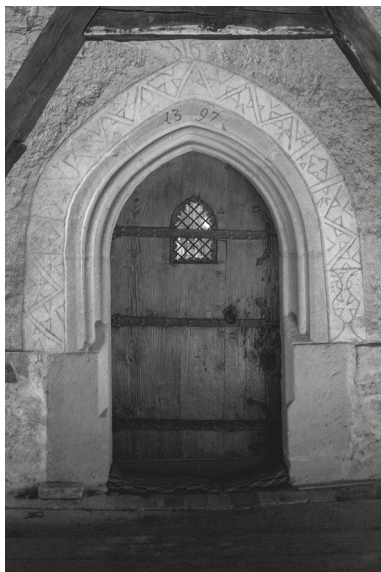
Obr. 12: Skuteč, kostel Božího Těla, jižní portál.
Zdroj: Archiv autorky

Obr. 13: Skuteč, kostel Božího Těla, sanktuarium.
Zdroj: Archiv autorky.

Obr. 14: Koč, kostel sv. Bartoloměje, půdorys. Zdroj: Karel CHYTIL,
*Soupis památek historických a uměleckých
v politickém okrese Chrudimském, Praha 1900*

Obr. 15: Kočí, kostel sv. Bartoloměje, západní portál.
Zdroj: Archiv autorky.

Obr. 16: Kočí, kostel sv. Bartoloměje, sanktuarium.
Zdroj: Archiv autorky.

Personální proměny ve skupině východočeských poslanců Národního shromáždění v 50. a 60. letech

TOMÁŠ HRADECKÝ

Abstrakt | Abstract

Stať představuje analýzu personálních proměn skupiny východočeských poslanců, zvolených do Národního shromáždění Československa ve volebních letech 1954, 1960 a 1964. Všímá si kvantifikovatelných proměn jejich věkové struktury, stranické příslušnosti, povolání a doby, kterou strávili ve výkonu poslancecké funkce.

Personnel changes in the group of East Bohemian deputies of the Czechoslovak National Assembly in the 1950s and 1960s

The essay presents an analysis of personnel changes of a group of East Bohemian deputies elected to the National Assembly of Czechoslovakia in the election years 1954, 1960 and 1964. The text notes the quantifiable changes in their age structure, party affiliation, occupation and time spent in parliamentary office.

Klíčová slova | Key Words

Československo, Národní shromáždění, poslanci, východní Čechy, volby, 50. léta, 60. léta
Czechoslovakia, National Assembly, deputies, Eastern Bohemia, elections, 1950s, 1960s

Úvodem

Volby do Národního shromáždění Československa v 50. a 60. letech 20. století nebyly postaveny na principu volné soutěže politických stran, nýbrž na jednotné kandidátce politických subjektů Národní fronty Čechů a Slováků, kterou ovšem mocensky ovládala Komunistická strana Československa (KSČ). Touto obecně známou definicí, kterou se namnoze volby v období vlády KSČ v Československu v různých variacích popisují, může dojít k nechtěné generalizaci, z níž nepřímou vyplývá, že na těchto volbách vlastně není historicky co zkoumat. Opak je však pravdou. Některé novější výzkumy se zabývají právě

otázkou československého parlamentarismu v komunistickém období,¹ stejně jako volebním fenoménem na různých regionálních úrovních,² popisují personální proměny stranického, správního nebo jiného politického aparátu tehdejšího státu.³ Pro historiky tak vzniká badatelský prostor k popisu nejen samotného volebního mechanismu, nýbrž také pro analytické uchopení významné politické skupiny osob, tedy poslanců československého parlamentu – Národního shromáždění ČSR, resp. ČSSR. Jaké proměny nastaly ve skladbě poslanců jednotlivých regionů? Jaká byla jejich věková struktura či jejich profese? Kolik osob svůj mandát ukončilo z rozličných důvodů předčasně? To je jen několik úvodních otázek, na které lze odpovět.

Účelem této stati není a v tomto úzkém prostoru nemůže být kompletní proces realizace voleb ve sledované oblasti se všemi podrobnostmi, i když takové analýzy již také vznikají a jejich další rozvoj a komparace nepochybně napomohou k hlubšímu vědeckému poznání politické reality komunistického Československa. Autor chce uchopit proměnu skladby zvolených poslanců východočeského regionu v letech parlamentních voleb 1954, 1960 a 1964 a podání kvantitativní analýzy proměn vyplývajících z jednotlivých voleb. Sledovaným územím, z něhož se rekrutovali zvolení kandidáti na poslance, je oblast východních Čech, ve své době velmi silná politická základna tehdejšího státu. Bohaté archivní fondy našťastí skýtají dostatečné množství osobních materiálů zvolených poslanců ve volebních obvodech východních Čech.⁴

Úvodní problém přináší již samotná definice východočeského regionu. Ten se v dějinách české (resp. i československé) státnosti často proměňoval, stejně jako se měnilo jeho celkové území. Při analýze voleb je proto nutné definovat tzv. „východočeské volební území“ podle vyšších správních jednotek. V letech 1954 až 1964 šlo o kraje, jejichž hranice určovaly také jednotlivé volební obvody východních Čech, a tedy i celého „východočeského volebního území.“

- 1 K Národnímu shromáždění ČSSR v celostátním měřítku nejlépe srov. Ondřej FELCMAN, *Československý parlament na prahu Pražského jara: Národní shromáždění na cestě k reformě (1964 – duben 1968)*, Praha 2015.
- 2 Srov. např. Monika KABEŠOVÁ „Hlasujeme pro kandidáty NF.“ *Mechanismus výběru kandidátů pro volby do KNV Pardubice v letech 1954 a 1957*, České, slovenské a československé dějiny 20. století XIII., Hradec Králové 2019.
- 3 Srov. např. Ondřej FELCMAN – Ondřej ŠINDELÁŘ, *Proměny východočeské komunistické politické elity - skupina představitelů KNV*, *Východočeské listy historické* 30, 2013, s. 37–73.
- 4 Jde především o rozsáhlé fondy krajských národních výborů (dále KNV), uložené ve Státním oblastním archivu (dále SOA) v Zámrsku; konkrétně jde o fond (dále f.) KNV Pardubice 1949–1960, f. KNV Hradec Králové 1949–1960 a f. VČ KNV Hradec Králové 1960–1976. Další prameny – ovšem nikoli v tak potřebném rozsahu – skýtají také f. KV KSČ Pardubice a f. KV KSČ Hradec Králové. Všechny tyto fondy sloužily jako pramenná základna pro tuto analýzu. V těchto pramenech se nachází dotazníky a osobní charakteristiky zvolených poslanců, jejichž krátké biogramy jsou uvedeny – převážně u významnějších politických činitelů – v poznámkách pod čarou. Informace lze konfrontovat také např. s publikací Františka DOSOUDILA, *Slovník k dějinám dělnického a komunistického hnutí ve východních Čechách*, Hradec Králové 1986. Ta nabízí zajímavé hodnocení činnosti poslanců z druhé poloviny 80. let. Vědecky relevantní informace k vyšším funkcionářům KSČ přináší nejnověji monumentální dvousvazkový *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ*, eds. Petr ANEV – Matěj BÍLÝ, Praha 2018.

Krajské zřízení z let 1949⁵ i 1960⁶ nerespektovalo dřívější zemské hranice a východočeský region je tak nutné ustanovit v hranicích volebních obvodů. Pro volby v roce 1954 lze za region východních Čech považovat kraje Hradecký a Pardubický, které se dále dělily na 29 volebních obvodů (16 v kraji Hradeckém⁷ a 13 v kraji Pardubickém⁸), v nichž byl volen vždy jeden poslanec a příslušný náhradník. Volební obvody ne vždy odpovídaly územím politických okresů a byly vymezeny především počtem jejich obyvatel-voličů.⁹

Volby v červnu 1960 probíhaly již podle platného zákona o novém územním členění státu, kterým vznikl také jednotný Východočeský kraj (se sídlem v Hradci Králové), zahrnující v sobě s dílčími úpravami většinu území zrušených krajů Pardubického a Hradeckého. Do nového kraje byla začleněna i část bývalého Olomouckého kraje, konkrétně Svitavsko. V rámci nového kraje bylo pro volby do Národního shromáždění vytvořeno na základě principu počtu obyvatelstva celkem 27 volebních obvodů.¹⁰ Volební rok 1964 pak přinesl do systému volebních obvodů další změny, kde se opětovně přihlíželo především k počtu jejich obyvatel. Vzniklo tak 26 volebních obvodů.¹¹

V letech 1954–1964 bylo ve východočeském volebním území postupně zvoleno do funkce poslance Národního shromáždění celkem 58 osob, z toho 8 žen a 50 mužů. Při studiu proměn této politické skupiny je zapotřebí stano-

---

5 Zákon č. 280/1948 Sb. o krajském zřízení.

6 Zákon č. 36/1960 Sb. o územním členění státu.

7 Označené jako volební obvody č. 134 až 149.

8 Označené jako volební obvody 150 až 162.

9 Ustavenými volebními obvody se staly: Jičín (134), Nový Bydžov (135), Nová Paka – Hořice (136), Vrchlabí (137), Dvůr Králové nad Labem (138), Trutnov I (139), Trutnov II (140), Broumov (141), Náchod (142), Jaroměř – Hořice (143), Hradec Králové – město I (144), Hradec Králové – město II – Rychnov (145) Hradec Králové – okres (146), Dobruška (147), Rychnov and Kněžnou (148) a Žamberk (149). Podobné rozdělení volebních obvodů se týkalo také Pardubického kraje, v němž volby probíhaly v obvodech: Lanškroun – Ústí nad Orlicí (150), Ústí nad Orlicí – Vysoké Mýto (151), Litomyšl – Vysoké Mýto (152), Vysoké Mýto – Chrudim – Holice (153), Holice – Pardubice – Chrudim (154) Pardubice – město (155), Pardubice – venkov (156), Přelouč – Čáslav (157), Čáslav (158), Chrudim (159), Chotěboř – Chrudim (160), Hlinsko (161) a Polička – Hlinsko (162). Srov. Státní oblastní archiv (dále SOA) Zámorsk, fond (dále f.) Krajský národní výbor (dále KNV) Pardubice 1949–1960, karton č. (dále kart.) 775, inventární číslo (dále inv. č.) 37, Volební obvody Pardubického kraje pro volby do Národního shromáždění; SOA Zámorsk, f. KNV Hradec Králové 1949–1960, kart. 412, inv. č. 204, Směrnice o volbách do NS.

10 V rámci celorepublikových voleb byly tyto východočeské obvody označeny čísly: Havlíčkův Brod (109), Ledec nad Sázavou (110), Hradec Králové (111), Třebechovice pod Orebem (112), Nový bydžov (113), Chrudim (114), Hlinsko (115), Jičín (116), Hořice (117), Náchod (118), Broumov (119), Jaroměř (120), Pardubice (121), Holice (122), Přelouč (123), Rychnov nad Kněžnou (124), Týniště nad Orlicí (125), Semily (126), Turnov (127), Svitavy (128), Polička (129), Trutnov (130), Vrchlabí (131), Dvůr Králové nad Labem (132), Ústí nad Orlicí (133), Lanškroun (134) a Žamberk (135). Srov. SOA Zámorsk, f. KNV Hradec Králové 1949–1960, kart. 474, inv. č. 603, vyhlášky o registraci kandidátů ve volebních obvodech.

11 Staly se jimi: Havlíčkův Brod (106), Chotěboř (107), Hradec Králové (108), Nový Bydžov (109), Třebechovice pod Orebem (110), Hlinsko (111), Chrudim (112), Hořice (113), Jičín (114), Jaroměř (115), Náchod (116), Holice (117), Pardubice (118), Přelouč (119), Dobruška (120), Rychnov and Kněžnou (121), Semily (122), Turnov (123), Polička (124), Svitavy (125), Dvůr Králové nad Labem (126), Trutnov (127), Vrchlabí (128), Lanškroun (129), Ústí nad Orlicí (130) a Žamberk (131). Srov. SOA Zámorsk, f. VČ KNV Hradec Králové 1960–1976, kart. 454, inv. č. 603/2, kandidáti do NS, volební vyhláška.

vit některé základní parametry, které lze u dotyčných osob sledovat a kvantifikovat. Kromě základních znaků, jakými jsou pohlaví zvolených poslanců a jejich věk v době volby, je jistě nezbytné podívat se na jejich stranickou příslušnost, celkovou délku výkonu jejich poslaneckého mandátu v československém parlamentu, či jejich původní povolání. V rámci těchto změn lze sledovat zřejmé tendence vývoje skupiny východočeských poslanců v 50. a 60. letech 20. století.

Poslanci, poslankyně a jejich věková struktura

Poslanec byl v roce 1954 zvolen na šestileté funkční období, po roce 1960 se doba výkonu mandátu zkrátila na čtyři roky. Poslanci zvolení v roce 1964 ovšem v naprosté většině případů zůstali v parlamentu i po vyhlášení československé federace a zasedali i po roce 1969 ve Federálním shromáždění ČSSR a rovněž v České národní radě. Další volby se uskutečnily až v roce 1971. Období let 1964–1971 tak lze považovat za nejdelší sledované období mezi dvěma volbami poslanců československého parlamentu. Sledovaná volební období tedy můžeme rozdělit pro naše potřeby na 1. volební období (1954–1960), 2. volební období (1960–1964) a 3. volební období (1964–1971).

Není překvapivým zjištěním, že počet žen-poslankyň byl ve východních Čechách, stejně jako v celé republice, nižší než počet mužských poslanců. Ve všech sledovaných volebních obdobích bylo do Národního shromáždění zvoleno dohromady pouze 8 žen. Celkově se však jako poslankyně nepochybně osvědčily, neboť z celkového počtu bylo 5 zvoleno ve všech třech sledovaných volebních obdobích, jedna zasedala v parlamentu v letech 1960–1971 a pouze dvě zastávaly zvolený mandát po jediné funkční období. Žádná z poslankyň se ovšem nestala současně členkou československé vlády.

U mužských poslanců je situace pestřejší, nejen vzhledem k jejich celkovému počtu. Plná tři sledovaná volební období vykonávalo svůj mandát celkem 10 poslanců, necelá tři období vydržel kvůli své předčasné rezignaci v parlamentu poslanec jeden.¹² Po dvě plná volební období byli členy parlamentu čtyři východočeští poslanci, jeden další pak rezignoval v průběhu druhého mandátu a jeden v průběhu druhého mandátu zemřel. Jediné volební období pak v Národním shromáždění strávilo celkem 29 poslanců, méně než jedno plné období pak 4 poslanci, z nichž jeden zemřel, jeden rezignoval a dva byli náhradníci se zkráceným mandátem do termínu dalších voleb.

Mezi poslanci-muži nalezneme mnoho osobností, které v československém parlamentu setrvaly ještě více volebních období. Rekordmanem v tomto ohledu je bezesporu Josef Jägerman,¹³ který byl zvolen poslancem za KSČ již v roce 1946 a v parlamentu setrval až do roku 1986, tedy plných 40 let

¹² Jednalo se o Josefa Borůvku, srov. pozn. č. 16.

¹³ **Josef Jägerman** (1913–2011, též v pramenech někdy uváděn jako Jägermann), člen KSČ, rodák z Pardubic, byl poslancem v letech 1946–1986. Za nacistické okupace byl jako člen komunistického oboje zatčen a

a 8 volebních období. Rovněž JUDr. Jan Němec¹⁴ a Josef Nepomucký,¹⁵ kteří byli zvoleni celkem sedmkrát, patřili mezi poslanecké stálice východních Čech. V rámci politických změn docházelo i mezi východočeskými poslanci k rezignacím nebo uvolněním z funkcí. Takto byl postižen např. Josef Borůvka,¹⁶ uvolněný z funkce v roce 1969, lékař akad. Ivan Málek,¹⁷ který z politických důvodů rezignoval v roce 1970, či bezpartijní poslanec MVDr. Jiří Lacina, který byl funkce zbaven v roce 1969. Poslední jmenovaný se jako jediný ze všech poslanců dokázal do parlamentu vrátit: mezi lety 1990 a 1992 byl poslancem demokratického Federálního shromáždění ČSFR za Občanské fórum, resp. později za Občanskou demokratickou stranu.¹⁸ Celkem 7 východočeských poslanců zastávalo kromě činnosti v parlamentu také funkci v československé vládě. Byli jimi již zmíněný Josef Borůvka (ministr zemědělství a výživy v roce 1968), František Krajčír (v letech 1948–1959 ministr vnitřního obchodu, 1959–1963 ministr zahraničního obchodu, mezi lety 1963 a 1968 pak místopředseda vlády), Vratislav Krutina (ministr zemědělství v letech 1955–1956 a 1961–1963, v letech 1963 až 1967 ministr potravinářského průmyslu), lidovecký ministr a po roce 1968 předseda ČSL Antonín Pospíšil (ministr dopravy 1951–1958, ministr energetiky 1958–1960, ministr bez portfeje 1969–1971), dále Ing. Otakar Šimůnek (ministr chemického průmyslu 1951–1954, ministr-předseda SPÚ 1954–1962, v letech 1959–1968 rovněž místopředseda vlády), Jindřich Uher (v letech 1953–1954 ministr zemědělství a místopředseda vlády, 1954–1961 ministr potravinářského průmyslu, 1961–1968 ministr vnitřního obchodu) a Josef Nepomucký (ministr zemědělství 1951–1953).

Věková struktura zvolených poslanců se ve sledovaném období měnila. Na výkon poslanecké funkce byly mocenskými strukturami přirozeně opakovaně navrhovány především osoby, které se při výkonu funkce již osvědčily v předchozím období. Můžeme proto pozorovat přirozené stárnutí skupiny

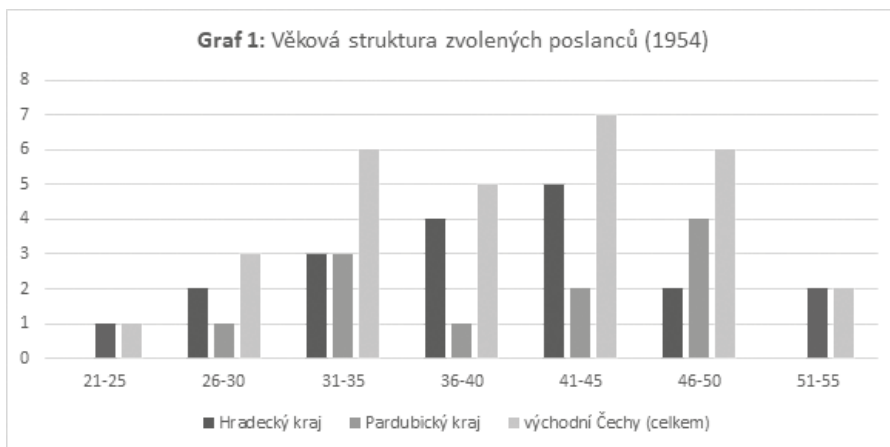
---

uvězněn. Po válce působil jako vedoucí tajemník KV KSČ v Pardubicích. Nositel Řádu republiky a Řádu práce.

- 14 **JUDr. Jan Němec** (* 1913), nejdříve člen sociálně demokratické strany, po jejím sloučení (1948) člen KSČ, právník, v letech 1948–1986 poslanec. Po 2. světové válce byl tři roky předsedou MNV v Hradci Králové. Nositel Řádu práce (1960, 1963, 1968) a Řádu vítězného února (1973). Mimo sledované období byl za normalizace (1969–1981) dlouholetým ministrem spravedlnosti ČSR v rámci federace.
- 15 O Josefu Nepomuckém srov. pozn. č. 24.
- 16 **Josef Borůvka** (1911–1979), člen KSČ, poslanec parlamentu v letech 1946–1969, od dubna do prosince 1968 krátce ministr zemědělství a výživy ČSSR. Jeho činnost je spjata s východními Čechami. V letech 1949–1956 byl zemědělským tajemníkem KV KSČ v Hradci Králové, v letech 1956–1960 vedoucím tajemníkem KV Národní fonty tamtéž. Od ledna do března 1968 byl rovněž členem politbyra ÚV KSČ. Z funkce byl uvolněn v září 1969.
- 17 **Prof. MUDr. Ivan Málek, DrSc.** (1909–1994), později akademik, člen KSČ, poslanec v letech 1960–1970. Lékař, profesor mikrobiologie a imunologie na Lékařské fakultě Univerzity Karlovy v Hradci Králové. V letech 1962–1970 ředitel Mikrobiologického ústavu ČSAV. Odstaven z politického prostoru byl jako osobnost éry Antonína Novotného a „exponent pravice“ po roce 1970, v roce 1973 odešel do penze.
- 18 **MVDr. Jiří Lacina** (* 1934), zvolen jako bezpartijní poslanec v roce 1964, rezignoval v roce 1969. Veterinář, jeden z 10 poslanců, kteří se na podzim 1968 zdrželi hlasování o přijetí tzv. zákona o dočasném pobytu sovětských vojsk. Za normalizace byl pronásledován, poslancem se znovu stal mezi lety 1990 a 1992, nejprve za OF, později za ODS. V 90. letech přešel do US-DEU. Působil v regionální politice, po roce 1994 byl místopředsedou Chrudimi.

východočeských poslanců v 50. a 60. letech. Věk poslanců v době zvolení můžeme pro naše účely rozdělit do deseti skupin: poslanci do 25 let věku, dále 26–30 let, 31–35 let, 36–40 let, 41–45 let, 46–50 let, 51–55 let, 56–60 let, 61–65 let a poslanci starší 65 let při svém zvolení. V těchto kategoriích lze dobře sledovat věkový posun zvolených poslanců ve všech třech volebních obdobích.

Průměrný věk poslance, zvoleného do Národního shromáždění mezi lety 1954–1964, byl 44,4 roku. Věkově nejmladší byli poslanci zvolení ve volbách v roce 1954. Jejich průměrný věk byl 39 a čtvrt roku, z toho průměrný věk zvolených mužských poslanců byl 39 let, u žen-poslankyň 39,5 roku. Největší věkovou skupinu zastupovali poslanci narození mezi lety 1909 a 1913, tj. v době zvolení ve věku 41–45 let, kterých bylo celkem 7. Následovala je skupina šesti poslanců ve věku 31–35 let a stejně početná skupina ve věku 46–50 let. Nejstarším zvoleným poslancem se toho roku stala téměř dvaapadesátiletá Marie Fišarová (* 1902, volební obvod Pardubice),¹⁹ nejmladším poslancem byl Přemysl Novotný (* 1931), který byl v roce 1954 zvolen náhradníkem ve věku necelých 23 let, mandátu se však ujal až v roce 1958, tj. ve věku 27 let.²⁰ I tak byl v této době nejmladším poslancem východočeského volebního území.

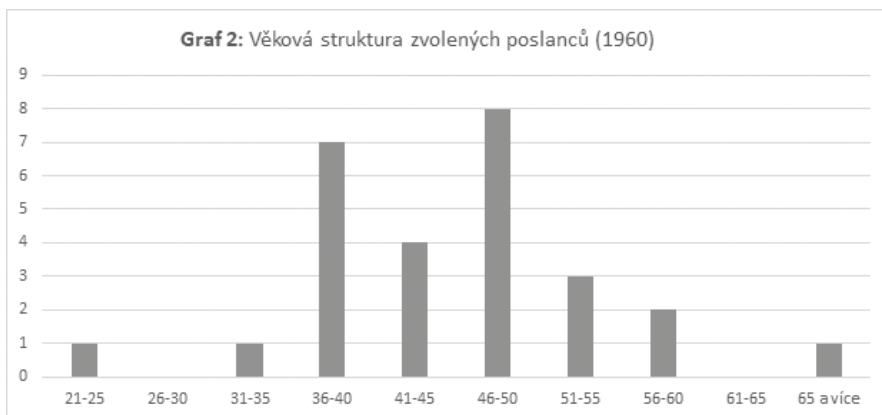
Volby v roce 1960 ukázaly jednoznačný zájem regionálních mocenských center podpořit v další kandidatuře spolehlivé osoby, jejichž výkon funkce byl považován za příkladný.²¹ Naopak celkem 17 poslanců, zvolených v roce 1954, již nebylo navrženo k další kandidatuře. Nová jednotná volební kandidátka sjednoceného Východočeského kraje nabídla voličům celkem 27 jmen, jejichž věková struktura se poměnila. Průměrný věk zvoleného kandidáta na

19 Marie Fišarová (KSČ) pracovala v době svého prvního zvolení poslankyní (1954) jako vedoucí pracovních sil KNV Pardubice a v parlamentu setrvala až do roku 1971.

20 Přemysl Novotný (KSČ), původně vedoucí oddělení prodeje a nákupu JZD Hlinsko, nastoupil do Národního shromáždění ČSR v roce 1958 za rezignujícího poslance Josefa Nováka (* 1918), bezpartijního soukromého zemědělce z Vojtěchova.

21 Srov. SOA Zámorsk, f. KNV Hradec Králové 1949–1960, kart. 412, inv. č. 204.1, registrace kandidátů, hodnocení kandidátů na poslance a navržených náhradníků.

poslance parlamentu byl 46,6 roků, z toho u mužů 46,3 let a u žen 40,9 roků. Nejstarším kandidátem byl 69 letý člen ČSS, důchodce Josef Šafařík (* 1890, volební obvod Havlíčkův Brod), nejmladší poslankyní pak byla zvolena bezpartijní dělnice-přadlena národního podniku Tepna Náchod Jarmila Škorcová, které bylo v roce jejího zvolení 23 let (* 1937, volební obvod Náchod).²² Šlo také v daném roce o jedinou zvolenou východočeskou poslankyni do 30 letech věku. Nejpočetnější skupinu východočeských poslanců reprezentovali lidé narození v letech 1910–1914 (46–50 let), který bylo zvoleno celkem 8, následováni sedmi poslanci věkové skupiny 36–40 let (narození mezi lety 1920–1924). Ostatní věkové skupiny již větší zastoupení neměly.

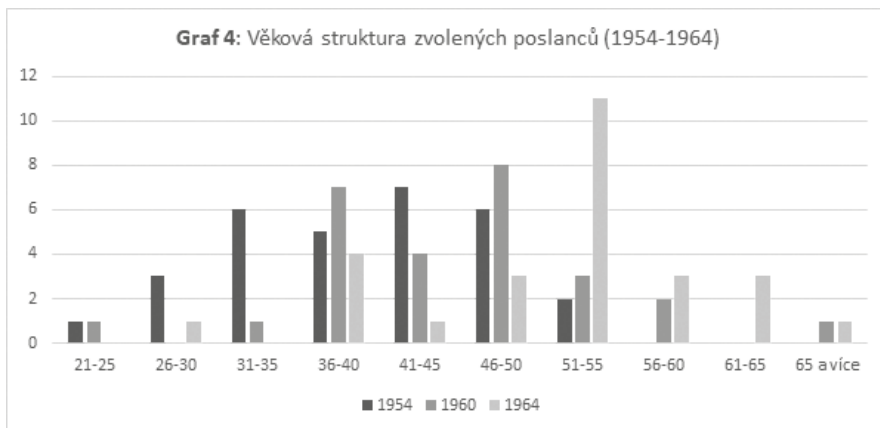
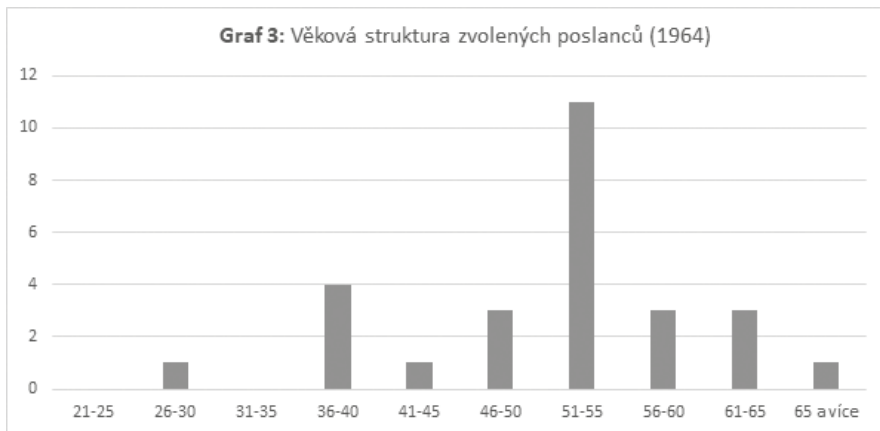

Když se ve východních Čechách v roce 1964 připravovaly kandidátní listiny do Národního shromáždění ČSSR, bylo zachováno jednoduché pravidlo z předcházejících voleb. I tentokrát byli navrženi především kandidáti, kteří se v předešlém období osvědčili.²³ Ubylo rovněž těch, kterým mandát znovu nabídnut nebyl – jestli v roce 1960 neobhajovalo svůj první a jediný mandát 17 poslanců, v roce 1964 se jich takto po jednom vykonaném volebním období „neosvědčilo“ pouze osm. Na kandidátních listinách volebních obvodů se dne 14. června 1964 objevilo ve všech volebních obvodech Východočeského kraje celkem 26 jmen, z nichž mnoho bylo voličům již známých. Právě nasazování osvědčených poslanců do kandidátek způsobilo další průměrný věkový posun kandidátů na poslanecké křeslo. Průměrný věk zvoleného východočeského kandidáta v roce 1964 činil 50,2 roku (tj. o téměř 11 let více než v roce 1954 a o 3,6 roku více než v roce 1960), z toho mužští kandidáti dosáhli průměrného věku 51,4 roku, ženy pak 49,2 roku. Nejstarším kandidátem tohoto roku

22 Pro J. Škorcovou se jednalo o jediné poslanecké období (1960–1964), J. Šafařík byl poslancem zvolen již v letech 1948 a 1954 za obvod Havlíčkův Brod, který ovšem v těchto letech nebyl součástí Pardubického kraje a sledovaného východočeského volebního území. V parlamentu setrval do roku 1964 a zemřel koncem roku 1979 v Praze, osm dní po svých 89. narozeninách.

23 SOA Zámorsk, f. KNV Hradec Králové 1949–1960, kart. 475, inv. č. 1110, průběh předvolební kampaně – hodnocení kandidátů.

byl Josef Nepomucký (* 1897),²⁴ nejmladším byl bezpartijní kandidát obvodu Chrudim, veterinář MVDr. Jiří Lacina (* 1934), který z politických důvodů rezignoval na svůj mandát v roce 1969.²⁵

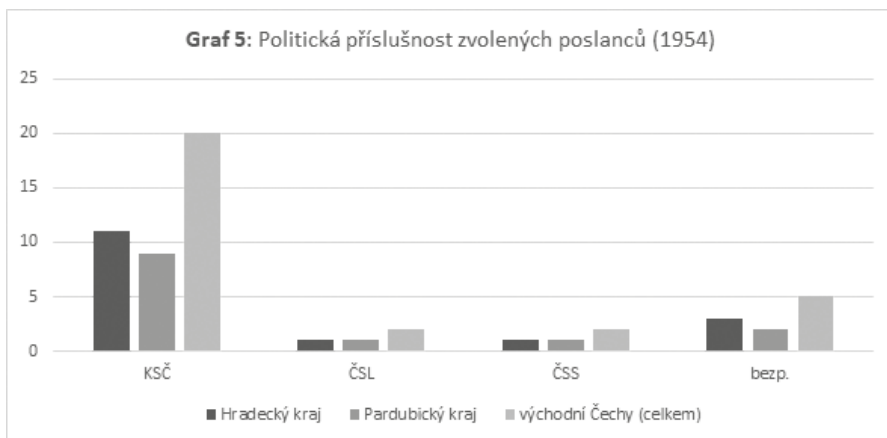
24 **Josef Nepomucký** (KSČ), v roce 1964 již penzista, původně předseda Ústřední rady družstev, poté ministr zemědělství (1951–1953), byl poprvé zvolen do parlamentu již v roce 1935 (srov. výše). Významný komunist (původem ze středočeského Předboje), nositel Řádu republiky (1955) a Řádu Klementa Gottwalda (1967), zemřel v Praze v roce 1972.

25 O Jiřím Lacinovi srov. pozn. č. 18.

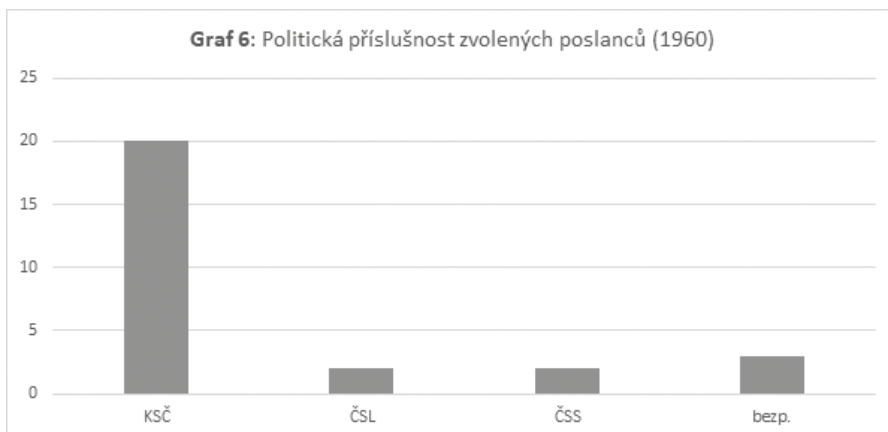
Poslanci podle stranické příslušnosti

Omezená nabídka Národní fronty Čechů a Slováků skýtala voličům východních Čech možnost vybírat kandidáty pouze tří politických subjektů: Komunistické strany Československa, Československé strany lidové a Československé strany socialistické. Jakkoli je v archívních pramenech zřetelná dominance KSČ při výběru kandidátů, jejich oficiálním navrhovatelem byla – alespoň na papíře – právě Národní fronta. Ta pochopitelně v celém sledovaném období preferovala maximální možné zastoupení členů KSČ v parlamentu. Zdání politické plurality však měli doplnit kandidáti jiných stran, případně osoby bezpartijní.

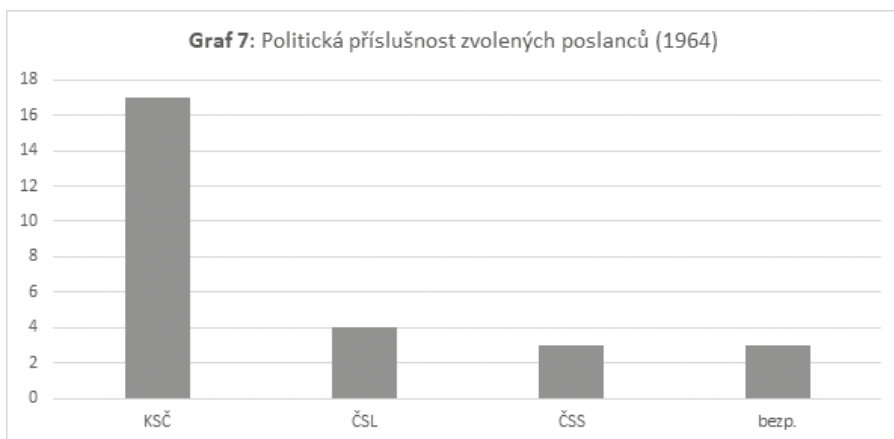
V roce 1954 bylo zastoupení dvou minoritních stran Národní fronty ve skupině zvolených poslanců skutečně symbolické: v každém volebním kraji byl zvolen pouze jeden člen ČSL a jeden člen ČSS. Početnější skupinu tvořili bezpartijní poslanci, celkem tři v Hradeckém kraji (jeden z nich však v průběhu mandátu rezignoval a byl nahrazen členem KSČ) a dva v Pardubickém kraji. Celkem 21 poslanců východních Čech tedy reprezentovalo KSČ (z toho jeden výše uvedený poslanec-náhradník).

O šest let později si ČSS ani ČSL v počtu mandátů nijak nepolepsily – každá měla jako v předchozím případě po dvou zvolených poslancích a potvrdily tak, že jejich úloha při udržování zdání kontinuity politické plurality spočívá hlavně v dodávání kandidátů. Ubylo také kandidátů bezpartijních, za něž byli v celém Východočeském kraji zvoleni jen tři poslanci. Z celkového počtu 27 poslanců tak rovných dvacet křesel v parlamentu obsadili za východočeskou volební oblast členové KSČ.

K poněkud větší pluralitě došlo o další čtyři roky později. Zvoleno bylo celkem 17 komunistických poslanců, v Národním shromáždění ČSSR se dále usadili čtyři poslanci za ČSL (z nichž jeden v průběhu mandátu zemřel a byl nahrazen náhradníkem z téže strany), dále byli zvoleni tři poslanci za ČSS a tři poslanci bez politické příslušnosti. Dominance KSČ byla pochopitelně dodržena, kandidáti jiných stran a nestraníci byli většinou vybíráni z osob, které již poslancecký mandát vykonávaly v předchozím období a ve své funkci se osvědčily.

Z pramenů předvolebních diskusí²⁶ je zřejmé, že mnohem více než na finální počet nekomunistických kandidátů bylo ve všech volebních mechanismech poukazováno především na politickou loajalitu a spolehlivost jednotlivých navržených osob.

²⁶ Srov. např. personální informace a hodnocení poslanců Srov. SOA Zámorsk, f. VČ KNV Hradec Králové 1960–1976, kart. 454, inv. č. 603/2, kandidáti do NS (jmenovitě).

Východočeští poslanci podle profese

Poslanci Národního shromáždění nenáležel za výkon jeho funkce plat. Finanční náhrady s funkcí spojené nenahrazovaly finanční prostředky získané mzdou, proto si většina poslanců (s výjimkou členů vládních kabinetů a dalších politických orgánů) po dobu výkonu funkce držela také své stálé zaměstnání. K životu v regionu je vázána také povinnost vést pravidelně debaty s tamějšími občany, přijímat jejich názory či stížnosti, účastnit se různých schůzí a veřejných akcí či oslav. Poslanci východočeského volebního území reprezentovali pestrou směsicí pracovních zařazení, kterou lze rozdělit do několika sledovaných kategorií. K jejich definování lze přistoupit různým způsobem. Je možné sledovat poslance podle působnosti v pracovních odvětvích (průmysl, zemědělství, správa, atd.), případně přímo jejich pracovní zařazení (např. dělník, politický pracovník, úředník, lékař, voják, apod.). Obě definice mají své problémy. U pracovních odvětví by se v přehledu stíraly rozdíly mezi vedoucími a řadovými pracovníky, u konkrétního pracovního zařazení by se v celkové analýze dostatečně neprojevil všechny změny a tendence, protože mnohé profese jsou ve sledovaném období reprezentovány jedním nebo několika málo příklady. Profese je navíc u jednotlivých poslanců v pramenech popsána různým způsobem. Pro účely této studie je tedy třeba definovat vlastní sledované kategorie. Mezi nimi můžeme identifikovat politické pracovníky, tedy profesionální placené funkcionáře aparátu KSČ či dalších politických stran Národní fronty,²⁷ pracovníky aparátu státní správy, dělníky,²⁸ pracovníky v zemědělství či v průmyslu,²⁹ lékařské profese, příslušníky ozbrojených složek, akademické a jiné intelektuální pracovníky, úředníky³⁰ či důchodce.

Po celé sledované období je patrná tendence Národní fronty nabídnout voličům kandidáty s reprezentativním zastoupením všech klíčových pracovníků. Proměňoval se však jejich počet a celková skladba zvolených poslanců mezi volbami roku 1954 a roku 1964 zjevně tendovala k posílení politické složky na úkor dalších profesí. V roce 1954 bylo v Pardubickém a Hradeckém kraji zvoleno celkem 30 osob, z toho 29 řádných poslanců a jeden náhradník, který do uvolnění funkce nastoupil v průběhu volebního období. Zatímco placení političtí funkcionáři reprezentovali v obou krajích nejvýznačnější skupinu zvolených poslanců (shodně po čtyřech poslancích v každém volebním kraji),

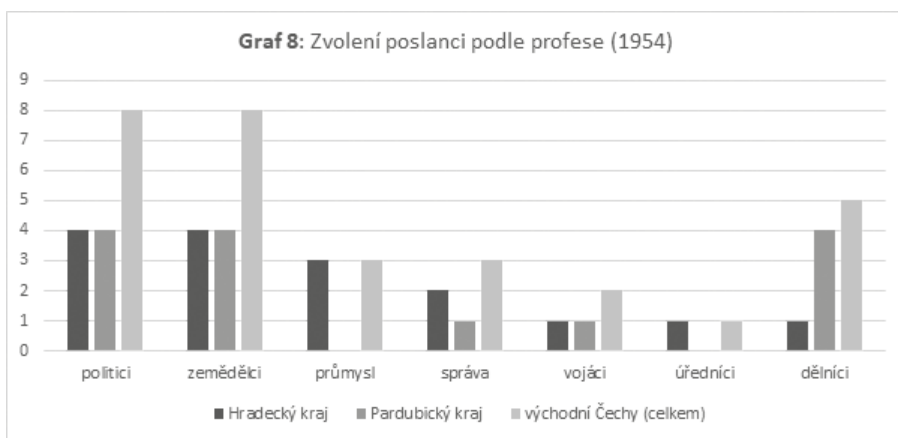
27 Do této kategorie lze zařadit ministry a místopředsedy československých vlád, tajemníky a vedoucí tajemníky stranických aparátů, vedoucí funkcionáře ROH, NF a dalších politických organizací. Nepatří sem osoby, které již vykonávaly poslaneckou funkci, která není placenou profesí.

28 Jde o dělníky všech sledovaných odvětví, tj. dělníky v průmyslu, dopravě, zemědělství, atd.

29 Zde jde o profese v konkrétním odvětví, které nelze řadit mezi dělníky, běžné úředníky ani politické pracovníky těchto organizací. Patří sem ze sledovaných případů např. předsedové JZD, ředitelé výrobních podniků a jejich náměstci, vedoucí nebo odborníci pracovních oddělení průmyslových závodů, technickohospodářští pracovníci, atd.

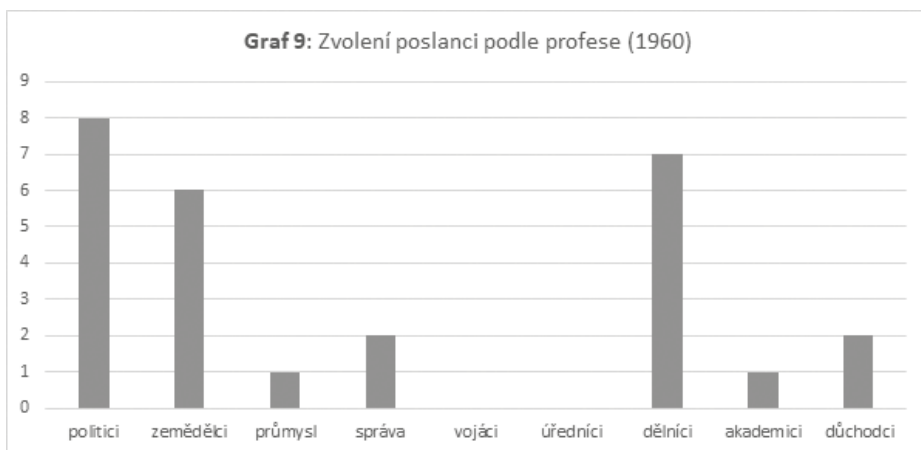
30 Úředník je definován jako administrativní pracovník bez ohledu na konkrétní odvětví.

ukazuje se na Hradecku také silné zastoupení preferovaných povolání v průmyslových profesích (tři poslanci). Oproti tomu Pardubicko více preferovalo dělnické kádry (celkem čtyři poslanci), které naopak mezi poslanci zvolenými v Hradeckém kraji reprezentovala jediná dělnice. Pracovníci v zemědělství byli v obou krajích rovněž hojně zastoupeni, a to shodně čtyřmi zvolenými poslanci. Zajímavostí také je zvolení dvou poslanců, kteří byli v roce 1954 stále soukromými zemědělci.³¹ V letech 1960 a 1964 již mezi zvolenými poslanci žádný soukromý zemědělec nefiguroval. Symbolicky reprezentovali vojenské útvary dislokované v obou krajích také dva důstojníci ČSLA z povolání. Žádný ze zvolených kandidátů nebyl v tomto roce již starobním důchodcem.

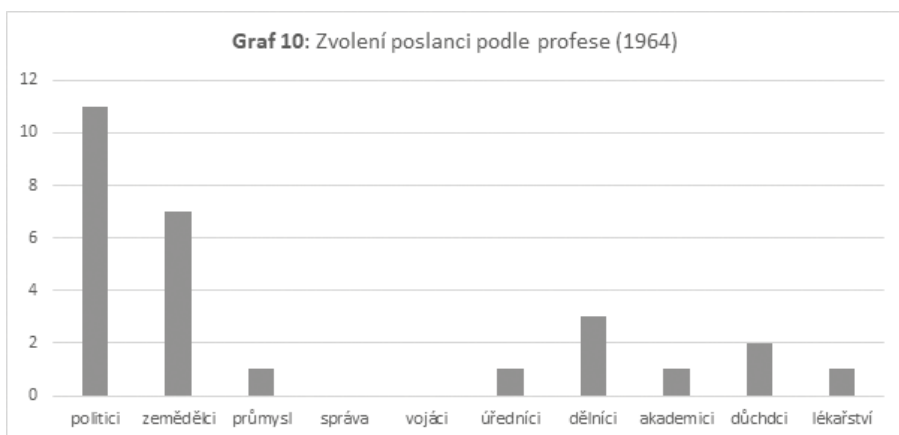

Volební rok 1960 znamenal ve Východočeském kraji především posílení tří základních preferovaných profesí navržených kandidátů: politických pracovníků (8 poslanců), zemědělců (6 poslanců) a dělníků (7 poslanců). Kandidátní listiny zcela pozbyly zástupce z řad vojáků a úředníků, průmyslovou výrobu reprezentoval jediný zvolený kandidát (a v tomto případě ještě ředitel podniku). Dva poslanci byli již důchodového věku, oba však byli zvoleni již v předchozích volbách.

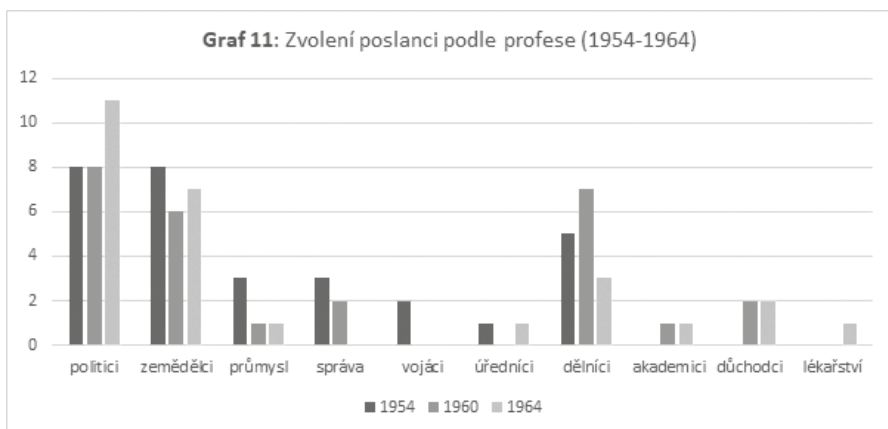
31 Samozřejmostí bylo konstatování, že oba tito kandidáti mají kladný vztah k soudobému zřízení. Josef Novák z Vojtěchova byl bezpartijním kandidátem, Josef Hronovský byl členem ČSL. Přesto, že byl soukromě hospodařícím rolníkem, stal se následně místopředsedou JZD Bohuslavice. Srov. SOA Zámorsk, f. KNV Hradec Králové 1949–1960, kart. 412, inv. č. 204, kandidáti NS, Josef Hronovský a Josef Novák.

Ve volbách do Národního shromáždění ČSSR v roce 1964 již jednoznačně spatřujeme prosazení tendencí k preferování politicky zkušených kandidátů, zatímco další pracovní kategorie zvolených poslanců jsou umenšovány. Politických pracovníků bylo toho roku zvoleno ve východních Čechách celkem 11, zemědělců sedm (z nichž opět nebyl žádný soukromým zemědělcem), tři poslanci vykonávali dělnickou profesi, dva byli ve starobním důchodu. Ostatní kategorie byly již spíše symbolické, když byly zastoupeny vždy pouze jedním zvoleným poslancem.

Celkově tak dochází ve sledovaném období k umenšování pestrosti nabídky „zástupců pracujícího lidu“ a orientaci na politický výkon a politické zkušenosti. Jedinými stabilními kandidáty zůstávají pracovníci dvou ideologicky klíčových odvětví: zemědělství a dělnických profesí.

Závěrem

Skupina zvolených východočeských parlamentních poslanců padesátých a šedesátých let představuje politicky činné osobnosti, které alespoň nějakou dobu zasedaly v nejvyšším zákonodárném sboru Československa. Jejich personální složení se v daném období vyvíjelo, přičemž zaznamenat lze především dvě vývojové tendence. První bylo nepochybné stárnutí skupiny východočeských poslanců, neboť ti, kteří se politicky osvědčili ve své funkci, byli jako kandidáti navrhováni opakovaně. Druhou tendencí bylo zřejmé posilování počtu politicky činných kandidátů na úkor dalších profesních skupin. Je zřejmé, že nejméně úspěšnými poslanci, měřeno počtem zvolení, byli kandidáti v roce 1954. Naproti tomu mezi lety 1960 a 1964 lze již mluvit o ustálené skupině východočeských poslanců, v níž se rozsáhlé personální změny neodehrály. Nelze také opomenout fakt, že právě z oblasti východních Čech se rekrutovala nemalá skupina poslanců, kteří zaujímali vysoké celostátní funkce ve vládě či struktuře KSČ. Nakolik je tato situace specifická právě pro východní Čechy nebo sledované období zatím nelze generalizovat, a to z důvodu absence výzkumů v dalších krajích, které by umožnily širší meziregionální komparaci.

Předložená analýza tak přímo vybízí k rozšíření badatelského zájmu na další volební území Československa, jejichž studium by také nabízelo možnost zmíněné meziregionální komparace. Rovněž rozšíření sledovaných volebních období na etapu československé normalizace by umožnilo získat pevnější představu o celkovém personálním vývoji skupiny východočeských poslanců v celém komunistickém období. Opomenuty by neměly být ani volby v letech 1946 a 1948. Naznačenými analýzami by bylo možné zpřesnit obraz o skupině poslanců parlamentu komunistického Československa a jejich proměnách ve všech historických obdobích.

		poslanecký mandát (podle roku voleb)											
		1935	1945	1946	1948	1954	1960	1964	1971	1976	1981	1986	1990
	začátek mandátu	1935	1945	1946	1948	1954	1960	1964	1971	1976	1981	1986	1990
	konec mandátu	1938	1946	1948	1954	1960	1964	1971	1976	1981	1986	1990	1992
20	Krajčír František												
21	Kruntorád Josef												
22	Krutina Vratislav												
23	Kříčenský Václav												
24	Kubánek Jaromír												
25	Kubec Marcel												
26	Kubín František												
27	Kučera Václav												
28	Kupka Rudolf												
29	Lacina Jiří, MVDr.							Z					
30	Málek Ivan, akad.							R					
31	Marečková Božena												
32	Moravec František												
33	Nehyba Josef, mjr.												
34	Němec Jan, JUDr.												
35	Nepomucký Josef												
36	Novák Josef						R						
37	Novotný Přemysl						N						
38	Pecha František							†					
39	Pleskot Josef												
40	Pospíšil Antonín								†				
41	Pražák Jaroslav												
42	Prouza Leopold												
43	Stejskal Rudolf												
44	Šafařík Josef												
45	Šimůnek Otakar, Ing.								†				
46	Škorcová Jarmila												
47	Štastná Věra												
48	Štěpánek Josef												
49	Šutaj František												
50	Táborský Rudolf, pplk.												
51	Uher Jindřich												
52	Vondrouš Věroslav												
53	Vonka Alois												
54	Zářecký Josef												
55	Zima Josef												
56	Zvára Josef					N							

Legenda	
U	uvolněn z funkce
N	nastoupil jako náhradník
Z	zbaven funkce
R	rezignoval na funkci
†	zemřel v době výkonu mandátu

Cesty a možnosti současné muzejní pedagogiky na příkladu Tvrze Hanička¹

IRENA KAPUSTOVÁ – JIŘÍ ŠTĚPÁN

Abstrakt | Abstract

Smyslem předkládaného textu je ukázat vývoj muzejní pedagogické vědy v minulosti, nastínit možnosti vzdělávání v této oblasti, seznámit čtenáře se současnou situací v České republice a navrhnout možné způsoby spolupráce a rozvoje mimoškolní činnosti. Vše zmíněné kondenzuje v příkladu Tvrze Hanička a pro instituci připravených aktivitách pro návštěvníky nejen ze školního prostředí.

Ways and possibilities of contemporary museum educational science in the example of Hanička's Fort

The aim of the text is to show the development of museum and gallery educational science in the past, to outline the possibilities of education in this field, to make the readers aware of the contemporary situation in the Czech Republic and to outline potential ways of cooperation and development of this extra curriculum activity. All mentioned condenses in the example of Fort Hanička and for the institution prepared activities for visitors not only from the school environment.

Klíčová slova | Key Words

muzejní pedagogika, tvrz, Hanička
Museum education, Fort, Hanička

Muzejní a galerijní pedagogika je významný fenomén polistopadového období, který postupně zapustil kořeny také ve většině českých muzeí a galerií. V některých institucích se zabydlel již v devadesátých letech minulého století, jinde se součástí instituce stal teprve v nedávné době a postupně se formuje i srůstá s živým organismem nejen všeobecných, ale stále více i specializovaných muzeí.

Pojem muzejní pedagogika poprvé použil ve své stati „Kulturně-historická muzea a škola” Karl Hermann Jacob-Friesen² v roce 1934. Avšak o počátcích muzejní pedagogiky můžeme hovořit již v 16. století ve spojení s osobnos-

1 Studie je výstupem projektu *Tajemství podzemních komplexů v demokracii a diktatuře na česko-polském pohraničí* řešeného díky Mezinárodnímu visehradskému fondu.

2 Jeden z nejvýznamnějších německých archeologů a ředitel Dolnosaského zemského muzea Hannover.

tí vévody Albrechta V. Bavorského.³ Osobní lékař a kunsthistorický poradce Albrechta V. Samuel Quiccheberg vydal v roce 1565 příručku „*Nápisý nejvyššího divadla*“ („*Inscriptiones vel Tituli Theatri Amplissimi*“), která je v podstatě první edukační příručkou pro muzeologický program a Quiccheberg je pokládán za zakladatele německé muzejní pedagogiky.⁴ V českém prostředí je za prvního představitele muzejní pedagogiky považován Jan Ámos Komenský (1592–1670) se svým plánem na zřízení speciální instituce pro vzdělávání a výchovu širokých vrstev obyvatelstva ve spojení s muzeem. Cílem této ideje bylo prezentovat žákům historii či přírodu formou sbírkových exponátů. V polovině 19. století se začala psát důležitá kapitola moderní muzejní pedagogiky. V té době předložil svou koncepci přírodovědného muzea Emil Adolf Rossmüller (1806–67). Prostřednictvím sbírek chtěl obohatit především přírodopisné vyučování. Další významný krok v oboru muzejní a galerijní pedagogiky je připisován Johnu Deweymu (1859–1952), který propagoval myšlenku zřídit v centru školy jako samozřejmou a nedílnou součást výuky muzeum.⁵ Problematikou spolupráce muzea se v rámci německých zemí školou zabýval také reformní pedagog a berlínský muzejní pedagog Adolf Reichwein (1898–1944).⁶

K největšímu skoku v rozvoji institucionální pedagogiky došlo v 60. letech 20. století, kdy se muzea začala otevírat školám, a v největších institucích se začaly připravovat programy pro žáky různých stupňů škol. Z českého prostředí je třeba jako odborníka zabývajícího se teorií muzejní pedagogiky jmenovat např. pedagoga, etnografa a muzeologa Josefa Beneše (1917–2005), který zdůrazňoval nejen vzdělávací roli muzeí různého typu, ale také jejich výchovnou funkci. V současnosti se pak problematice a otázkám muzejní pedagogiky věnují například Vladimír Jůva a Petra Šobáňová. Osobností, která rovněž významně přispěla k rozvoji edukačních aktivit muzeí především svou manažerskou prací v projektu a následnou stejnojmennou publikací „*Brána muzea otevřená*“, je Alexandra Brabcová. Program *Brána muzea otevřená Nadace Open Society Fund Praha* zkoumal v letech 1997–2002 možnost, jak rozšířit veřejné působení současných regionálních a městských muzeí. Hlavním cílem zmíněného projektu bylo zaměřit se na vzdělávací aspekt, tj. na spolupráci instituce (nejrůznějších typů muzeí) a školy, v jehož rámci byly stanoveny tři následující edukační cesty:

Výchova uměním umožňující rozvoj kreativity, která ve vzájemné interakci zohledňuje individualitu dítěte, učitele nebo umělce a usiluje o aktivní komunikaci návštěvníka s výtvarným dílem.

Metody a formy, které jsou zde využívány: doprovodné programy ke stálé

3 V letech 1563–67 nechal zřídit Pokladnici umění, na kterou navázala roku 1575 Sbirka starožitností.

4 Samuel Quiccheberg. Dostupné online (<https://www.deutsche-biographie.de/>), [citováno k 15. 6. 2021].

5 MUSEUM VIVUM. *Sborník Valašského muzea v přírodě v Rpžnově pod Radhoštěm*, roč. X, Rožnov pod Radhoštěm 2015.

6 <http://www.gdw-berlin.de/vertiefung/biografien/personenverzeichnis/biografie/view-bio/reichwein/>

expozici a výstavám, pracovní listy, publikace, kufříky s uměním, dotykové výstavy, výtvarné dílny a v neposlední řadě také spolupráce s VŠ – animace.

Oživená historie, kdy muzeum zprostředkovává historické souvislosti, zejména pomocí sbírkových předmětů. Proto je muzeum místo vypovídající o lidské historii.

Z edukačních metod a forem práce jsou uplatňovány následující: mapování regionální historie – spolupráce muzea a školy, řetězová provádění, živá historie, experimentální archeologie, stará řemesla a také v současnosti velmi oblíbená metoda „*oral history*“.

Objektové učení, které je zaměřené jen na předměty uchovávané ve sbírkách muzeí a galerií. Projekty připravuje pouze muzeum či galerie na základě spolupráce mezi vzdělávacím specialistou a příslušným kurátorem. Program objektového učení má návštěvníky vést k otázkám typu: „*Jaký má předmět význam pro můj život?*“

Interkulturní učení a objektové učení v muzeu jsou hlavními metodami a formami, které objektové učení využívá.

Protože muzea nejsou institucemi určenými výhradně školní mládeži, ale primárně celé široké veřejnosti, je nutné zaměřit se i na komunitní projekty, jejichž průběh je stejně důležitý jako jejich výsledek. Muzejní instituce mají jak společenskou, tak informační roli a jejich úkolem je podílet se na vytváření společenství. Zvláštní důraz je přitom kladen na aktivitu mladých lidí. Cíle, ke kterým komunitní projekty směřují a metody či formy při jejich průběhu využívané jsou následující – výchova k aktivnímu občanství, projekty muzeí pro menšiny a sociální skupiny, komunitní muzea, osobnosti významných rodáků, slavnosti a také dílny pro veřejnost. Aby se člověk v současnosti mohl stát muzejním pedagogem, musí k tomu mít samozřejmě jisté předpoklady (schopnost práce s různými věkovými i sociálními skupinami, komunikativnost, organizační schopnosti, kreativita...) a musí rovněž dosáhnout odpovídajícího vzdělání. Vysokoškolské magisterské vzdělání v oboru Muzejní a galerijní pedagogika je možné získat na Katedře výtvarné výchovy Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, která také realizuje výzkumy a pořádá tematicky zaměřené konference. Kromě předmětů jako jsou muzeologie, muzejní pedagogika, výstavní didaktika, výtvarná a galerijní pedagogika nebo aktivizující metody v muzejní pedagogice vzdělává UPOL své studenty i v pro praxi potřebných vědách jako jsou pedagogika, obecná didaktika či kognitivní schopnosti a jejich změny v průběhu ontogeneze. Zařazeny jsou i předměty jako např. vzdělávání dospělých a seniorů či návštěvníci se speciálními vzdělávacími potřebami. Komplexnost vzdělání v oboru Muzejní a galerijní pedagogika završuje vzdělávací blok Komunikace, marketing a PR v muzeu, ve kterém jsou účastníci seznámeni s kulturou jako součástí vzdělání, osvěty a ekonomického potenciálu společnosti, vzdělávací politi-

kou muzeí, strategickým plánováním nebo marketingem kultury, procesem komunikace, způsoby budování image media relations, PR i managementem muzeí, finančními zdroji a možnostmi vzdělávacích projektů v institucích. Zanedbáván není ani důraz na kulturní projekty – příprava, financování, realizace a prezentace projektů v kultuře či na mezinárodní spolupráci v oblasti kultury.

V rámci oboru muzejní pedagogika v současnosti nezastupitelnou roli koordinátora a vzdělavatele zaujímá také Metodické centrum muzejní pedagogiky při Moravském zemském muzeu v Brně, které pořádá kurz Základy muzejní pedagogiky za podpory Ministerstva kultury ČR. Kurz je určen pro stávající i budoucí pracovníky zabývající se vzděláváním návštěvníků muzeí, galerií a případných dalších institucí s edukačním potenciálem. Účastníkům jsou prezentována muzejně-pedagogická témata i náhled do témat souvisejících s teorií i praxí muzejních činností. Vyučují zde jak oboroví praktici z muzejních institucí, tak vysokoškolští pedagogové z oborů muzeologie, muzejní pedagogika, andragogika atd. Základní přehled o muzejní pedagogice je také možné získat při studiu učitelství výtvarné výchovy nebo historie na pedagogických či filozofických fakultách některých univerzit. V rámci vysokoškolského učitelského studia však mají zájemci většinou možnost vybrat si volitelný předmět v rozsahu jednoho někde dvou semestrů. Přesto však právě vystudovaní pedagogové, kteří absolvovali pouze izolovaný předmět „muzejní pedagogika“, bývají nadšenci spolupracujícími s muzei a vytvářejícími pro ně pracovní listy, programy pro školy či návrhy workshopů pro návštěvnické skupiny různých věkových kategorií. Příkladem skvělé mnohaleté realizace muzejní a galerijní pedagogiky v praxi je mimo jiné Muzeum umění Olomouc. Zásadní výhodou pro kvalitní fungování edukace v Muzeu umění Olomouc je úzká spolupráce s Univerzitou Palackého Olomouc, kde se někteří muzejní pedagogové podílejí na vzdělávání svých budoucích kolegů, participují na výzkumech, projektech ve svém oboru atd. Tato kooperace je oboustranně prospěšná a rentabilní a odráží se ve vysoké úrovni muzejní a galerijní pedagogiky na Moravě.

Hlavním cílem a úkolem muzeí a galerií v 21. století je uvítat návštěvníka a vtáhnout ho do dialogu s minulostí, na současnost pohlížet jako na skutečnost, kterou všichni spoluvytváříme. Instituce se tak stávají divadlem či tvůrčí dílnou, kde jsou návštěvníci účastníky děje, a ne pouze pasivními konzumenty. Architekt Boris Micka, ředitel španělské firmy navrhující a realizující muzea, vnímá muzeum jako divadlo poznání. Říká: „*Zapomeňte na nudné vitríny, ocitnete se v říši divů*“.⁷ Každý typ muzea – historické, přírodovědné či úzce specializované muzeum i galerie výtvarného umění – se stávají živým organismem. Většina muzeí a galerií v České republice má dnes již alespoň jednoho edukátora. Menší instituce však tuto funkci často kumulují s některými dalšími. V lepších případech může být pedagog i kurátorem výstavy, častěji však jeho pracovní pozice bývá doplněna činností kustoda i prodejce

7 Dostupné online (<http://www.borismicka.com/>), [citováno k 15. 6. 2021].

vstupenek. V těchto případech je žádoucí, ba dokonce nutné, se nad potřebností muzejního edukátora v současném muzeu hluboce zamyslet a věnovat mu následně dostatečný prostor pro jeho náročnou práci. Kvalitní muzejní pedagog je totiž osobou, která může instituci pomoci přivést větší počet návštěvníků všech věkových i sociálních skupin a úspěšně se lákavou a přiměřenou formou podílet na rozšiřování jejich obzorů. Muzeum⁸ je podle definice Mezinárodní rady muzeí⁹ *stálá nevýdělečná instituce ve službách společnosti a jejího rozvoje, otevřená veřejnosti, která získává, uchovává, zkoumá, zprostředkuje a vystavuje hmotné doklady o člověku a jeho prostředí za účelem studia, vzdělání, výchovy a potěšení*. Podle zaměření a obsahu rozlišujeme muzea na *všeobecná* (národní, zemská, regionální, městská, vlastivědná) a *specializovaná muzea* (v rámci jednoho oboru). Ze specializovaných muzeí můžeme akcentovat muzea technická, která mají především v německém prostředí významnou kontinuitu s edukačními muzejními cíli již od konce 19. století.¹⁰ Nejmodernějším typem technických muzeí v současnosti jsou tzv. science centra, která prezentují témata přírodovědného a technického charakteru. V moderních muzeích technického zaměření¹¹ nalezneme mnohé inspirace také pro didaktizaci úzce specializovaného typu muzea jako je vojenská pevnost. V klasických muzejních budovách, ať již specializovaných nebo všeobecných, ve většině případů působí muzejní edukátor, který připravuje programy pro různé věkové či jinak diferencované skupiny návštěvníků. Tito pedagogové spolupracují s kurátory trvalých i časově limitovaných výstav a připravují k nim i pracovní listy, interaktivní prohlídky nebo jiné aktivity. Nabízejí produkty svých mateřských institucí školám, zájmovým klubům, domům mládeže atd. a na základě požadavků skupin návštěvníků dokážou základní nabídku aktivit také variovat. Výjimku v rámci muzeí v tomto případě tvoří úzce specializovaná technická muzea – vojenské obranné pevnosti, kde muzejní pedagogy ve většině případů nenacházíme.¹² Muzea zmíněného typu provozují pro veřejnost buď pouze tradiční prohlídky, případně spolupracují s didaktiky dějepisu nebo učiteli z praxe. Uvedení externisté jim pak pomáhají zatraktivnit a popularizovat propagovaný objekt. Předmětem zájmu předkládaného textu je didaktizace expozice *Muzea Tvrz Hanička*,¹³ jehož historie bude krátce představena v dalších řádcích. Cesta vlastní didaktizace a snaha o interaktivitu v rámci prohlídek pevnosti bude následně naznačena příkladem připojených pracov-

8 *Musaion* = chrám múz, řecky *mouseion*.

9 International Council of Museums, zkratka ICOM; zal. 1946, sídlem v Paříži.

10 Jörg FELDKAMP, *Industriemuseum contra Technikmuseum. Das Konzept des Industriemuseum Chemnitz und die Neuen Medien*, in.: Arnold Vogt – Hans-Ulrich Niemitz (Hg.), *Technik – Faszination und Bildung. Impulse zur Museumspraxis, Didaktik und Museologie*, München 2008.

11 Např. Národní technické muzeum Praha, Technisches Museum Wien, Technisches Museum Berlin, München, Dresden atd.

12 Ojedinělým příkladem pevnosti, kde funguje celé oddělení edukace, je Muzeum ghetto – Památník Terezín. Důvodem je jeho zaměření jako muzea holokaustu.

13 Rokytnice v Orlických horách 70, 517 61 Rokytnice v Orlických horách; Dostupné online (<http://www.hanicka.cz/>), [citováno k 15. 6. 2021].

ních listů. Aktivity jsou navrženy v různých hladinách klíčových kompetencí, tzn. pro skupiny s různou úrovní znalostí konkrétní problematiky.

Dobový kontext zrodu pevnosti Hanička

Počátek roku 1933 znamenal změnu ve vedení Německa. Předcházející světová hospodářská krize a stále agresivnější politika NSDAP v čele s Adolfem Hitlerem představovala ohrožení i pro Československo. Německé politické strany v Československu do té doby zastávaly aktivistické přístupy a své politické zakotvení vnímaly jako součást práce pro Československo. Po vzniku Sudetoněmecké vlastenecké fronty založené Konradem Henleinem byli Němci v československém pohraničí pod promyšleným politickým tlakem s tehdy veřejně nevyřčenou myšlenkou na proměnu státoprávního uspořádání v pohraničí.¹⁴

V průběhu třicátých let se vedle domácí politické situace zhoršovaly i mezinárodně politické poměry. Československá vláda, stejně jako ostatní evropské vlády, řešila způsob obrany před expanzivní politikou Adolfa Hitlera, hlavní hrozbu představovala 1545 km dlouhá československo-německá hranice.¹⁵ Rozhodnutí padlo ve prospěch vybudování pohraničního opevnění, kdy tuto variantu podporoval i prezident Edvard Beneš a spojenecká Francie. Dne 20. března 1935 vznikla Rada pro opevňování a současně ve stejný den Ředitelství opevňovacích prací. Tyto instituce následně řešily všechny otázky související s opevňováním Československé republiky. V roce 1936 rozhodla československá vláda vzhledem ke zhoršující se mezinárodně politické situaci, že bude realizováno opevnění podél celé hranice státu, přestože v některých částech z finančních důvodů jen lehkým opevňováním.

Výstavba pohraničního opevnění byla řízena a realizována na základě tzv. opevňovacích programů. První program schválený 12. prosince 1935 předpokládal výstavbu pouze linií těžkého opevnění, a sice v pěti etapách. Druhý program schválený 5. června 1936 předpokládal pouze výstavbu linií těžkého opevnění tentokrát rozdělenou do čtyř etap. Třetí program schválený 7. lis-

14 K německým aktivistickým i negativistickým politickým stranám souhrnně: Jiří MALÍŘ – Pavel MAREK a kol., *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004*, I. díl, Brno 2005. K politice aktivistických stran: Eva BROKLOVÁ, *Politická kultura německých aktivistických stran v Československu 1918–1938*, Praha 1999. K problematice dále: Ladislav Josef BERAN, *Odepřená integrace: systémová analýza sudetoněmecké politiky v Československé republice 1918–1938*, Praha 2009; Raimund GRAF – Helga WILMS-GRAF (eds.), *Geschichte des Bundes der Landwirte: politische Partei des deutschen Landvolkes in der Tschechoslowakei 1918–1938*, Aufstieg und Untergang einer deutschen Bauernpartei. Kulmbach 2017; Birgit VIERLING, *Kommunikation als Mittel politischer Mobilisierung: die Sudetendeutsche Partei (SdP) auf ihrem Weg zur Einheitsbewegung in der Ersten Tschechoslowakischen Republik (1933–1938)*, Marburg 2014; Die Jörg KRACIK, *Politik des deutschen Aktivismus in der Tschechoslowakei 1920–1938*, Frankfurt am Main 1999.

15 Po anšlusu Rakouska se československo-německá hranice prodloužila o dalších 558 km a obklíčení Československa Německem bylo dokončeno, zároveň ani 984 km dlouhá československo-polská a 832 km dlouhá československo-maďarská hranice rozhodně nepatřily mezi klidné, pouze československo-rumunská hranice dlouhá 201 km znamenala bezpečnější území.

topadu 1937 byl pro další vývoj opevňovacích prací zcela zásadní. Přijetím tohoto programu došlo ke změně strategie, kdy základní obrannou linii měly namísto těžkého opevnění tvořit dva sledy lehkých objektů vzor 37. Těžké opevnění nyní mělo představovat předsunutou linii, a to jen na nejohroženějších úsecích, a především mezi řekami Odra a Labe. Současně s realizací pohraničního opevnění se měly stavět i linie vnitrozemského opevnění. Třetí program, tzv. Husárkův program, byl časově rozdělen do čtyř etap, přičemž se předpokládalo, že všechny práce budou ukončeny nejpozději v roce 1951. V průběhu cca 15 let mělo být postaveno 1 276 těžkých a 15 463 lehkých objektů.¹⁶ Po anšlusu Rakouska se možnosti obrany státu zcela dramaticky změnily. Program z roku 1937, který byl vnímán jako definitivní, byl přepracován a 13. dubna 1938 byl vydán tzv. „Dodatek k programu opevňovacích prací“.¹⁷

Plánované československé pohraniční opevnění se mělo skládat z tisícovek těžkých a lehkých objektů. Nejkritičtější místa měla být vyztužena dělostřeleckými tvrzemi, které představovaly nejmohutnější a nejdokonalejší část opevnění. Dělostřeleckou tvrz tvořil soubor pěchotních, dělostřeleckých, minometných srubů a vchodového objektu v podzemí vzájemně propojených chodbami a na povrchu obklopenými systémem překážek. Tyto objekty byly budovány v nejvyšší odolnosti. Celkem bylo naplánováno postavit 15 dělostřeleckých tvrzí, které měly pokrývat kriticky ohrožený prostor délky 250 km mezi Bohumínem a Žaclěrem. Stavba dvou tvrzí byla později zrušena a jedna odložena na pozdější dobu.¹⁸ První úvahy o zabezpečení Rokytnicka se objevily již v roce 1934, a to z důvodů ochrany úseku mezi Zemskou branou a Komářím vrchem. Nakonec Rada pro opevňování vybrala pro obranu zmíněného úseku projekt stavby dělostřelecké tvrze „Hanička“.¹⁹ Vytyčení místa,

-
- 16 Dostupné online (<https://www.bunkry.cz/clanek/1266>) [citováno k 15. 6. 2021]. Detailně srov. Ivo VONDROVSKÝ, *Vývoj opevňovacích programů Československa v roce 1938*, Náchod 1996; Lubomír ARON a kol., *Československé opevnění z let 1935–38*, Náchod 1990; Eduard STEHLÍK, *Československé opevňovací programy 1936–1938*, in: *Historie a vojenství*, roč. 54, 2005, č. 1, s. 4–29; TÝŽ, *Československé opevňovací programy 1936–1938* (druhá část dokončení), in: *Historie a vojenství*, roč. 54, 2005, č. 2, s. 50–59; Peter CHORVÁT, *Kapitoly z dejín československých opevnení na Slovensku*, Zohor 2011. Etapizace tzv. Husárkova programu ze 7. listopadu 1937. I. etapa měla skončit v letech 1941–42; měly být dokončeny všechny lehké a také většina těžkých objektů. II. etapa (1941–45), zesílení vybudovaných postavení na jižním Slovensku, okolo Prahy a v západních Čechách uzávěry těžkého opevnění. III. etapa měla začít po roce 1946 a měla pokrýt výstavbu uzávěrů na jižní Moravě a druhého postavení severního válcíště. IV. etapa řešila opevnění na polských hranicích. K osobě gen. Karla Husárka, jednoho z tvůrců československé opevňovací strategie: Vladimír HUSÁREK – Pavel ŠRÁMEK, *Divizní generál Karel Husárek: strateg československé armády*, Hradčany u Tišnova 2014.
- 17 Souhrnně k situaci československého státu a eventualitách obrany srov. Piotr M. MAJEWSKI, *Bojovat či ustoupit, Možnosti obrany Československa na podzim 1938*, Brno 2018.
- 18 E. STEHLÍK a kol., *Lexikon těžkých objektů československého opevnění z let 1935–1938*, Dvůr Králové nad Labem 2001, s. 29.
- 19 Jiří NOVÁK, *Dělostřelecká tvrz Hanička*, Jablonné nad Orlicí 2003, s. 3–7. Literatura věnující se pevnosti Hanička je poměrně rozsáhlá: Martin RÁBOŇ – Petr HUDOUSEK – Luděk VÁVRA – Ladislav ČERMÁK, *Dělostřelecká tvrz Hanička z let 1936–1938*, Brno 1996; L. VÁVRA, *Dělostřelecká tvrz Hanička z let 1936–1938*, Brno 2001; J. NOVÁK, *Dělostřelecká tvrz Hanička*, Jablonné nad Orlicí 2003; Bohuslav KACHLÍK – Martin RÁBOŇ – L. VÁVRA, *Hanička – dělostřelecká tvrz z let 1936–1938*, Brno 2006.

kde se dělostřelecká tvrz Hanička bude nacházet, proběhlo mezi 1. až 6. dubnem 1936. Tvrz byla projektována do prostoru jižně od kóty Anenský vrch (985 m. n. m., dříve Ernestinenberg) v obtížně přístupném a hustě zalesněném terénu zhruba 6 km severovýchodně od Rokytnice v Orlických horách. Lokalizována byla nedaleko silnice Rokytnice v Orlických horách – Bartošovice v Orlických horách, kterou měla společně se samostatnými pěchotními sruby hájit. Tato silnice byla strategicky významná, neboť představovala jednu z mála možností spojení od státní hranice s celnicí v Bartošovicích v Orlických horách a vnitrozemím. Pro stavbu tvrze byla vybrána vítězná firma Ing. Bedřicha Hlavy z Prahy. Dělostřelecká tvrz Hanička byla projektována jako tvrz skládající se ze šesti objektů. Jednalo se o pěchotní sruby R-S 76 „Lom“, R-S 77 „Pozorovatelná“, R-S 80 „Potůček“, dělová otočná věž R-S 78 „Na Pasece“, dělostřelecký kasematní srub R-S 79 „Na Mýtině“ a vchodový objekt R-S 79A „U Silnice“.²⁰

Výstavba tvrze spadala pod ženijní skupinové velitelství X. – Rokytnice v Orlických horách a tvrz byla budována na podúseku 3/X (původně 10/III) jehož velitelem byl mjr. stav. ing. Rudolf Hušák. Stavbyvedoucí pevnosti byl npor. stav. ing. Karel Beran. Podle stavebního deníku tvrze Hanička bylo prvním pracovním dnem na stavbě pondělí 14. září 1936. Panovalo slunečné počasí a mjr. ing. Rudolf Hušák zaznamenal, že na stavbě pracovalo 24 dělníků, jeden strojník, pět tesařů, jeden zedník a jeden minér. Dělníci skládali materiál na nádraží v Rokytnici v Orlických horách, odkrývali skálu na zkoušku kamene, planýrovali území pro dělnické ubikace, připravovali provizorní stavební kancelář (budovnici) u hájovny a provizorní boudu pro stavební inventář, kopali díry pro sloupky ohrady a káceli stromy na všech objektech.²¹ Dělostřelecká tvrz Hanička měla všechny prostory a spojovací chodby tvrze umístěné hluboko v terénu, u hlavního muničního skladu bylo nad objektem 18 až 20 metrů skalního nadloží, v případě prostoru válečných kasáren se jednalo o 30 až 35 metrů skalního nadloží. Bojové objekty jsou s podzemním systémem spojeny hlubokými výtahovými šachtami s obvodovými nebo samostatnými schodišti, která jsou v případě srubu R-S 77 vysoké téměř 30 metrů v případě R-S 79A téměř 18 metrů. Stěny a stropní desky bojových objektů ohrožené nepřátelskou palbou tvořila konstrukce z velmi odolného železobetonu o tloušťce 3,5 metru. Stavba tvrze podléhala nejen pravidelné místní armádní kontrole, ale velmi často prováděli inspekční návštěvy nejvyšší armádní a státní představitelé. Např. dne 4. listopadu 1937 navštívil stavbu ředitel Ředitelství opevňovacích prací div. gen. Ing. Karel Husárek, zástupce ředitele Ředitelství opevňovacích prací gen. Ing. Karel Štěpánek, předsednictvo branného výboru poslanecké sněmovny a parlamentní úsporné komise, poslanci, senátoři a president Nejvyššího účetního a kontrolního úřadu.²² Stavba pev-

20 L. VÁVRA, *Dělostřelecká tvrz Hanička z let 1936–1938*, Brno 2001, s. 4. K opevnění na Rokytnicku srov. J. NOVÁK, *Těžké opevnění na Rokytnicku*, Jablonné nad Orlicí 2001.

21 Dostupné online (<https://www.bunkry.cz/fotogalerie/hanicka-stavebni-denik-1>) [citováno k 15. 6. 2021]. Stavební deník Ženijní skupinové velitelství III, podúsek 10, s. 1.

22 Dostupné online (<https://www.bunkry.cz/fotogalerie/hanicka-stavebni-denik-2>) [citováno k 15. 6. 2021]. E2 „H“ Stavební deník 2. Ženijní skupinové velitelství X., s. 56–57. Teplota 1 až 5 stupně Celsia, v podzemí 6 stupně Celsia. Celkem bylo ten den na stavbě přítomno 10 dozorců a 645 pracovníků.

nosti Hanička patřila mezi priority československé obrany, což dokumentuje další návštěva dne 1. prosince 1937, kdy na stavbu dorazil generální inspektor československé branné moci arm. gen. Jan Syrový, náčelník gen. štábu arm. gen. Ludvík Krejčí a všichni velitelé vyšších jednotek.²³

Armádní představitelé řešili i personální otázky v souvislosti se stavbou tvrze, a tak byl dne 10. května 1938 zřízen „Zvláštní útvar H“ tedy posádka tvrze. Velitelem tvrze byl jmenován mjr. pěchoty Jaroslav Mikuláš Novák. Posádka měla mít celkem 426 vojáků, z toho mělo být 27 důstojníků, 9 rotmistrů a 390 poddůstojníků a vojáků. Navíc zde měla být ubytována rota posilové pěchoty určená k obraně a strážení povrchu tvrze. Dne 1. srpna došlo k přejmenování „Zvláštního útvaru H“ na VII. hraničářský prapor.²⁴ Zářiové události roku 1938 ovlivnily i stavbu dělostřelecké tvrze Hanička. Tvrz byla stavebně dokončena, avšak leckde chybělo dodané zbraňové vybavení. Na konci září 1938, v době mnichovských událostí, nebyla tvrz dokončena k plné bojeschopnosti ve všech aspektech, zároveň nebylo dokončeno československé pohraniční opevnění v rozsahu, jak bylo plánováno. Je však jasně patrné, že dělostřelecká tvrz Hanička měla zcela zásadní strategický význam a úkoly v oblasti Orlických hor, kterou měla bránit. Dělostřelecká tvrz Hanička zároveň představuje názornou ukázkou schopností, odhodlání a umu československého národa, armády, stavitelů a všech, kteří se podíleli na výstavbě československého pohraničního opevnění. S tímto poselstvím je třeba pracovat i v rámci školních exkurzí, pracovních listů či dalších aktivit pro návštěvníky specifického typu muzea – dělostřelecké tvrze. Pro Muzeum Tvrz Hanička jsme se rozhodli jako vstupní didaktizovaný prvek vytvořit sadu pracovních listů pro různé věkové skupiny návštěvníků. Dalšími kroky by pak mělo být technicky i finančně náročnější propojení s internetem a jinými moderními technologiemi, např. QR kód a různé herní aktivity.

Co je to pracovní list (dále jen PL) a jaký je jeho smysl?

- pracovní list je originální vzdělávací materiál (nejčastější formát A4, oblíbený je ale i formát brožury ve formátu A5), obsahující různé texty, úkoly a obrazový materiál;
- umožňuje aktuálně reagovat na potřeby konkrétní skupiny a přizpůsobit se požadavkům návštěvníků;
- předpokládá se, že návštěvníci ze škol si zakládají PL do svého studijního portfolia a využijí je pro své další vzdělávání;
- během návštěvy muzea je vhodné práci s PL doplňovat dalšími aktivitami;
- nezbytné je přesně vědět, k čemu které informace slouží a jak přesně se s nimi bude pracovat;
- PL může být určen k práci v průběhu prohlídky nebo po návštěvě instituce;

²³ *Tamtéž*, s. 97–98. Teplota 1 až minus 2 stupně Celsia, v podzemí 6 stupně Celsia. Celkem bylo přítomno 10 dozorců a 443 pracovníků.

²⁴ Martin VAŇOUREK, *Plukovník Jaroslav Mikuláš Novák: „slušnost je mince, kterou si razí každý sám, ale platnost má v celém světě...“*, Mohelnice 2018, s. 35–37.

Zásady tvorby pracovních listů

- východiskem tvorby je struktura daného tématu;
- PL tvoříme pro konkrétní věkovou skupinu, s konkrétními komunikačními potřebami;
- obtížnost úkolů, otázek volíme s ohledem na různé stupně pokročilosti návštěvníků;
- snažíme se do struktury PL zařazovat různé dovednosti, aby měl šanci uplatnit se každý návštěvník;
- máme připravené aktivity, které PL uvedou do kontinuity s konkrétní expozicí muzea;
- každý nově vytvořený PL necháme nejprve otestovat v pilotních skupinách a následně zapracujeme případné připomínky;

Požadavky na výsledný produkt

Každý pracovní list musí mít poutavou a zároveň smysluplnou grafiku; zadání v něm musí být srozumitelná; celek musí být přehledný, nikoli však monotónní – důležité je střídání různých aktivit; výsledný pracovní list musí být bez gramatických (i jakýchkoli jiných) chyb.²⁵ Pracovní listy muzejního charakteru by měly mít zásadně motivační charakter. Jejich cílem je zábavnou formou seznámit návštěvníky s dobou, kdy opevnění vznikalo, s konkrétními faktografií vybrané tvrže a zajímavostmi s opevněním spojenými.

Ukázka konkrétních pracovních listů pro Tvrz Hanička²⁶

Pro tvrz Hanička byla vytvořena sada pracovních listů pro žáky základních škol a sada pro žáky gymnázií.²⁷ Předkládané dva pracovní listy jsou určeny pro ZŠ a respektují koncept odlišitelnosti (resp. zvyšování) hladin klíčových kompetencí. První pracovní list odpovídající nižší hladině znalostí a dovedností pracuje pouze s informacemi, které žáci získají v průběhu prohlídky tvrže a z výkladu průvodce. Je pojat hravou formou a může být použit pro jednotlivce nebo pro menší (ideálně tříčlenné) skupiny návštěvníků.

Zmiňovaný pracovní list je určen pro **5.–7. třídu** základní školy. Je koncipován jako „plán tvrže“. Tvrz Hanička je tvořena šesti objekty. Jeden z nich je centrální (uprostřed stránky) a vybíhají z něj cesty do dalších pěti objektů.

Hlavním cílem pracovního listu je seznámit žáky 5.–7. ročníků ZŠ se základ-

25 Charakteristiku i zásady tvorby PL formulují studenti na seminářích muzejní pedagogiky pod vedením didaktičky dějepisu.

26 Dosud nepilotováno.

27 Do PL pro gymnázia je zařazena práce s dobovým historickým kontextem, deduktivní úkoly a analýza ukázek pramenného materiálu.

ními informacemi, týkajícími se pevnosti Hanička. Nejsnadnějším úkolem je „otočení“ kompasu, přičemž získají písmeno J = JIH, jižně; toto poté zhodnotí v doplňování do textu. Žáci pokračují doplňováním do textu, kde jim chybí název kóty 985. Pomocí pracovního listu mají dvě možnosti, jak to zjistit – doplněním ženského jména do pranostiky a jeho správným dosazením. Zde se může vyskytnout, že žáci doplní Aniččin / Annin vrch. V tom případě jim pomohou písmena, která jsou rozmístěna volně ve čtverečcích po celém listu. Pokud je správně po řádcích přečtou, dostanou slovo „Anenský“. V poslední části mají žáci doplnit jméno velitele pevnosti. Jméno naleznou napsané uprostřed PL nejbližší centrální stavbě. Číslice 8 – 7 – 5 odkazují na počty písmen ve jméně, aby nedošlo k záměně pořadí křestních jmen. Posledním úkolem je vyřešit osmisměrku. Žáci mají za úkol nejprve vyhledat tři informace => Anenský vrch (doplněn z textu), počet objektů tvrze (t. j. centrální budova, z níž vybíhá 5 chodeb do dalších objektů => šest) a iniciály legionáře – velitele (JMN – opět čísla 8-7-5 napovídají pořadí). Potom již žáci vyškrtají zbylá slova a řešením je jméno pevnosti – Hanička.

OR L I C K Ý C H
O L É D R R U H Á R
A Y J M N R V Á R
N T H Í A O L O H
E E C H N T K L H
N D R É A Y K R
S U V N N T A A
K S T V A N T N
Ý N S E R I V I
I Č E P B C R C
K A Š O O E Z E

VYHLEDEJ A VYŠKRTĚJ:
 1) CÍLE JMÉNO KÓTY 985
 2) POČET OBJEKTŮ TVRZE
 3) INICIÁLY LEGIONÁŘE PŮVĚŘENÉHO VELENÍM (8-7-5)
VYŠKRTĚJ: (přídělník „u“ už je v tajence škrtnutá)
 DRUHÁ SVĚTOVÁ VÁLKA, ROKYTYNICE V ORLUCÍCH HORÁCH, OBRANA, HRANICE, OPEVNĚNÍ, DĚLO, SUDETY, TVRZ

DOPLŇ TEXT.
NÁPOVEDY NAJDEŠ PŘÍMO V PRACOVNÍM LISTĚ.
 Tvrz Hanička byla stavěna v letech 1936 - 1938.
 Je situována na _____ (doplň světovou
 stranu) od kóty 985. Tato kóta se jmenuje _____ vrch.
 (Nese název podle diváčího jména.)
 Velitelem pevnosti byl jmenován bývalý legionář
 a účastník bitvy u Zborova (8-7-5)

Oprav kompas.
 Písmeno v kroužku
 ti může pomoci
 i jiné.

• Visegrad Fund

Pro devátý (příp. i osmý) ročník ZŠ a nižší ročníky SOŠ zobrazuje pracovní list prostor uvnitř tvrze a stejně jako předchozí se rovněž skládá z několika částí.

Hlavním cílem druhého pracovního listu pro starší žáky ZŠ, příp. i nižších ročníků SŠ je získat „tajný kód“, díky kterému se řešitelům podaří opustit pevnost. Tajným kódem jsou roky výstavby pevnosti = 1936–1938. Čísla řešitelé získávají plněním úkolů (nezáleží na pořadí). Jelikož se v kódu nachází 5 různých číslic – 1, 9, 3, 6, 8, je pět úkolů povinných a jeden dodatkový. V zadání povinných úkolů je vždy napsané, na jakém pořadí se výsledná číslice nachází (např. „získej první část tajného kódu“ či „dostaneš páté číslo“ apod.). Výsledné číslice do kódu zapisují řešitelé do „krychliček“, které jsou označeny čísly 1, 2, 3, 4 a 5 (1 = první část, 2 = druhá část, ...) V doplňkovém úkolu, který je určen nejrychlejším řešitelům, jde o vytvoření několika dalších slov z písmen slova HANIČKA.

Předpokladem je, že řešitelé slyšeli výklad / mají základní informace. První část – tajenka / křížovka. Řešením je číslo „JEDNA“. Do výsledné tajenky se zapíše do krychličky s jedničkou. Druhá část – volba, zda jde o pravdivé či lživé tvrzení. Řešením je číslo „DEVĚT“. Řešení je nutné číst „zespona nahoru“. Do výsledné tajenky se zapíše do krychličky s dvojkou. Třetí část – matematicko-logická. Na pozadí, v prostoru mezi jednotlivými úkoly, se ukrývá několik čísel. Řešitelé je mají za úkol sestupně seřadit a odečíst od sebe. Řešením je číslo tři. Do výsledné tajenky se zapíše do krychličky s trojkou. Čtvrtá část – řešitelé mají za úkol zjistit čtyři slova. Pokud je správně zapíšou a seřadí podle abecedy, jejich poslední písmena tvoří čtvrté číslo. Jedná se o slova: 1/ Rokytnice, 2/ zvrát, 3/ V3S, 4/ Mikuláš => seřazeno Mikuláš, Rokytnice, V3S, zvrát => řešením je číslo šest. Do výsledné tajenky se zapíše do krychličky se čtyřkou. Pátá (poslední povinná) část – obsahuje vybarvování pojmů, které se váží k tvrzi Hanička. Pokud jsou všechny správně vybarvené, měli by řešitelé z vybarvené části usoudit, že se jedná o číslo 8 (pokud skutečně vybarví všechna políčka správně). Do výsledné tajenky se zapíše do krychličky s pětkou.

Bonusovým úkolem je již zmíněný úkol vytvořit co nejvíce slov z písmen slova HANIČKA. Řešením jsou slova: Hanička, Hana, Hanka, kahan, hana, kniha, nika, ani, čin, činka, ač.

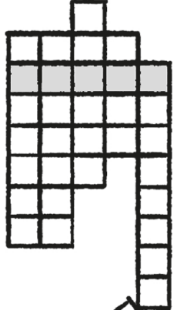

79

Zodpověz 4 otázky.
Seřaď odpovědi podle abecedy. Jejich poslední písmena tvoří čtvrté číslo tajného kódu.

- 1) Hanička je situována poblíž _____ v Orlických horách.
- 2) Synonymum pro rozhodující obrat či přelom.
- 3) Za vidění stojí vůz Praga _____ s protiletadlovými kanóny.
- 4) Prostřední jméno velitele tvrze.

Využijti tajenku a získkej první část tajného kódu.

Křestní jméno velitele
Počet objektů tvrze
Jméno pohraniční oblasti
Jméno kóty 985 ... vrch
Jméno dělostřelecké tvrze

Rozhodni, zda je tvrzení živé či pravdivé

TVRZE

Hanička byla zbudována ve 20. letech 20. století.
Hanička nalezlme v Orlických horách.
Film, který se v prosinci 2021, se jmenuje Den zrady.
Hanička je kulturní památka.
V Haničce se testoval systém.

PRÁVDA	1	2	3	4	5
LEŽ	J	E	N	V	A
	D	E	N	V	A
	D	E	N	V	A

Ve viditelných částech podkladového obrázku je ukryto celkem 7 čísel. Seřaď je sestupně a odečti. Výsledek je třetí číslo tajného kódu.

Z písmen slova Hanička sestav alespoň šest dalších slov.

Vybarvi políčko s informací, která se váže k Haničce, a dostaneš páté číslo.

leži v sudrech	žest objektů	dělostřelecká tvrz
objekt Kahán	Krkonoše	Anenský vrch
objekt na pasece	objekt na myšíně	objekt u lomu
kulturní památka	objekt za lesem	Dny zrady
98 schodů pod zem	nyří je tvrz muzeem	zabrána Wehrmachem

Vlož správně získaný tajný kód a zjisti, že Hanička byla vystavěna v letech

1 2 3 4 5

252

7

Závěr

Pomocí aktivit pro školy, zpestření prohlídek např. videoprojekcemi či upoutávkami na internetu nebo i třeba rozhlasovými podcasty má Tvrz Hanička i další muzejní objekty obdobného charakteru významný potenciál oslovit široké spektrum návštěvníků. Velkou šanci na úspěch ve vojenských objektech mají také zážitkové programy pro různé věkové skupiny nebo třeba i pro rodiny s dětmi. Prvním krokem na cestě k zážitkovým prohlídkám mohou být právě představené pracovní listy. Poměrně široké pole působnosti v tématice dělostřelecké tvrže Hanička se otevírá i badatelům z oblasti vojenské historie, protože k dispozici je celá řada dosud nezpracovaných archivních materiálů, mj. i stavební deníky. Tematicky zaměřená odborná literatura existuje pouze minimálně²⁸ a jako velmi vhodné se jeví zpracování dostupných pramenů.

Autor/Author

Irena Kapustová

Historický ústav
Filozofická fakulta
Univerzita Hradec Králové
Rokitanského 62
500 03 Hradec Králové
irena.kapustova@uhk.cz

Jiří Štěpán

Historický ústav
Filozofická fakulta
Univerzita Hradec Králové
Rokitanského 62
500 03 Hradec Králové
jiri.stepan@uhk.cz

Mgr. Irena Kapustová, Ph.D., (* 1966), působí jako odborná asistentka, didaktička dějepisu na Historickém ústavu Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové. Byla členkou lektorského týmu projektu ESF MODES (moderní učitel dějepisu a společenských věd), v současnosti je např. účastnicí didaktického projektu ESF zaměřeného na způsoby realizace a dosahování klíčových kompetencí ve výuce dějepisu a koordinátorkou v projektu D+.

PhDr. Jiří Štěpán, Ph.D., (* 1978), působí jako odborný asistent na Historickém ústavu Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové. Zabývá se československými a obecnými dějinami 20. století a dějinami československého exilu se zaměřením na skandinávské země.

28 B. KACHLÍK – M. RÁBOŇ – L. VÁVRA, *Hanička – dělostřelecká tvrz z let 1936–1938*, Brno 2007; J. NOVÁK, *Dělostřelecká tvrz Hanička, Jablonné nad Orlicí 2003* a E. STEHLÍK – J. NOVÁK, *Dělostřelecká tvrz Hanička v Orlických horách*, Žamberk 1995.

Obsah

STUDIE

- Obiit Borso, ilustris baro. Poslední dny Boreše z Rýzmburka
JIŘÍ ŠMERAL 7
- Dobřenice a majetkové poměry Loevensteinů počátkem okupace
KAREL ŘEHÁČEK 27
- Mezi aktivním monolingvizmem a pasivním bilingvizmem – specifická
semikomunikace na polsko-české hranici (výsledky průzkumů
a hloubkových rozhovorů) 41
PIOTR NIEPOROWSKI – MAGDALENA STECIAĞ – LUKÁŠ ZÁBRANSKÝ

MATERIÁLOVÉ STATĚ

- K činnosti bratří Lútků ve Skutči
TEREZA JELÍNKOVÁ 65
- Personální proměny ve skupině východočeských poslanců Národního
shromáždění v 50. a 60. letech 89
TOMÁŠ HRADECKÝ
- Cesty a možnosti současné muzejní pedagogiky na příkladu
Tvrze Hanička 105
IRENA KAPUSTOVÁ – JIŘÍ ŠTĚPÁN

Pokyny pro autory *Východočeských listů historických* (VLH)

Časopis vychází dvakrát ročně. Uzávěrka prvního svazku každého roku je stanovena na 15. únor, pro druhý svazek je to 1. září. Redakce přijímá pouze původní práce, které vznikly v badatelské dílně autora. Práce mohou být psány česky, slovensky a polsky. Studie a materiálové stati (včetně edic dokumentů a vzpomínek) mohou mít maximálně do 40 stran, recenze a zprávy v rozsahu 4–10 stran.

Pokyny pro úpravu rukopisu:

1. Rukopis napsaný na počítači **zašlete** redakci VLH v jednom výtisku a na označeném CD/DVD nebo zašlete na adresu redakce (vlh@uhk.cz) elektronicky. **Pište ve Wordu, písmo Times New Roman, velikost 12, řádkování 1,5 – poznámky pod čarou velikost 10, řádkování 1.**

2. K textu studie či materiálové stati **přiložte** resumé (rozsah max. 1800 znaků – 1 strana), abstrakt (do 600 znaků) a klíčová slova (5–7 slov), to vše v českém jazyce. Ke studii, materiálové stati a recenzi je třeba připojit krátký medailonek autora – max. 400 znaků (odborná specializace, význačné dílo...) **Redakce je POVINNA vytisknout následující údaje o autorovi: plné jméno se všemi tituly, rok narození, afilace** (údaje o zaměstnání; v případě, že autor nepracuje v odborné instituci, je povinen uvést svou privátní kontaktní adresu), **plná kontaktní poštovní** (pracoviště nebo privátní) **a emailová adresa. BEZ TĚCHTO ÚDAJŮ NEMŮŽE BÝT ŽÁDNÝ TEXT OTIŠTĚN.**

3. Pro zvýraznění slov nebo pasáží v textu je možné:

Použít kurzívu pro citáty; tučné písmo pro názvy dílčích částí práce nebo vybrané části textu; případně prostrkání nebo petit (s využitím obvyklých korektorských značek). Zásadně nepoužívejte podtrhávání.

4. Poznámkový aparát připojte na stranách pod čarou, jak umožňuje Word: přes příkazy *vložit, poznámka pod čarou, značení automaticky*. V textu pište horní index za interpunkční znaménka.

5. Literaturu a edice citujte podle následujících zásad:

- **Monografie:** Jméno autora (v pořadí osobní jméno v plném znění, iniciálou až v dalších citacích, PŘÍJMENÍ, jméno příp. spoluautorů oddělit pomlčkou), název knihy (kurzívou), místo a rok vydání (příp. nakladatel před rok vydání), údaje o stranách (celkový počet, konkrétní strana nebo rozmezí stran). Srov. Josef ŠUSTA, *Úvahy o všeobecných dějinách*, Praha 1999, s. 134.

- Studie publikovaná v periodiku: Autor stati/spoluautoři (viz monografie), název studie kurzivou, název periodika (v závorce zkratku používanou u dalších odkazů na dané periodikum), údaje o ročníku (svazku), roku vydání a stranách. Srov. Jiří MAREK, *Historie mezi teorií a praxí*, Český časopis historický (dále jen ČČH) 96, 1998, s. 792.
- Studie publikovaná v příležitostném sborníku: Autor stati/spoluautoři (viz monografie), název studie kurzivou, in: název sborníku, (ed./edd.), jméno editora/editorů sborníku, pokud je uváděno, místo a rok vydání (příp. nakladatel před rok vydání), údaje o stranách. Srov. Zdeněk MĚŘÍNSKÝ, *Vývoj zbroje a válečného umění – významné bitvy na Moravě*, in: *Středověká Morava*, ed. Z. Měřínský, Brno 1999, zvláště s. 100–102 nebo Josef PETRÁŇ – Eduard MAUR, *František Kutnar a univerzita Karlova*, in: *Podíl Františka Kutnara a agrárního dějepisceví na formování obrazu české minulosti*, Semily 1998, s. 148.
- Edice: Při citaci edice se přihlíží pokud možno k výše uvedeným zásadám. Je-li obvyklé citovat nejprve nebo pouze název edice, uvést při první citaci plný název edice, a to verzálkami. Ve jméně editora za názvem edice použijte u křestního jména pouze první písmeno, příjmení napište normálním písmem, např. CODEX DIPLOMATICUS ET EPISTOLARIS REGNI BOHEMIAE V/3, edd. J. Šebánek et S. Dušková, Praha 1982, č. 1570, s. 363. V opačném případě, je-li uváděno nejprve jméno autora/autorů edice, postupuje se jako u monografie. Za jménem autora/autorů je v závorce uvedeno (ed./edd.). Pro názornost srov. Antonín BENČÍK – Jaromír NAVRÁTIL – Jan PAULÍK (edd.), *Vojenské otázky československé reformy 1967–1970*. Ediční řada *Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970*, 6. díl, 1. svazek: *Vojenská varianta řešení čs. krize (1967–1968)*, Praha-Brno, ÚSD – Doplněk 1996.
- Archivní prameny: Oficiální název archivu (v závorce zkrácený název používaný u dalších citací), archivní fond a další nezbytné identifikační údaje. Srov. Státní okresní archiv v Hradci Králové (dále jen SOKA Hradec Králové), f. Archiv města Hradec Králové, inv. č. 1776, č. j. 1708, kart. 361.
- Zkrácené citace se používá při opakování literatury i archivních pramenů. Uvést nejprve citaci nezkrácenou, poté zkracovat osobní jméno autora/autorů na iniciálu a název monografie i studie po první podstatné jméno, ukončit třemi tečkami a čárkou; zachovat kurzívu v názvu. Např. J. PETRÁŇ – E. MAUR, *František Kutnar...*, s. 149.
- V citování je třeba důsledně používat odkaz srov., nikoliv viz
- Při bezprostředním následném opakování téhož odkazu (na stejnou práci) je použito slovo *tamtéž* (v kurzivě). Při následném citování další práce téhož autora je použito slovo TÝŽ (kapitálkami).

6. Záznam literatury pro recenzi, anotaci apod. dle následujících příkladů:

- Monografie nebo celý neperiodický sborník. Jitka GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler: legenda a fakta*, Brno, Barrister a Principal 1997, 158 s.; Bohuslav Balbín a kultura jeho doby v Čechách. *Sborník z konference Památníku národního písemnictví*, Praha, Památník národního písemnictví 1992, 302 s. + obrazové přílohy.
- Celé periodikum: *Pomezí Čech a Moravy. Sborník prací ze společenských a přírodních věd pro okres Svitavy*, sv. I, 1997, vyd. Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, 276 s.

7. V případě připojených obrazových příloh je třeba předat obrazovou dokumentaci redakci v jednom výtisku společně s verzí naskenovanou na označeném elektronickém médiu (ne disketa). Přílohy je nutné opatřit seznamem popisek s uvedením zdroje.

8. Příspěvek zasílejte na adresu: Historický ústav Filozofické fakulty, redakce Východočeských listů historických, Univerzita Hradec Králové, Rokitsanského 62, Hradec Králové 500 03. Obálku označte vlevo dole výraznou zkratkou **Příspěvek pro VLH**. V průvodním dopise uveďte bydliště autora, telefonní číslo a e-mailovou adresu.

Pokyny pro dodání obrazových podkladů:

- Obrázky (fotografie, plány apod.) v elektronické podobě dodávat v souborech jpg nebo tiff. Velikost dodaného obrázku musí být stejná (nebo větší) jako výsledná reprodukce v brožuře při rozlišení 300 dpi (šířka sazebního obrazce sborníku je 125 mm, výška 186 mm). Digitální fotografie dodat v originálních souborech bez úprav.

Pokyny pro psaní textu:

- **První řádek odstavce** neodsazovat mezerníkem ani tabelátorem – pokud je třeba odsadit, pak toto nastavit v programu (Word): FORMÁT – ODSAVEC – ODSAZENÍ – SPECIÁLNÍ
- **Pozor na psaní a použití SPOJOVNÍKŮ (-) a POMLČEK (-)!**
Spojovník je podstatně kratší než pomlčka.
 Okolo spojovníku se **mezery nedělají nikdy** a používá se při:
  - připojení spojky -li (např. můžeš-li)
  - spojení jmen (např. Rakousko-Uhersko)
  - slučovacím spojení (např. propan-butan)
  - upřesnění místa (např. Praha-Vysočany)
  - adjektivních složeninách (např. modro-bílý)
  - rozdělování slov

Pomlčka

- klávesová zkratka Alt + 0150
- můžeme-li dosadit místo pomlčky jakékoli slovo (až, do, versus, apod.), **nejsou okolo ní mezery** (např. 1950–1960, 7–9 dní, otevřeno 8–12 h)
- v ostatních případech okolo pomlčky mezery jsou

Texty zaslané redakci se autorům nevrací, ani v případě odmítnutí otištění textu podle rozhodnutí redakční rady. Redakční rada VLH nakládá s osobními daty autorů podle zákona o ochraně osobních údajů ČR.

Průběh recenzního řízení**I.**

Autor doručí redakci VLH text (podrobnosti v pokynech pro autory).

Termíny pro přijetí odborných textů redakcí VLH jsou:

15. února každého roku – uzavírka přijímání textů pro **první svazek** daného roku

1. září každého roku – uzavírka přijímání textů pro **druhý svazek** daného roku

II.

Redakce seznámí autora s časovým plánem a průběhem recenzního řízení. Recenzní řízení je anonymní.

Na základě návrhů redakční rady VLH jsou vybráni a osloveni dva nezávislí recenzenti na každý doručенý text. Kritériem výběru je především odbornost a vědecké zaměření recenzentů. Každý recenzent po dohodě vypracuje jeden posudek na obdržený text. Formulář pro vytváření odborných posudků je na této stránce zveřejněn.

III.

Redakce seznámí redakční radu s podobou odborných recenzí.

IV.

Na pravidelném zasedání redakční rady VLH dojde k výběru textů, které budou ve VLH uveřejněny. Kritériem výběru jsou doručené odborné recenzní posudky. Dále redakční rada přihlíží k tematickému vymezení každého čísla a k vhodné skladbě článků a studií v něm. Autorům je výsledek hlasování redakční rady ihned oznámen, stejně jako případný návrh na dopracování doručených textů podle návrhů recenzních posudků. Autorům jsou recenzní posudky (v anonymní podobě) poskytnuty k nahlédnutí.

V.

Redakční rada VLH na svém pravidelném zasedání sestaví a odhlasuje podobu každého svazku VLH. K provádění redakčních prací mezi jednotlivými zasedáními redakční rady VLH je utvořena stálá redakce časopisu, jejíž činnost je kontrolována redakční radou.

Výsledek recenzního řízení má čtyři možné výstupy:

1. doručení textu je na základě recenzního řízení schválen redakční radou k vytištění v připravovaném svazku,
2. doručení textu není na základě recenzního řízení schválen k vytištění redakční radou, autorovi (autorům) příslušného textu je doporučeno text přepracovat (podle návrhů recenzentů) a podat jej v dalším kole recenzního řízení k novému posouzení,
3. doručení textu je přijat k otištění, není však schválen redakční radou k zařazení do aktuálního připravovaného svazku z důvodu odlišné tematické orientace svazku nebo témat dílčích studií. Autorovi (autorům) je v takovém případě nabídnuta možnost otištění textu v dalším svazku.
4. doručení textu není na základě recenzního řízení schválen k vytištění redakční radou pro jeho nedostačující formu.

Každý autor může znovu podat (např. při přepracování) k recenznímu řízení jeden text **pouze dvakrát**. Poté jej již redakční rada nezařadí do dalších kol recenzních řízení.

Východočeské listy historické
45/2021

Historický ústav Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové

První vydání
2021
128 stran

Tisk GRANTIS Ústí nad Orlicí

ISSN 1211-8184
MK E 21784